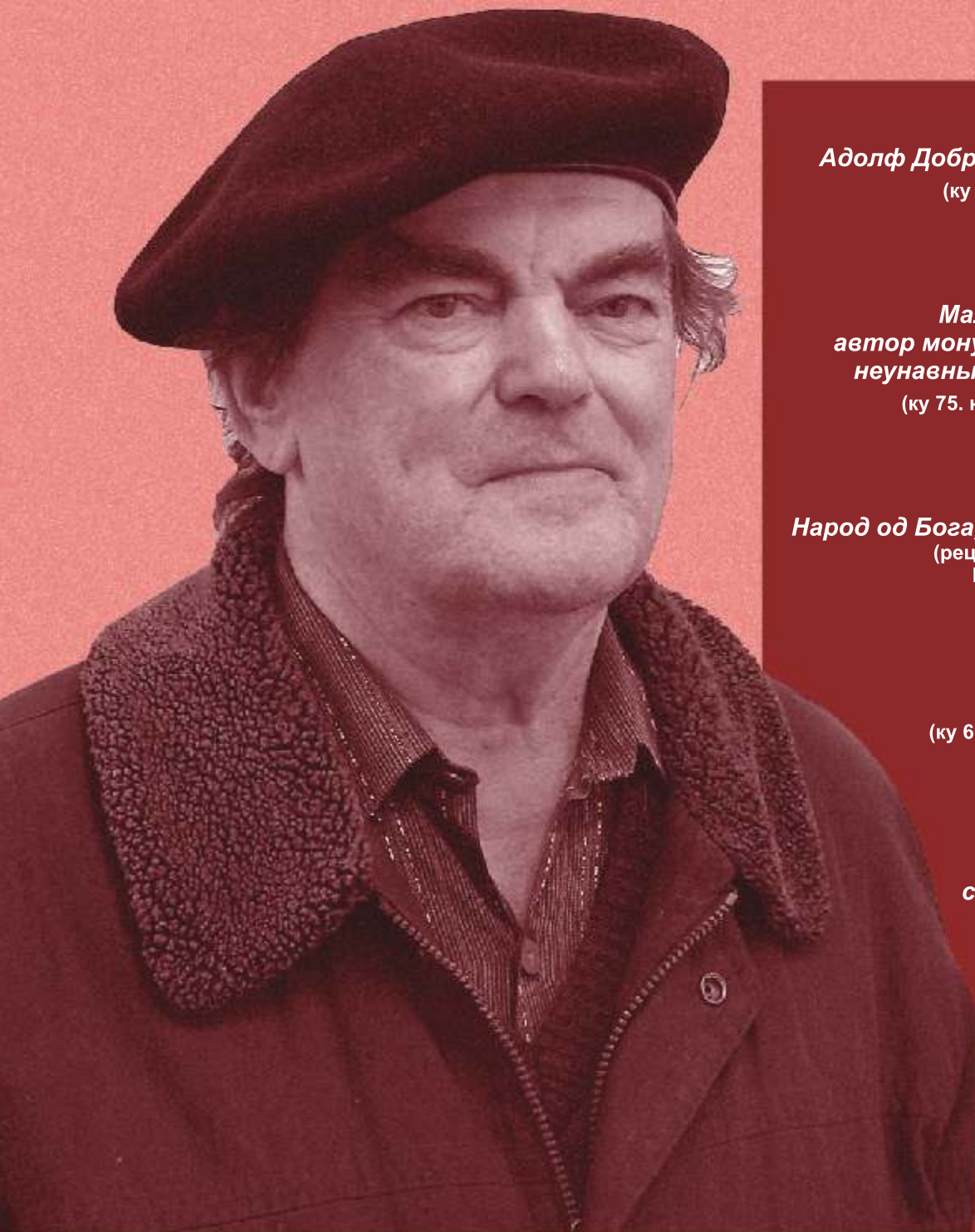

РУСИН

С. Конечні:

Адолф Добрянський і його одказ

(ку 190 рокам од народжіня),
стор. 2 – 3

А. Зозуляк:

*Маляр ясной палеты,
автор монументальных работ,
неунавный выставователь...*

(ку 75. народенинам Андрія Ґая),
стор. 5 – 6

Д. Поп:

Народ од Бога, ци народ нивыды

(рецензія історії карпатських
Русинів од П. Р. Маґочія.),
стор. 12 – 13

Л. Сук:

Незатерты образы

(ку 60 рокам од Акції „Вісла“),
стор. 16 – 17

М. Капраль:

*Днешня языкова
сітуація в Мадярщині*

(реферат із конгресу
русиньского языка),
стор. 18 – 19

Л. Сеґеді-Фалц:

*Гроб на котрим
рідко кеди гори
швичка*

(ку 5 рокам
од смерти
Еугенії Баріч),
стор. 24

Списовный язык як інструмент етнічної орьєнтації Русинів (4)

Навертання к народній основі языка

Снажнія завести сполочный літературный язык (велико-)руський ани на Підкарпатській Руси, ани в Галічині, ани на Пряшівщині нігда не было общім інтересом. Проти „надхненця“, заклякуючій к языковому зъєдночованю, яке мало вести і к зъєдночію народному, выступали народовці, прихыленці думкы **властного материньского русиньского языка і народу**. Народна орьєнтація выступала проти (велико)руському літературному языку главно з той причіны, же розуміти (велико)руському писаному слову русиньскому читателёви без учіня ся того языка і знаня ґраматікы, і без словника або ходем даяких высвітлінь, было тяжко. Львівський журнал *Слово* в 1864 р. (ч. 64) опублікував статю автора з Підкарпатської Руси під назвов „*Еще о народной літературѣ*“, в якій высловлює желаня, жебы на Підкарпатській Руси як літературный язык ся вжывав **містный говоровой**, бо: „*Се благо і ладно! матерного ибо млека – не воспамятая точно, какое оно было – може и медъ не со-лодшій.*“ Автор статі тима словами властно выразив і другу причіну, чом (велико)руський язык міджі підкарпатськима Русинами ся не уїмав: сперала тому любов к родному языку в духу Духновічовых слов. „*Такъ утѣшается честный, хотъ бѣдный Подкарпатскій Русинъ: Близша мнѣ сорочка, какъ гуня; хотя бо і моя сорочка грубая есть, но все она моя властна есть*“ (Тихи, 1923).

К народній русиньскій орьєнтації ся голосили вшыткы авторы, які публікували свої віршы в Духновічовых алманахах, споміджі котрых був найвызначнішым **Александр Павлович**, родак з Шаріського Чорного на Маковіці (сучасній окр. Бардіов), священник у Свіднику. Попри Духновічови, Павлович є найвыразнішым представителём русиньскій літературы і пропаґатором языка Русинів. У своїй будительскій роботі, воєваню за достойный живот Русинів на Маковіці, проти політики мадярізації ішов подля прикладу чеських і словеньских будителів, утримуючі з ними творивы, научны і політичны контакты. З ёго програму будительского діятельства выплыває і заінтересованость о історічну тематику, о історію Маковіці і ёй населіня. На основі набытых історічных знань ся став прихылником автохтонности Русинів, што ясно презентовав і в своїм вірші „*Маковиця*“, як і в многих інших поезіях на історічны темы.

К писателям народной орьєнтації той doby треба за-рахувати **Николая Нодя**, **Івана Выслоцкого**, **Анатолия Кралицького**, які свої творы друковали в языку народнім. Народна языкова орьєнтація авторів, поетів і прозаїків кінця 19. ст. є тов основов, на якій зачінають будувати творці карпаторусиньских ґраматік, підкреслюючи самостатность южноруського, респ. в сучасній термінології карпаторусиньского языка.

Як конштатує історік П. Р. Маґочій, русиньскій културный і языковий вивой в тім часі не проходив у вакуумі. „*Ракусько-Угорьско кінця 19. ст., а главно ёго мадярьска верхность была неспокойна з планами заґранічної політики своего выходного сусіда – царьской Росії. К ёго цілям належала підпора того, што подля тверджіня царьских урядників і пропаґандістів было найвысшим інтересом славянських народів Ракусько-Угорьска. Значіть, фаворізованя (велико-)руського языка (і православной віры) міджі Русинами было підпороване Руськов імперіюм, але не Угорьском*“ (Magocsi, 1996).

Зато як реакція угорьской влады наслідовала фінанчна підпора виданя перекладів дакількох учебників про штатны основны школы з мадярьского до говорowego русиньского языка. Но на кінці 19. ст. ся творять тыж ґраматікы карпаторусиньского языка і літературны нормы. Ёдним з їх творців був і Теодосій Злоцький, автор першой ґраматікы карпаторусиньского языка („*A karpátalji orosznyelv oknyomozó grámmtikája*“, 1883), котра зістала в рукописі. В ній ся опе-

рав о говоровой язык, главно своего родного края, Мараморошу. Ёго цілём было становити літературну норму языка на базі карпаторусиньских діалектів. О потребі таких ґраматік міджі Русинами свідчів факт, же того самого року, коли была приправена ґраматіка Злоцького, вышов і русиньско-мадярьскій словник з коротков ґраматіков русиньского языка Ласлова Чопея (1883), який нову русиньську норму сформуловав на основі говорowego русиньского языка, главно діалектів Долинян, найбівшой етноґрафічної ґрупы Русинів Підкарпатської Руси. Чопей в ній підкреслив, же „*руський языкъ е самостоятельный и не може ся держати нарѣчиемъ рос-сийского*“ (Чопей, 1883). Матеріал, який Л. Чопей позбрав у словнику, доднесь має велику ціну, бо снажив ся зобрати якнайвеце чисто русиньских слов.

Тыж інші представителі тогочасной писменности декларовали самостатне поставліня языка підкарпатських Русинів міджі остатніма выходославянськима языками. Предпокладали, же містны діалекты бы мали творити основу окремого русиньского списовного языка, котрый бы ся розвивав з Чопеєвого словника і передвойнових Волошиновых букварів, ґраматік і читанок. В тім змыслі Др. Ґадор Стрипскій в брожурі „*Старша руська письменность на Угорщинѣ*“ іщі в р. 1907, указуючі на стары рукописны книжки з 15. – 18. ст., твердить, же „*усть творы старшоѣ письменности писанѣ народнымъ, руснацькимъ словомъ, який у нас тогды гово-рився*“ і додає, же кібы сьме знали были продовжувати тоту народну писменность у 19. ст., „*мѣсто чужоѣ великорущи-ны, то мы бы стояли теперь высоко у просвѣтѣ*“, бо, подля нёго, тота стара писменность была „*наша*“, выросла на „*нашой*“ землі і мала будучность, лем треба было ёй пле-кати. Зато, підкреслює, „*мы стоиме рѣшучо за руснацькою народною письменностью, бо она має минувшину у насъ, отже и будучность має*“ (Стрипскій, 1907).

Др. Ґадор Стрипскій, родак з Підкарпатської Руси, пізніше формуловав теоретічну основу про vznik четвертого выходославянського языка. Твердив, же тоты русиньскы діалекты, котры суть найсамобытнішы, бы ся мали стати базов нового літературного языка. Підкреслюючи „*велику разницю*“ міджі Русинами-Верховинцями, які жыли на Верховині, і Русинами-Долинянами, які жыли на передгорю і Долній землі і на Підкарпатській рівнині, конштатовав, же Долиняне были „*найчистѣишие Русины цѣлой Притисянской Руси*“, значіть, діалект Долинян, і хоць під впливом мадярьского языка, повинен быти основов русиньского списовного языка (Стрипскій, 1907, порів. тыж Magocsi, 2004).

Позиції самостатности карпаторусиньского языка презентовав дале і Євменій Сабов. В своїй статі о літературнім языку Підкарпатської Руси говорить: „*У нас признає цілый народ належность к одному коріню з (Велико)Русами, але наша реч є нам наймилѣша... і мы можемо проголосити: мы не потребуєме ани (велико)руський, ани український язык. Наopak, мы потребуєме свій язык і на писмѣ. Мав бы ся ним стати язык Митрака і Фенцика, бо в ній ся одбиваєть окре-мость нашого живого языка. Они обидвои были выхованы в руській школѣ і в них не найдемо мадярізмів наших новых писателів, ани полонізмів, ани германізмів українской речі.*“ (Sabov, 1923). Думку, жебы ся Митраків язык міг стати основов русиньского списовного языка, высловив Сабов уж в своїй хрестоматії (1893), значіть лежала му на сердцю уж давно. Сабовів погляд на русиньскій языковий вопрос освятлять і ёдно з писем Ф. Тіхому з 16. юна 1922, в якім Сабов єднозначно одсуджує „*политический украинизм*“ і „*московифилизм*“, „*якъ во прочемъ у насъ не годится*“. І зясь підкреслює, же найліпшов путѣв про вихову молодой ґенерації є довоенный літературный языкъ, котрым писали русиньскы писателі „*од Духовича по Попрадова*“ (Тіху, 1938).

Од 1919 року русиньскій языковий вопрос ся зачав розвивати в новій політичній ситуації, кідь по роспаді Ракусько-

Угорська Русини були розділені до даakilькох нових країн: бiвша їх части (може 80%) на виходi северовиходного Угорська припала Чеськословенську (три четвeртини творили Русини Підкарпатської Русі/Закарпатю, а єдну четвeртину Русини в Пряшівській області на Словенську), Русини зо северу горської лемківської області бiвшої ракусської країни Галичі були припоєни к Польську а мала група (коло 20 тисяч особ) в Бачці і Сримі на югу Угорська була припоєна к Войводині в Югославії. В кожій з тих країн вопрос языка Русинів ся в далшiм перiоді розвивав iншак.

В рамках Чеськословенська было правне поставлiня Русинів, а тым і поставлiня їх языка шпецiфічне. На Підкарпатській Русі, котра была по підписаню мирного договору 10. септембра 1919 в Сан-Жермен-ен-Лай припоєна к ЧСР як самосправана територія і стала ся теоретично провинціов з мiджiнароднов гаранціов русинської автономії, бив „мiстний язык“, ведно з чеським языком єдним з двох офіціалньх „штатных“ языків. Чеськословенська влада уж 18. новембра 1919 выдала тзв. *Генералный штатут про орґанізацію і адміністрацію Підкарпатської Русі*, в яким назначує рiшення языкового вопросу – становлiнєм за навчалный і урядный язык – „народный язык“. Штатут рекомендовав тых „орґанізовати якнайкорше русиньскы школы“, причiм русинський язык ся стає навчалным языком у першых класах і поступно у высшых у вшиткых школах (Зоркiй, 1926).

Таким способом, нова політична ситуація і демократичны принципи новой Чеськословенської республіки вытворили можности про выучованя і публікованя в „мiстнім“ языку Русинів. Але проблем достойности з минулости, так етнічної як і языковой, мав велику роль при вирішованю – котрый язык бы то мав быти: „єдным ся виділо, же мiстны діалекты бы ся мали стати основов самостатного русиньского літературного языка, котрый бы ся розвинув з Чопеєвого словника і Волошиновых букварів, ґраматік і читанок кінця 19. ст. Ины, враховано главно емігрантів з выходной Гали-

чі, поважовали русиньську бiсiду за діалект українського языка, котрый бы мав, подля них, быти літературным языком Русинів. А далшы ся притримовали языка (велико)руського і мiстным жытелям помагали учіти ся писати правильно по (велико)руськы“ (Magocsi, 2004).

Література:

1. Зоркiй, Н.: *Спорь о языкѣ в Подкарпатской Руси и чешская Академия Наукъ. / Как освѣдомляетъ д-ръ Иван Панькевичъ чешскую публику о нашихъ языковыхъ дѣлахъ*. Ужгородь 1926.
2. Magocsi, P. R.: *Rusínska jazyková otázka znova nastolená*. In: Magocsi, P. R., ed.: *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia. /Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York 1996.
3. Magocsi, P. R. and Pop, I., eds.: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. 2nd rev. ed., Toronto 2005.
4. Mařočíř, P. P.: *Языковый вопрос*. In: Magocsi, P. R. (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Opole 2004, допов. выдана 2007.
5. Сабов, Є.: *Христоматія церковно-славянських и угор-руських народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ*. Ужгород 1893, с. 209.
6. Sabov, E.: *Literární jazyk Podkarpatské Rusi*. In: Chmelář, J. – Klíma, S. – Nečas, J., red.: *Podkarpatská Rus*. Praha 1923, s. 125 – 129.
7. Стрипскій, Я.: *Старша руська письменность на Угорщинѣ*. Ужгород 1907.
8. Tichý, F.: *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha 1938.
9. Тихи, Ф.: *В память А. Духновича 1803 – 1923*. In: *Книжки Русина*, ч. 8, Ужгород 1923, с. 46.
10. Чопей, Л./Csorpei, L.: *Русько-мадярский словарь./Rutén-magyar szótár*. Будапешт 1883.

ПгДр. Станіслав КОНЄЧНІ, к. н., Сполоченсько-научный інститут Словенської академії наук у Кошіцях

Адолф Добрянський і його одказ

(19. 12. 1817 – 6. 3. 1901)

190. выроча од дня народжiня Адолфа Ивановича Добрянського є бесспорно добров нагодов припомянути сі жыот, роботу і історичный одказ єдного з найвызначнішых представителів русиньского народного руху 19. стороча і першого великого політичного лiдра Русинів в Угорську. В тых iнтенціях нам не iде о теоретичну аналізу єго досправды вызначного діла, ани о оцінiня єго політичного діяльства і ідейных концепцій, але скоріше хочемо указати на практичны аспекты єго активіт, котры можуть быти у многих аспектах прикладом і днесь.

А. І. Добрянський ся народив 19. децембра 1817 в Рудлєві. До основной школы ходив у роднім селі, пізніше в Завадці, де єго отця як ґрекокатолицького священника переложыли. Мама Шарлота была дiвков знамого левоцького рыхтаря А. Сепешгазія. Гiмназіалны штудії абсолвовав у Левочі, Рожняві і в Мішколці, высшу освіту в області філософії і права здобыв у Кошіцях і в Яґрі. В роках 1836 – 1840 штудовав на баньській і лісницькій академії в Баньській Щавніці, штудії закінчив у Відню. Робив як адiюнкт, пізніше як баньський iнжiнiр на середнім Словенську, в чеських краях і в Слезьку. Оженив ся з Елеоноров, дiвков гонтяньского народовця Йозефа Мілвіуса, з котров мав сына Мірослава і пять дiвков.

Як зачала в Угорську революція, дакий час ся ховав у Завадці і в Мальцові, але по успішній протиофензіві мадярських войск одышов до Галичі. В роках 1949 – 1967 бив

у службах цісарьского двора, а то наперед як цивільный комісар при руським войску а потім у функціях высшого урядника штат-

• Фотография єдного з найвызначнішых представителів русиньского народного руху 19. стороча – Адолфа Добрянського-Сачурова, котра была зроблена у Відню 1883 року.

ной справы в Ужгороді, в Кошіцях, в Будині, в Сеґедині і у Великим Варадині. За заслугы бив оцінений руськыма медалями – орде-

ном св. Володимира і св. Анны, ракуським орденом Желізнои коруны а в р. 1858 дістав рыцарський титул.

На Словенско ся А. І. Добрянський вернув аж в р. 1867 по добровольнім одході із державных служб. По збавлiню мандату посланця, ся од р. 1869 занимав ґаздованєм на своїм маєтку в Чертіжнім, но і надале бив участником політичного жыота в Угорську, главно в церковній області.

По тзв. львівскім процесі одышов на самый перед до Відня, потім жив в Інсбруку, де 19. марца 1901 умер. Похований бив 24.марца 1901 в Чертіжнім.

Самособов, біоґрафічны факты і політичны посты, котры ся сполучує з особностей А. І. Добрянського, суть релативно знамы, зато ся хочемо зосередити главно на обсяг єго політичного діяльства, котров ся проявив як першый творитель політичного проґраму угорських Русинів, як прямый участник політичного і парламентного жыота і як всебічний публіциста і ґлосатор сполоченської ситуації в країні.

А. Добрянський бив по марцовій революції 1848 пересвідченый, же ліберално выступаючий вождь Лайош Кошут признає народны права вшиткым етнікам в Угорську. Зато му заховав лояліту і не бив участным на Славянським зъязді в Празі в юну 1848. Жадости угорських Русинів там формално предложив Й. М. Гурбан, котрый застуав Словаків. Жадав узнати iдентіту і рівноправность обидвох

народів, зрядити народні сейми і школи, поволити сполки і общества, пустити з арешту пронаслідкованих народівців. Лемже барз скоро ся указало, же револючна влада не решпектує пожадавкы тых народностей, котры ся зачали обертати на Відень.

Під веджієм А. Добрянського ся у Пряшові вытворила група русинських інтелектуалів, главно з рядів грекокатоліцьких священників, котра ся усилювала створити властный політичний програм. Під впливом австрославізму ся пріорітов стало зьєдночіня Русинів Угорьска, Галичі і Буковини в рамках єдиной провінції габсбурской монархії. Добрянський притім не таїв ані свої панславістичні і русофільські погляды, котры але бранили міцніший підпорі з боку двора і ступніввали одпор Угорьска. Меморандум *О зьєдночіню русинських корунных країн до єдного адміністративно-політичного цілку*, передане делегаціям на чолі з Добрянським 29. януара 1849, цісар прияв позітивно.

Но в апрілю 1849 ся Добрянський вернув до Відня за цілком інакшою ситуації. Четвертого марца была пріята централізацна, тзв. октроєвана устава. Негативний погляд ку єго плану высловила і впливна польска аристокрація в Галичі. Зато вирішив свій план ревідовати і жадати лем зрівноправніня Русинів з другима народами монархії під покровительством цісаря. В октобру 1849 пришов А. Добрянський до Відня на чолі русинської делегації, котра навщівала скоро швыткых членів влади і 19. октобра єй пріяв і цісарь Франтішек Йозеф І. Передала му нове меморандум під назвов *„Памятникъ Русинов угорских“*.

В єденадцятх пунктах меморандум презентовало пожадавкы той репрезентації Русинів, котра хотіла зрівноправніня в рамках Угорьска, а то в адміністративній, школьській і языковій области. Правда, позицію делегації компліковали недорозуміння міжді пражішксов і ужгородьсков групов угорьских народівців, котра обчеховала веце од сполупрацы з мадярьскима політіками, хоць тогды были в дефензіві. Пореволучный період і роки тзв. Бахового абсолютизму Добрянського група предці лем схосновала на просяджіня ся Русинів і руського языка в справі, школьській сфері і в церквах северовыходного Угорьска.

Октобровый діплом з р. 1860, котрый був першым кроком ку парламентній демокрації в монархії, привітали і русиньскы народівці. Він, так як і Фебруарова устава з р. 1861, окрем іншого, обновив фунґованя угорьского сейму. Добрянський в передволеній кампані накреслив і новий народный програм угорьских Русинів. Раховав з вытворінєм автономного русиньского войводства подля образу сербской Войводины з властным сеймом, з самостатным грекокатоліцьким єпіскопством і зьєдночінєм угорьских жуп з русиньским жытельством до єдного цілку.

Нову верзію програму А. Добрянський презентовав в самостатній публікації, кідь був знятий з мандату посланця угорьского сейму. Хотів розділіня Угорьска до пятых народностных округів, а то мадярьско-німецького, сербского, румуньского, словенського і русиньского. Тоты округы мали възникнути сполінєм жуп подля векшынового заступліня конкретной народности в єднотливых жупах. Народностны округы мали представляти нелем урядны, але і судны (правны) округы. Тота пропозиція федералізації Угорьска выкликала в мадярьских політичных кругах велику неспокойність.

По австро-угорьскім выривнанню А. Добрянський приспособив народный програм

змінений державноправній ситуації. Без згоды векшыны угорьского сейму не мож было доціліти зміну політичного поставліня русиньской меншыны. О єго зміцніня ся усилювали через автономію народных грекокатоліцьких комуніт в країні так, як єй признавало угорьське законодавство православным Румунам і Сербам. В тім змыслі просяджовав вытворіня третей, марамороськой єпархії і повышіня мукачовского єпіскопа на метрополиту, заведжіня волеб єпіскопів духовенством і віруючіма і даня найвышшой правомочі синоді.

Послідній модел рішіня русиньского вопросу в монархії Добрянський представив в роботі *„Прозектъ политической программы для Руси австрийской“* (1871). В ній указав на потребу автономії про „Австрийску Русь“, то значіть, про Галич, Буковину і Підкарпатя, а то в рамках будучой федералізації Австрії. Выходив притім з фіктивної народно-культурной єдноты австрийских Русинів з російським народом, котру але не хотіла решпектовати українофільска фракція в Галичі.

А. І. Добрянський успішно діяв і в практичній політиці, а то в законодавній области, як і в езекутиві. Сперав ся притім нелем на знаня з права, але і на екзактне думаня і языковы способности. Штирїраз був зволений за посланця угорьского сейму (1865 – 1864). Кідь мав можливість, активно выступав, а многы єго выступліня ся дотыкали шырших верств жытельства. Бісїда была о звышнію правомочі і здоконаліню самосправы, выступав і проти узнанню поділу Угорьска на державнім довгу монархії, а то в інтересі рішіня соціалных і народностных вопросів немадярьских народів.

В юну 1868 А. Добрянський выступив проти владным пропозиціям данєвых управ, котры бы значно затяжили рольницьке жытельство, главно на севері країны. На другім боці, в октобру 1868 підпорив владну пропозицію на вытворіня восьмох апелачных судів намісто єдного, што бы значіло приближіня судной правомочі жытельству регіонів, в котрых жыють меншыны. Найвекшій змысел мало выступліня А. Добрянського к народностному закону.

Підпорив тзв. меншынову пропозицію закона, котрый решпектовав, же народности тоту країну заселєвали іші перед приходом Мадярів, або пришли заєдно з нима, властнов кровлєв тоту землю бранили. Так потвердив історічне право Словаків, Румунів, Сербів, Німців, Русинів, але і Язигів (Половців) на узнаня властной народной ідентіты. За шкодливе поважовав преферованя мадярьчны в ролі єдиного урядного языка. Увів, же од сейму 1790 – 1791, кідь був мадярьський язык попри латинчній акцептований як язык на рокованях, были поступно прійманы заканы, котры нарушыли народностну рівноправність в Угорьску.

А. І. Добрянський був у високих функціях в дочасній і дефінітивній державній справі, а то і на вызначнім пості інштитуту угорьского „містодержытельства“. Просадив ся і у воєньско-політичній сфері як говорця народных інштитуцій. Намагав ся все просяджовати народный програм і пожадавкы русиньского руху, свої русофільскы погляды і ідею славянства, був але притім все коректний і лояльний к урядам, котры репрезентовав. Прото сі здобыв решпект і почливість своїх політичных опонентів.

А. Добрянський ся анґажовав і на народно-культурнім полю, хоць ближша му была політична робота. Од половини 60-тых років 19. стороча дость часто сполупрацовав з пред-

ставителями словенського і чеського політичного руху, анґажовав ся в Матиці Крестенській, був председом Сполку св. Іоанна Крестителя і Общества св. Василия Великого. В часі свого перебуваня в Польщі і в Галичі усилював ся змірити представителів руськой і української орьєнтації в народнім русі. Морально і фінанчно підпоровав славянську пресу і діятельство сполків, але і церковны активіты.

Політичне діятельство А. Добрянського детерміновало і єго публіцистичны активіты. Главно роки єго перебуваня в Чертіжнім (1867 – 1882) были єго найпліднішима. У своїх публікаціях презентовав главно свої австрославістичны і русофільскы погляды і предствавы. В інтересі утриманя германьско-славянської рівновагы в середній Европі видів потребу вирішыти традичне русько-польске напяття, а то узнанєм народностных прав Поляків, але за решпектованя руськой державной ідеї.

Робота *„Патриотическая письма“* (1873) представлять остру критіку, а то так українофільской, як і русиньской орьєнтації в політиці народівців нелем в Австро-Угорьску, але і в Росії. Подля Добрянського, українофільський рух деформує автохтонный правопіс, малоруське нареча робить аморфным і фалшує історію. На другім боці твердив, же русинство ся поважує за руський рух, але про руський народ зробило мало. Русины бы ся мали намагати выпіштити ракусько-руськы одношіня, але і повнити конкретны „общоруськы“ задачі.

Менше успішным був А. Добрянський в історичній спібі. В роботі *„О западных границах Подкарпатской Руси со времени св. Владимира“* (1880) ся намагав на основі квазі історичных жрїдел і етнографічных даных посунути граніцу бывшой Київской Руси аж по Краків і Спіш і інтерпретовати то як часть дїдовизны св. Володимиря. Правда, многы єго аргументы у світлі модерной історіографії не обстоять.

Спис *„Ответъ угро-рускаго духовенства Пряшевской епархії своему епископу“* (1881) був реакціов Добрянського на заказ носити бороду духовным грекокатоліцькой церкви.

У Відню написав А. І. Добрянський і даскілько россяглішых статей. Першов была апеляція на папу оглядом сусуєдованя галицького священника І. Наумовича у звязі з львівським процесом. В 23-сторінковій статі *„Наименованіе австро-угорскихъ русскихъ“* (1883) на основі прикладів з практичного поменованя других народів і народностей монархії высвітлять нелогічність называти руське жытельство русиньским, рутенським ці українським.

Реакціов на розвиток церковно-політичної ситуації в Галичі, котра настала по одкликаню метрополиты Й. Сембретовича, была робота Добрянського *„Материалы для памятной записки галицкихъ русскихъ о мѣропріятіяхъ, угрожающихъ самому существованію галицкой греко-католической церкви“* (1885). Протестовав нєв проти росшырєваню і наростаню впливу єзуїтів, што подля нєго вело ку латинізації і полонізації галицьких Русинів.

А. І. Добрянський був веце як 50 років узнаванов ведучов політичнов особноствє Русинів в Угорьску. Розробив, модіфіковав, мінів, но намагав ся і реалізовати програм штатотворного зьєдночіня країны так, жебы были решпектованы народны інтересы Русинів. Самособов, тым антиціповав і іншпировав політичны і штатотворны амбіції і концепції народных рухів швыткых народів монархії і приспів к єй лібералізації.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Інститут регіональних і народностных штудій Пряшівської університету

Жывот і діяльність Др. Н. Бескида в публіцистичній і наукових публікаціях од року 1947, але главно по 1989 році

(Реферат на міжнароднім научнім семінарі *Історичне і літературне діяльність Николая Бескида*, Пряшів, 13. октобра 2007.)

Николай Бескид однозначно належить к визначным Карпаторусинам першої половини 20. стороча. Подобно як і други членове широкого і визначного роду Бескидів, був русофілом. Факт, же ёго русинство было звязане з руськостев, му але не заваджав у тим, жебы свою роботу сконцентровав на русинську історію, окреме на літературну проблематику. Подобно, як мож поважувати україноязычных писателів і поетів на Підкарпаті і Пряшівщині по році 1945 за русинських, а не за українських, так і Николай Бескид доповнюе плеяду русинських культурно-історичних діятелів свого періоду. Но праві ёго русофілськы тенденції были на причіні того, же новодоба історія ся ним аж так не интересовала, бо по другій світовій війні были „в курсі“ українязычны особыны культурно-народностного руху Русинів. Кідь к тому придаме і факт, же Николай Бескид был грекокатоліцьким священником, дістанеме комплексну одповідь на то, чом ся історії або літературознателі русинських реалій по другій світовій війні не интересовали особынів Николай Бескида до такой міры, як бы сі то заслужы.

На сторінках добовых публікацій ся попершыраз з меном Др. Николая Бескида стрічае в януаровім числі *Благовістника* з року 1948, котрый выдавала Грекокатоліцька єпархія у Пряшіві. Было то з нагоды ёго смерті, де в некрологу Теодора Ройковича ся мож дочитати, же „...по догадї і тяжкій хвороті, опущений і забытый у шпиталю умер 10. декабря 1947 у віці 64 роки Др. Николай Бескид“. Жебы сьме докладно порозуміли, як уж у тим часі оцінювали Др. Николая Бескида ёго сучасники, довели сьме сі приставити ся при тим некрологу подрібніше. Автор в нїм пише, же грекокатоліцька церковь в особи усопшого стратила єдного з немногих, котрый за період 13 років оддано служыв історії і літературі нашого народа. Своєв роботов превказав нашому народови службу, котра не має конкуренції в цілій другій половині нашого стороча і котру порозумлять і оцінять лем наступны покоління.

По куртім описі жытотної дороги – штудій, высвячення і першых робочих місць ся автор матеріалу приставив при етапі ёго діяльства в Леґнаві, де одрізаний од світа і культурных інституцій присвятив свій жытот сердцю близкій – істориколітературній роботі. Знавши позитивны впливы мравочных фільмів, написав в тим часі 12 курткы і довых фільмовых текстів набожєнского заміряня. Із них дакотры отримали позитивне оцініня з боку компетентных урядів, но їх реалізацію заставила потреба міліоновых фінанчных накладів. В рукописах зістали такы фільмы, як *Покров Богородиці*, *Св. Іоанн Креститель*. Ройкович далє высоко оцінюе научны роботы Бескида, котры ся визначовали глибоком почливостев к нашым будителям, оцінюючі їх великы заслугы, як і почливостев і ласков к нашому бідному народови. Добре слово повів і на адресу боя за етнічны права народу, так наприклад, у р. 1925 на народнім зібраню в Мукачові вдяка ёго выступліню „5 наших политичных партий соединились в одну!“ Тілько з некрологу Т. Ройковича.

Як другый треба увести історично-літературный збірник „Пряшевщина“ з 1948 року (Прага), в котрім Др. Іван Шлепєцький публікує статтю „Краткий исторический очерк Пряшевщины“ (стор. 52), де є спомянуте і мєно Др. Николая Бескида. Окрем того є ту і статя Николая Бескида: „К юбилею А. Духновича“ (стор. 202). На зачатку той статі Др. Іван Шлепєцький давать куртый жытотопис автора статі – Н. Бескида, перегляд і оцініня ёго творчости.

У р. 1984 в Пряшіві вышла книжка Доц. Др. Олены Рудловчак, к. н. „Юлий Ставровский-Попрадов“, де ся окрем іншого одкликує на Бескида, котрый як першый писав о Ставровскім-Попрадови (назва статі Бескида: „Значение Юлия Ставровского-Попрадова“).

В тых інтенціях ся о Бескидови высловив і Доц. Др. Стефан Добош, к. н. у своїй публікації „Юлий Иванович Ставровский-Попрадов: Очерк жизни и творчества“ (Пряшів, 1975), де акцентує, же якраз Николай Бескид был першый автор, котрый по першій світовій війні зачав писати о Попрадови.

Окрем вышеуведжєных, не подарило ся нам найти ниякой інформації о так визначній особности культурно-політичного жытота нашого народа, яков был Николай Бескид. Причіна была проста. Як сьме уж спомянули на зачатку, Николай Бескид был священником, а о священниках в тим часі не было „популярным“ писати. Окрем того, Бескид был „Карпаторосс“, а в часі українізації о него не мали інтерес, бо ёго орьєнтація была русофілська.

Обрат настав по нояمبرовій революції у 1989 році. Як першый ся о Николаєві Бескидови осмилів написати Доц. Др. Андрій Шлепєцький, к. н. Матеріал під назвов *Николай Бескид – „карпаторусский“ историк* із фотографіов Бескида был опублікованый в русинських Народных новинках ч. 51 – 52 з року 1992.

Автор матеріалу – А. Шлепєцький так як першый „одомкнув заказаны двери“ і публічно одкрыв першу сторінку історії роду Бескидовых – культурных і політичных діятелів на Пряшівщині і Підкарпаті. В матеріалі спомянув многы публікації

Др. Николая Бескида, т. є. нєлем тоты, што ся тыкали літературы, але і статі о політичных особыностях як і о історії тогдышньої території Підкарпатської Руси, як напр. публікація о Т. Масарикові, книжки „Карпаторусские древности“, „Кирилица и глаголица“. З книжки „Карпаторусская древность“ Др. Николая Бескида А. Шлепєцький уводить таку цїтацію: „Древность русскости в Карпатах уже имеет обширную литературу. Все же самая сущность вопроса покрыта еще густым мраком... Однако большая беда в том, что исследование по данному вопросу подпало под влияние политических соображений, которые пользовались им и его используют не для достижения правды, но для собственной выгоды. Вот поэтому и роятся исторические извращения, корни которых всегда там следуют искать, где на сцене заметны победители и побежденные, угнетатели и угнетенные... Дети в школах не воспитываются в духе объективной правды и справедливости: своим внушается ко всему чужому, а чужим – ненависть против своего. Свобода, братство, любовь – этот красивый девиз – фактически является простой фразой.“ Доц. Шлепєцький далє конштатує, же з великого історичного матеріалу Николая Бескида бы мож было написати пять книжок і вірити, же міджі молодым поколінням ся найде чоловік, котрый здокументує наслідство того нашого великого історика і літературознавателя, котрому належить і авторство такых книжок, як „Карпатская Русь“ (1920) і „Духновичи“ (США, 1934), о котрых мало хто знає. Міджі іншым, А. Шлепєцький пише і то: „Николай Бескида як знателя карпаторусинської літературы мож сміло назвати і нашим народным просвітїтелем, народным будителем 20. сторіччя.“

Статя Доц. А. Шлепєцького дала імпульс к тому, жебы ся жытотом і творчостев Николая Бескида зачав интересовати ёго єдиний жыючий сыновець – Мґр. Гавріл Бескид, котрый по нечєканій смерті А. Шлепєцького ся пустив до благородной роботы – зосередити рукописны матеріалы і книжки (часть з них ся заховала в родинній бібліотеці) і скомпілізувати цілий жытот і діяльність свого стрыка про наступны ґенерації.

Так Мґр. Гавріл Бескид зачав публікувати статі переважно в русинськыязычных періодиках: в *Народных новинках* в рубріці *З письменной літературы Русинів* на

продовжіня матеріалы: „Др. Николай Бескид – историк, литературознаватель“ в НН 19 – 22/1997, в числі 1 – 2/2001 опубліковав матеріал *Др. Николай Бескид – историк і литературознавец карпатских Русинів (1883 – 1947)*. К 200-річчю юбілею народжіня А. Духновича приправив Г. Бескид, черпаючи факты з публікації Николая Бескида „Духновичи“, до „Поздравления Русинів на 2003 рік“ (НН 51 – 52/2003) матеріал під назвов „О походжїню Александра Духновича і ёго особыности в творчости Др. Николая Бескида“. Кулімінаціов ёго роботы з архівными матеріалами і публікаціями о Николаєві Бескидови, як і властными споминами на свого стрыка є книжка *Николай Бескид на благо Русинів*, котру выдав за властны фінанції і котра приближує читателєви жытотну і професіоналну путь того визначного русинського родолоба, літератора, історика і языкознателя, котрый жыв і творив кінцем 19. і в першій половині 20. стороча. (Книжка была представлена в Народных новинках ч. 25 – 28/2005). В книжці суть зосумарізованы ёго публікації і матеріалы, котры выходили спорадично од року 1903 аж до ёго смерті у р. 1947 дома і за ґраніцями нашої републіки. Зоставитель книжки Гавріл Бескид дає до позорности такы публікації свого стрыка як: *Карпаторуська правда*, *Карпатська Русь*, *Ян Ковач*, *З минулости єдної родиньської родини*, *Духновичі*, *Поезія Попрадова*, *Пряшєске єпископство* і други. У своїх ділах Николай Бескид обороняв і пропаґовав думкы славянської єдноты, в русинськїм русї обґаєвав русофілську орьєнтацію, причім прїсно диференцовав понятя Русин, Руський од понятя „Русский“ (в змыслї Росіяні) і в тых інтенціях выступав в інтересах русинського народа під Карпатами. Як вірючий чоловік был за дотримованя кірпо-мефодьських традицій, обґаєвав чїстоту выхадного обряду, як Русин бранив соціальны і культурно-освітны потреби свого народа, жыючого під Карпатами. Окрем зоставителя Г. Бескида до книжки приспіли цінными матеріалами і Др. Станіслав Конєчні, к. н., Доц. Др. Василь Хома, к. н., Др. Тїбор Міклош Поповіч, к. н. і Инж. Михайл Дронов.

Гавріл Бескид ініціював і одкрыв памятный табы Др. Николаєві Бескидови на будові Сільського уряду у Леґнаві, де Бескид прожыв послїдні творчі роки свого жытота. Пєтний акт з нагоды славностного одкрыва памятного табы Др. Николаєві Бескидови ся одбыв 12. октобра 2003 в Леґнаві і інформовали о тим Народны новинкы в ч. 39 – 40/2003. Пізніше, у 2004 році vznikла думка надызвати дружбу міджі Леґнавом і Болдоґкеваралєв в Мадыарську (місто народжіня Н. Бескида). Автором той ідеї был Др. Тїбор Міклош Поповіч, дїректор Русинського научного інституту і председа общества „Будителі“ в Мадыарську. Леґнаву заступав староста села Ян Кїчура, Руський клуб 1923 і Общество Духновича при Руськїм домі у Пряшіві были

• Найзнаміша фотографія Др. Николая Бескида (29. 6. 1883 – 10. 12. 1947), визначного культурно-научного діятеля першої половини 20. стороча.

заступлені Г. Бескидом. Вшитки зацікавлені в добісідовали на взаємній сполупраці в області культурно-освітній, соціалній, набоженській, фольклорній, языковій, як і в області розвитку агротурістички, укріплєваню і розвиваню русиньських традицій і кірло-мефодьского одказу (Народны новинки 40 – 41/2004). У 2003 році з ініціативи Гавриіла Бескида був з нагоды 120. выроча од дня народжіння Николая Бескида зорганізований міджінародный научный семінар, котрый ся одбив в Руськім домі у Пряшові. В тім істім році – 18. октобра ся в Ужгороді одбыла научна конференція на тему: *Фіодор Арістоє і Николай Бескид – выскумници історії і культури Підкарпаття* (115 років од народжіння визначного руського славісты Ф. Арістоє і 120 років од народжіння русиньского історіка і літератора Николая Бескида). Організаторами акції были Закарпатська факулта Київської славістичної універзити (деканка Л. Несух), Общество Кіріла і Мефодія (председа о. Д. Сидор) і Общество А. Духновича (председа М. Алмаший). О животі і діятельстві Н. Бескида реферовав історік Дімітрій Поп, Каміла Найпавера, кандидат історичных наук, реферат Гавриіла Бескида прочітав Інж. Михаіл Дронов, котрый в тім часі був студентом ай русиньского языка у Пряшові і интересовав ся о Русинів як народность.

Окрем споминаных активіт Мгр. Гавриіл Бескид рихтує далшу публікацію, нелем о Н. Бескидови, під назвов *Вклад роду Бескидів до культури карпатських Русинів*.

По новембровій революції ся Николаєм Бескидом зачали интересовати і други авторы і споминати го у своїх публікаціях в розлічных історично-культурных контекстах. Так у 1999 выходить публікація „Краєзнавчий словник Русинів-Українців“, котру упорядковав Доц. Федір Ковач (выдав Союз Русинів-Українців, Пряшів 1999), в котрім міджі визначными особностями з рядів Русинів находиме і мєно Никола Бескид (Николай Бескид, стор. 40), але фігурують там і други мєна з роду Бескидів – Антоній Бескид і Костянтин Бескид. О Николая Бескида ся зачинають интересовати і мадярьскы історичи. Окрем історіка Др. Тібора Мікоша Поповіча, котрый ся заслужов о спротагованя Николая Бескида в мадярьскім селі Болдогкеварала, де ся Бескид народив, як і в недалеком місті Абайуй Санто (Н. Бескид мат в обидвох іншталованы памятни табы), о Николаєві Бескидови писав і далшый мадярьскый історік – Др. Енде Байза в матеріалі: *Др. Николай Бескид – грекокатолицький священик, філософ і історик* (Русин, 2004). В *Русиньскім народнім калєндарю на рік 2003* є статя Др. Станіслава Конєчного *Історик і будитель Русинів – Николай Бескид*. В Народных новинках ч. 24 – 27/ 2004 пише авторка Марія Мальцовска в статі *Была двадцятьдва раз співати* (з надтітулом „Отець Бескид мі захранив мужа од смерти“) о животі простой жєны Зузаны Кічуровой з Леґнавы, котра споминать і на отця духовного Николая Бескида в часах другой світової войны, кідь в Леґнаві были Німці. Тодгы отець Бескид сховає єй мужа за пец і Німцям повів, же там ніт партизанів. Так му властно захранив живот. Пані Кічурова дале споминать: „... а як отець духовный вмерли, та мій муж го нос з церкви на цінтерь. Так то было...“ У 2005 році выходить публікація авторів Марії Хомовой і Василя Хоми *Оброджіння Русинів* (Сполук русиньских писателів, Пряшів 2005), в котрій літературознатель Василь Хома присвятив Николаєві Бескидови 6 сторінок.

У звязи з ідентифікачным процесом Русинів по новембровій революції зачинать ся русиньскый язык і культура выучовати в основных школах там, де жє переважна векшына Русинів, або там, де о то родічі проявили інтерес. На выучованя русиньского языка і культури суть приправлены учебники про середні школы і гімназії. В тых інтенціях ся особность Николая Бескида обявує в учебнику про 4. класу середніх школ з навчанєм русиньского языка, причім на тітулній обалці учебника є зображений якраз народный будитель, літератор, історік Николай Бескид.

Мєно Николая Бескида ся обявує в публікаціях Павла Роберта Маґочія *Русины на Словєнську* (Русиньска оброда, Пряшів 1994, стр. 42), де автор оцінює Бескида як єдного з найпліднішых выскумників свого часу, і в публікації „*Формування національного самоусвідомління на Підкарпатській Русі 1848 – 1948*“ (Ужгород 1994). Споминать го словєньскый історік Проф. Др. Петер Шворц („*Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou 1919 – 1923*“ (Universum 2003, стр. 235 – 241). В році 2003 з нагоды 750. выроча міста Пряшова выходить публікація словєньского літературознателя Едмунда Глебы „*Prešov a jeho osobnosti*“ (Universum 1997), в котрій ся пише о Николаєві Бескидови, але і о Антонієві Бескидови як о визначных особностях міста. В *Русиньскім народнім калєндарю на 2004 рік* автор Александер Попрадчан пише о Ставровскім-Попрадкові і в звязи з Попрадковом там фігурує мєно Др. Николая Бескида. Далє ся єго мєно обявує в „*Енциклопедии Подкарпатской Руси*“ автора Івана Попа (Выдав. В. Падяка, Ужгород 2001), в „*Історії Подкарпатської Русі*“ Дмитра Попа (Ужгород 2005), „*Encyclopedia of Rusyn History and Culture*“ академіка П. Р. Маґочія і профєсора, доктора історичных наук Івана Попа (2002, 2005).

Історіци, то значить людє, котры зіпліють поодрываны фраґменты окремых історичных подій до єдного цілку, не все звикнуть быти якось шпєціально цінєны, бо в сполочности ся традує погляд, же они не творять, рєсп. якось выразно не впливають на історію, суть „лєм“ єй документаторами і якнайобєктивнішыми інтерпретаторами. Но, як сконштатовав Др. Станіслав Конєчнї, к. н., Николай Александровіч Бескид зробив як історік і штось наведе. Доказав ся запоїти до народного руху Карпатських Русинів, а притім зістати вірным принципам научного выскуму. Активно ся включав до народно-ідентифікачного процесу, но не став ся націоналістом. Быв честным жытєлєм, але не схозув до пасти опортунізму.

Алє Николай Бескид здалєка на був лєм історіком, занимав ся, наприклад, і літературов – велика часть котрой подля Др. Йосифа Шелєпця несє вшиткы знакы народно-будительських творів, включно міфологізації, характерістичных про період народного возроджіння –, алє і політікєв. Як священик не міг ся не занимати духовным жывомом свого народа, не був му легковажный ани соціально-економичный жывог бідного Русина під Бескидами. Така комбінація інтелекту, выпестованых моральных властностей і вроджєных діспозіцій не была в минулости, а не є ани в днєшнім часі, самозрозумілым фактом про каждого. Тото выжадує высокый ступінь єрудованости, інтеліґєнції, алє і якогось шєстого зміслу, чуття одповідности за властний народ, а то не є властне каждому з высоко освічєных особностей будь-котрого народа і народного руху. В тых інтенціях было про Русинів щастєм, же таких особностей ся в родині Бескидів появило веце.

Література:

- MAGOCSEI, P. R.: *Rusini na Slovensku*. Prešov: Rusínska obroda, 1994.
KONEČNÝ, S.: *Вірний сын русиньского народу*. In: *Русиньскый народный калєндар на 2005 рік*. Пряшів: Русин і Народны новинки, 2005.
KONEČNÝ, S.: *Historické dielo N. A. Beskida v medzivojnovom období*. In: *Nиколай Бескид на благо Русинів*. Ужгород: Выдавництво В. Падяка, 2005.
KONEČNÝ, S.: *Osobnost Duchnoviča v diele Mikuláša Beskyda*. In: *Nиколай Бескид на благо Русинів*. Ужгород: Выдавництво В. Падяка, 2005.
KONEČNÝ, S.: *Nikolaj Beskyd a podkarpatští Rusini*. In: *Nиколай Бескид на благо Русинів*. Ужгород: Выдавництво В. Падяка, 2005.
ХОМА, В.: *ПєДр. Николай Бескид – визначный Карпаторусин*. In: *Nиколай Бескид на благо Русинів*. Ужгород: Выдавництво В. Падяка, 2005.

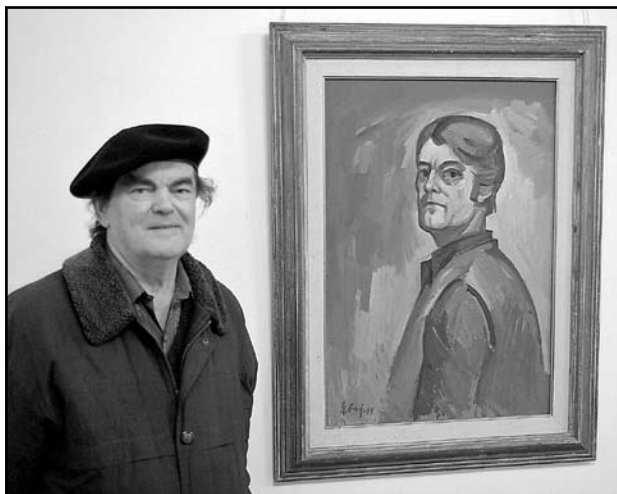
Мгр. Александер ЗОЗУЛЯК

Маляр ясної палєты, автор монументальных робот, неунавный выставователь...

Так бы сьме могли найясніше характерізовати особность і творчость русиньского вытварного умєлця Андрія ГАЯ із Пряшова, котрый на вытварній сцені ся презентує уж высше пів стороча. Гей, час летить як сполошаний кінь. „Недавно“ (в 1976 році, кідь єм написав діпломову роботу о русиньских вытварниках, тогды, самособов, іщі сьме їх звали „українськы“, бо інакше не мож было) у вступі до капітолы о нїм єм написав, же є представитєлєм середній гєнерации вытварників. А днєсь мамє 2007 рік а Андрій Гай мать 75-ку за собов (народив ся 29. януара 1922 у русиньскім селі Суків, тепєрь Міджілабірського окресу), но нихто му тілько не гадать, кідь го видить машіноваты по Пряшові, або на дакотрій із выставок. Є молодый духом, зато і тілєсно так не старіє, то є правда од віків. Алє зосередьє ся на жывогнї і профєсійну путь нашого юбіланта – Андрія Гая.

А. Гай в роках 1952 – 1958 штудовав на Высокій школі вытварного умєня в Братіславі, де здобывав вытварны способности у знамых малярів, высокошкольських профєсорів – Л. Чєміцького, П. Матєйкы, Я. Жєлібського і Д. Миллого. Вшиткы чєтверо му дали до жывота вытварника много, алє послідній із них, Дєзидєрій Миллый, і кус русиньской душы, бо сам був Русинєм, родаком із Києва,

і мав щіре одношіня ку хлопцям із „далєкого“ русиньского выходу. А на тот выход ся А. Гай і вернув по скінчіню вы-

• Академічний маляр, Русин, родак із Сукова – Андрій Гай при своїм Автопортреті (олій, 1981).

сокой школи, ай дістав ся міджі своїх, Русинів, хоць тогды ся їм говорило – Українці.

Наступив до роботи як вытварный редактор часопису „Дружно вперед“, де ся указав як схопный ілюстратор. Но він ся не заспокоїв лем графічних подобов сторінок і ілюстраціями в спомянутім часописі, але робив ілюстрації і про книжковы видання. А про кого? Зясь лем про своїх, Русинів перехрещеных на Українців, міджі нима був і мій отець, днес уж небогый Василь Зозуляк. Все памятам на Гаёвы ілюстрації в першім томі роману мого отця – „Нескорені“. Многым, главно дітям, ся любили ёго фаребно пе-

• Андрій Гаї: Циганки (олій).

стры ілюстрації к „українським“ народным приповідкам...

Але він ся не заспокоїв із таким поставлінём, як ілюстратор міг робити і далє, але хотів дашто веце, хотів учіти вытварне уменя і зато у році 1960 поступив робити до Педагогічного інштитуту, котрый ся перетрансформовав на Педагогічну факульту Універзіты П. Й. Шафаріка, і став учіти і формовати штудентів на катедрі вытварной выховы. В 1962 році ся стає членом умельцкой ґрупы „Ровень“, притім далє учіть аж до року 1973, але, самособов, в першій ряді креслить, малює і пущать ся і до векшых монументално-декоративных работ, главно на фасадах будов-інституцій. Ёго монументална творчость ся розвивать самостатно, але і в сполупраці з іншыми, найвеце з далшым Русиним – Николаєм Діцом. Хто ходить по выході Словеньска, тот може під настінными „монументалками“ видіти дость часто підписы „М. Dic, А. Gaj“.

Но дакус єм перескочів. Цурік назад: А. Гаї ся зачав серьёзно занимати малёванём уж од кінця 50-ых років минулого стороча, но главно од зачатку 60-ых років. Представив ся як реаліста, але пробивать сі властну путь у вытварнім уменю выходного Словеньска. Ёго образы нас несподівують уціленостёв формы, выразно жывов фаребностёв і выразнов контуров фігур і предметів, чім ёго образы набывають на декоративности і значній монументалности, што міг добрі выужыти якраз при монументално-декоративній творчости в архітектурі. Так А. Гаї малює портреты, фігуралны композиції, природны закутины ці букеты квіток. З того періоду заінтересовали такы ёго портреты, як *Бабка*, *Дівча з калапом* і іншы, а то нелем своїм колорітом, вытриманым рукописом і винаходливостёв, але і выявлінём псіхікы портретованых. З фігуралных образів, што намалёвав оліёвым фарбами, треба спомянути інтересны і вызначны: *Монтер* (1963), *Токба* (1964), *Родина* (1968), *Патроля* (1972), *Вітаня гостів* (1973), *Пісня і робота* (1973), *Балада о суківських партізанах* (1974)...

І країнарьску творчость має автор богату. Як то видно на образах *Крива путь* (1959), *Зимушня налада* (1961), *Країна при Лугачовіцях* (1966), *Країна І, ІІ* (1969), *Пряшів* (1971), *Мотів із Калиноа* (1972) і іншых, малярь поужывать при розлічных образах і розлічны фарбы (оліёвы, темперовы і пастеловы), снажыть ся досягнути монументалность країны, што ся му зо спомянутых найве-

це подарило образом *Крива путь*. З країнов, природов зьєдинены і ёго часты – букеты квіток, котры почас цілой творчости любить малёвати. З тых найстаршых спомяньме холем *Букету* (1967), *Астры* (1970) ці *Закутину з квітами* (1971).

На полю монументално-декоративной творчости А. Гаї найвеце сполупрацує з Н. Діцом, з котрым і ведно часто выставлять в данім періоді сполупрацы. Їх сполочну вытварну творчость далшый русинський малярь Михал Дубай у тім часі оцінив словами: „Мы ся пересвідчуєме, же од самого зачатку свого вытварного прояву они двоє ся активно запоїли до монументално-декоративной творчости на Словеньску і створили уж немалу серію такых работ, котры суть добрым вкладом до реалістичного уменя...“

Подля датумів взникну спомянутых образів видите, важены читателі, же то суть слова, написаны до року 1976, т. є., же єм їх описав із властной діпломовой работы. Признам ся. Потім єм іщі пару раз писав о майстрови Гаёви, але уж як редактор „Нового життя“, притім єм слідовав розвой вытварной творчости Андрія Гаї, котрый патрить міджі найактивнішых творців і выставователів выслідків своєї творчости. Многы сьме ёго образы могли видіти на десятках домашніх і заграничных, колектівных і персональных выставках, на котрых сьме ся пересвідчовали, же автор не стоїть на місці, снажыть ся робити над собов, не успокоює ся із досягнутым, хоць Гаї все зістав Гаём – подля тіпичной фаребности і рукопису образів такой го мож ідентіфіковати. Зміны настали у мотивах фігуралных композицій: перешов од минулых, соціалістичных ку сучасным, веце „капіталістичным“, але єден мотив зістав доміновати у цілій ёго высше 50-річній вытварній творчости – мотив жены. Змінила ся і ёго монументално-декоративна творчость: од екстерьеровой перешов ку інтерьеровій творчости, кідь зачав выужывати главно технікы ґобеліну і арт-протісу, але домінантныма зістали: палета пестрых фареб, ясны лінії і контраст фаребных площін – теплых зо студеныма. Але як в мнинулости був веце реалістичным, так чім далє по сучасность выужывать елементы штілізації на переданя своїх вытварных намірів і почутків. Меншу зміну зазнали і ёго закутины природы, закутины з предметами ці овоцинов, букеты квіток переданы переважно оліёвым фарбами на полотні. Але і ту видно векшый одхыл од чисто реалістичного переданя по штілізоване, переход од строгішого по вольніше перетлумачіня видженого і одчутого. Список ёго работ бы на тім місці мав пару стовок позіцій, з чого і выбір бы був немалый. Веде А. Гаї од 1973 року по сучасность скоро неперестанно ся занимати лем вытварнов творчостёв як вытварник „на вольній нозі“, хоць куртшый час учів у Народній школі уменя в Пряшові і зясь на катедрі вытварной выховы Педагогічної факульты УПІШ. Але то были лем малы інтермецца.

Найновшов выставков была ёго персонална презентація у Шаріській ґалерії в Пряшові 20. 9. – 21. 10. 2007 при ёго 75. народенинах, а теперь (26. 11. – 31. 12. 2007) ся презентує як член вытварной ґрупы КОПА в „AG Gallery“ своєї дівкы Анны Гаёвой, тыж академічной маляркы, котра іде в слідах свого нянька, є шыковов графічков-ілюстраторков, што документовала ай в русиньских учебниках ці в найновшій книжці М. Мальцовской *Зелена фатаморґана*, і тыж почас новембра 2007 самостатно выставляла в ґалерії „Per Spectrum“ в будові русиньского Театру Александра Духновіча в Пряшові.

О Андрієві Гаёви треба повісти і то, же ся охотно запоїв і до выставок русиньских вытварників, котры єм організовав у польській Криниці, у Музею модерного уменя Енді Варгола в Міджілабірцях, в Шаріській ґалерії у Пряшові з нагоды 7. Світового конґресу Русинів, в Старій Любовні, Попрадї ці Гуменнім. Голосить ся к Русинам, бо ёго коріня у роднім Сукові суть глубоки, не мож їх вырвати, хоць была така снага в даній добі... Але теперь сьме в сучасности а майстер А. Гаї, хоць має 75-ку за собов, але мать іщі повно елану, творчіх думок і планів, также, віриме, же нас несподівать іщі неєдным образом, неєднов выставков...

Зближення графіки і орфографії єднотливих варіантів русинського языка

(Реферат у секції *Проблематика витворіння цілорусинської норми* на
III. Міжнароднім конгресі русинського языка, Краков, 15. септембра 2007.)

Проблематика єднотливих варіантів русинського языка, далшого їх самостатного розвивання, детальніший опис єднотливих языкових ровин (уровней), просаджованя до норм тых языковых ровин лем явів тіпичных про діалект ці говор, котрый є основов витворіння кодифікачній нормативній подобі даного варіанту – то є путь зблизованя розділів міджі нима. Є і друга путь – робити якісь компроміси на пути зближованя, што треба дефінітивно ці в позітивнім або в негати́внім зміслі чім скоріше рішити. Треба сі выяснити, ці в своїх нормах (в нормах свого варіанту языка) брати огляд і на т. зв. цілорусинські языковы явы, або інакше повідже не – на други варіанти русинського языка. Бо хто добрі познать наші правила правопису (як першы, так і други), так знає, же мы там маєме дакілька одказів на тзв. цілорусинський аспект. Кідь го не будеме брати до уваги, розділи міджі нашима варіантами ся будуть зблизовати. Лемже мы чім далє тым вєще пересвідчени, же Русини бы мали мати снагу ся в языковій області зближовати, а писомный прояв (писомна реч) є к тому найпригодніший. Зато бы сьме ся могли і мали догоднути спочатку хоць лем на еднакій графіці, жебы розділны знаки (т. є. розділны букви) уж в азбуці (а наслідно в писомнім тексті) не сігнализовали розділи міджі єднотливыми варіантами. Азбука бы мала быти єднотна і што до наслідованя ці розложіння букв в становленім порядку, што во вшыткых варіантах можеме позоровати як неєднотне. Ясно, же тото потім має вплив на порядок розложіння слов у словниках, в одказовых зазначках, в порядку жрідел, в порядку скорочіння і т. п. Зближінєм а може і зьєдночінєм азбуки бы ся поступно на основі того могла зачати зближовати і орфографія. Ясно, же ани єден, ани другий процес не буде простый і не можеме чекати, же рішінєм даякого конгресу ці даякой научной конференції од якогось терміну будуть мати вшыткы Русини єднаку графічну систему або єднакий правопис. Тот процес зближованя мусить быти поступный, не нанучений, мусить выплынути з дискусії одборників-лінгвістів. Бо як справно твердить професор Г. Фонтанські „ідея єдиного русинського языка є єдна річ, але конкретна реальность – друга. Тот впрос мусять рішити Русини – то значить поуживателі языка.“¹ На зачатку мож раховати нелем з уніфікаціов алфавіту, але і з уніфікаціов в одборній термінології, напр. граматичній, літературній, методичній і т. п., але бісідовати о єднотній формі цілого языка є іщі скоро. Даякы спроби треба зробити уж тепер і почекати, яка буде реакція на практиці. Язык має служити на кому́нікацію а нанучовати людєм якесь готове койне і выголосити го за літературный язык вшыткых Русинів не може принести ніч добре. Зато зближованя єднотливих языковых ровин мусить быти поступне, але єднотный язык – то є задача мінімально єдного наступного поколі-

ня, а скоріше вєще наступных поколінь.

А тепер конкретніше к нашій темі:

Русинська графіка (або писмо в русиньскім языку) як наука о графічних средствах творить інтегралну часть літературной норми языка. Русинське писмо є звукове, зато звукова графічна система є заложена на принципі корешпонденції міджі графічними знаками (графемами)

● Єден із кодифікаторів русинського літературного языка на Словенську, визначный русинський языкознаватель – доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н. Фото: А. З.

і фонемами, як основными єдиніцями звуковой системи языка. Графемы суть фактично знаки фонем, але тото одношіня не є все цалком сіметрічне, бо даколи є єдна фонема означована двома і вєще графемами і наopak, єдна графема може означати дві фонемы. В шырокім розуміню суть графемы основными єдиніцями графічної системи, де напроти графемы стоїть єй конкретна реалізація в графічнім кому́нікаті (речіню), подобно як проти фонемы стоїть єй конкретна реалізація в говоренні (бісіднім) wypowiedжіно в подобі звука.

Каждя графічна система звукового тіпу вызначать ся по одношіню к звуковому плану языковой системи якимсь ступнєм автономности. То значить, же од принципу абсолютной корешпонденції міджі графемами і фонемами суть припустны одхылкы. Цілково можеме повісти, же діштінктивны властности графем лем рідко корешпондують з діштінктивными властностями фонем. І кідь бы автономія графічної системи в порівнаню із системою говореного (бісідного) языка была дость значна, і так обидві тоты сітемы все будуть творити цілостну систему, бо то суть властно все два варіанти єдної системи.

З того виходить, же каждый кодифікований літературный язык (враховано русинського) мусить диспонувати двома кому́нікачными нормами – говоренов (бісіднов) і графічнов (писанов). Кажда з них має в процесі кому́нікації своє функчне заміряня і свої особитости.

Зато, же русинське писмо є звукове, так в нїм фонемы (реалізуючі ся в звуках речі) ся означают шпеціальными знаками, які называе буквами або графемами. То значить, же основным графічним средством русинського звукового писма суть букви. Совокупность букв, расположенных в становленім порядку, хоснованых на фіксацію і передачу на писмі основных єдиніць звуковой системи языка, называє ся алфавітом або азбуков.

Уж ту настає перший проблем неєднотности єднотливих варіантів русинського языка што до множества букв і їх росоставліня:

- а) азбука словацького варіанту має **36** букв
- б) азбука подкарпатського варіанту І. Керчі має **35** букв
- в) азбука подкарпатського варіанту Д. Сидора має **39** букв
- г) лемківська азбука М. Хомяк і Г. Фонтанського має **34** букв

з того:

1. на передачу гласных фонем:

а) словацький варіант має:

- сім (7) нейотованых букв (а, е, и, і, ы, о, у);
- пять (5) йотованых букв (я, ю, є, ё, ї);

б) подкарпатський варіант І. Керчі має:

- сім (7) нейотованых букв (а, е, и, і, ы, о, у);
- пять (5) йотованых букв (я, ю, є, ё, ї);

в) подкарпатський варіант Д. Сидора має:

- сім (7) нейотованых букв (а, е, и, і, ы, о, у);
- пять (5) йотованых букв (я, ю, є, ё, ї);
- букву Ъ (ять) якобы діфтонг (іє);
- три (3) букви з позначками (ѡ, ѣ, ѧ)

г) лемківський варіант має:

- сім (7) нейотованых букв (а, е, и, і, ы, о, у);
- лем три (3) йотованы буквы (я, ю, є).

2. на передачу согласных фонем мають вшыткы варіанти **22** буквы (б, в, г, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ);

3. Знаки на выражіння мнягкости і йотації (розділовости) не выражають ніякы звуки: Ъ – мнягкий знак (ерь) – мають вшыткы варіанти; Ь – твердый знак (ер) мають 3 варіанти (окрем подкарпатського І. Керчі, де єго функцію повнить мнягкий знак).

З того можеме зробити такий вывод:

1. што до множества букв в азбуці, так зьєдночіння бы ся дало досягнути міджі трєма варіантами: словацьким, подкарпатським І. Керчі і лемківським дость просто, а то способами, котры бы ніякраз не нарушыли основны принципі їх графіки, такыма двома способами:

Перший способ: выпущіння буквы „ѣ“ із словацького варіанту і подкарпатського варіанту І. Керчі, доповніня подкарпатського варіанту І. Керчі розділовым твердым знаком а лемківського варіанту йотованых букв „ѣ“, бо єм пересвідчений, же она фактично в тім варіанті екзистує в словах тіпу *їдло, їхати, їмати, їноша*,

зыхати, підымати, дойти, шугає, в редакції, мої, твої і много далших (приклады перевзяты з лемківських словників і звязных писомных текстів). Тоды бы во вшыткых трёх варіантах было по 35 букв а порядок їх розложіня бы не мав быти нияким важным проблемом. Бо ці буде стояти буква „ѣ” по і, и, або десь на кінці азбуки перед ю, я, то є діло догоды єднотливых авторів графічных систем тых трёх варіантів. Тоды бы азбука тых трёх варіантів мала 35 еднакых букв.

Другый способ: а) на выражіня нейотованых гласных фонем бы ся хосновало (як і дотеперь) сім (7) букв і, и, ѣ, е, о, у, а нейотованых і пять (5) букв йотованых я, ю, є, ё, ї; б) на передачу согласных фонем бы ся і надале ужывали дваццять дві (22) буквы – б, в, г, р, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ; в) на выражіня мягкости і йотації (розділовости) бы ся хосновали 2 знаки не означаючі ниякы звуки (ѣ, ѣ). В тім припадї бы ся лем лемківський варіант мусив доповнити о дві йотованы буквы (ї, ё), бо подкарпатський варіант І. Керчі уж є змінений, т. зн. доповнений о твердый знак (ѣ – ер), што можеме найти в ёго русинсько-руськім словнику, выданім в Ужгороді 2007 року (позерай Словник русинсько-руський, с. 40). Тоды бы русинська азбука мала 36 букв, в чім уж є повна згода міджі словацькым і подкарпатськима варіантами І. Керчі, приспособити бы ся мусили уж лем авторы лемківського варіанту розшырїнем своєї азбуки о дві высше спомянуты йотованы буквы.

Я особно веце наклонений другому варіанту із 36 спомянутыма буквами нелем зато, же він є згодный з нашов азбуков і з азбуков І. Керчі, але тыж зато, же уж многы лінгвісты на 3-м конгресі русинського языка в Кракові ся як в особных дискусіях (напр. професор Г. Фонтаньскі з Польска), так і в дискусії по моім выступліню (напр. професор М. Капраль з Мадярска) веце приклоняли к такому варіанту, т. зн. к варіанту із системом пятах йотованых букв, бо в ній видять, як і ми, веце выгяд як невыгяд.

Найтяжшов ся нам явить ситуація із азбуков в ґраматіці подкарпатського варіанту Димитрія Сидора, конкретно в системі гласных звуков выражених буквами ѣ (ять) і буквами з т. зв. позначков: ђ, ѣ, ї.

О буквѣ ѣ і потребности ці непотребности ей зачленїня до русинської азбуки уж ся высловлєвали многы лінгвісты (а може іщі веце нелінгвісты, прихылници захованя русинських „древностей”). І при творіню нашого варіанта азбуки сьме дость довго дискутовали із застанцями той ґрафемы і языкова комісія наконець рішыла не включіти тот знак до нашой азбуки, маючі на то многы научны аргументы. О тій проблематіці бы-м хотів поговорити кус подробише, бо она ся все вертатъ і знеіщує людей, главно старше поколіня, звикнутых на тоту букву переважно з церковных текстів.

Жебы сьме не заходили далеко до історії, я собі дозволю зацітовати із статі Валерія Падяка, к. ф. н. „Закарпатя (Підкарпатська Русь): проблемы і шпеціфічності фунґованя русинського літературного языка в контексті національного возроджіня” в часописі Русин 2007, 1, де на с. 12 пише: „3 алфавіта (велико)руського і українського буква ѣ (ять) была давно вылучена. То нияк не вадить выскумникам выужывати ей при цїтаціях історичных текстів з цїлєм точно передати язык документа. Тому шпеціфічність сучасного штатуту

буквы ѣ (ять) не бере до увагы ґраматика Д. Сидора – буква вводиться до алфавіту. На сторінках ґраматіки (с. 33, 57) указує, же ей вылучіня з алфавіту приведе к неможности адекватно перекладовати на русинський язык церковнославянскы тексты а тыж, же тото „барз силно скомплікує правопис” сучасного русинського языка. З тым тверджінем автора тяжко согласити”. Я ся к тій думці припоюю, бо єм пересвідчений, же в живых русинських говорах, на котрых ся будеє літературный язык, є уже давно вопрос ятя (як і в інших восточнославянських языках) вирішений ёго рефлексаций на іншы фонемы.

І в говорі, взятім за основу нашого варіанту русинського языка, на основі ізучіня ёго колишнього фунґованя, тісно перед рефлексаций ѣ на І, артикулачно быв в тім часі звуком переднього ряда, високого піднятя середньої части языка, напнутый (напряжений). Тембром ся ближив к звуку „і” з одтінком к „е” і представляв тогы в нашім говорі, правдоподобно, дифтонґічний звук, але не членячий ся на дві составны части (як то было в дакотрых українських діалектах).

Утрату дифтонґічного зафарбіня і ёго переход на чістый звук „і” односять лінгвісты ку кінцю 12-го столітя з протягом аж до кінця 13-го столітя. Мы ся клониме к такому погляду і зато, бо в нашім говорі то досвідчують і дакотры мадярскы слова, перевзяты приблизительно в тім часі.

Напнутость звука ѣ мала за наслідок змягчіня передстоячого согласного звука. Єднозначно із змягчінем согласного проходила утрата ёго тембрового к „е”. На місті ѣ проявив ся чістый гласный „і”, творений при найменшій ступні ростворіня рота, з найвысшим піднятем напнутой середньої части языка.

Рефлексация ѣ на „і” была в нашім говорі дость дослідна, хоць находиме в лексії і приклады „е” на місті чеканого „і” з ѣ типу: *вера, верати ся, верабоже, ведро* і т. д. Тоты слова были правдоподобно перевзяты із словацького языка, бо паралелно з нима екзистують такы слова як *віра, вірити, відро* і т. д., а там уж є явна рефлексация ѣ на „і”.

І в формах прономін множного числа масме на місті бывшых ТѢХ, ТѢМ, ТѢМИ і ін. тверды варіанты під впливом одповідаючих форм адьєктивів твердого варіанту – ТЫХ, ТЫМ, ТЫМА, де суфіксальный элемент ѣ, починаючі 14-м столітем ся змінив на „ѣ”.

Теперішня форма ґенітиву єд. числа твердых адьєктивів женського роду (*зеленой, червеной, білой* і т. д.), а по аналогії і мягких адьєктивів (*синей, дешней, вчерашней* і т. д.) ся розвинула із старой формы (*зеленоѣ, червеноѣ, бѣлоѣ* і т. д.) рефлексаций ѣ на „і” (*зеленой, червеной, білой* і т. д.), а по утраті конечного неакцентованого (непритиснутого) „і” возникла теперішня форма (*зеленой, червеной, білой* і т. д.). Утрата кінцевого неакцентованого „і” настала по рефлексаций О, Е на „і” в новозакрытых (новозакрытых) складах, починаючі од кінця 17-го столітя.

На розділ од українського языка, в нашім говорі выпало „і” з ѣ в формах імператива множ. числа типу: *несыте* (укр. *несіть*), *везыте, ведыте* і т. д. Тоты формы імпер. множ. числа возникли по аналогії формы 2-ой особы єд. числа, де неакцентоване „и” (*неси*) в закінчіню єд. ч. ся часом редуковало і змягчіло передстоячий согласный, котрый взяв на себе фунґцію ука-

зателя формы імператива і „и” ся так поступно стратило (*несь, везь, ведь* і т. д.).

В історичных ґраматіках руського, українського і словацького языків часто ся уводять слова типу *цаловати, цалком* і т. п. так, же были перевзяты з польского языка. В нашім говорі тыж екзистують слова *цалком, цаловати* і т. п., але окрем них ся ужывають і слова типу: *маѣ’амі, тѣѣ’амі, кѣнѣ’амі* і т. п., в котрых „а” возникло з ѣ. Думаєме собі, же бы не было цалком справедливо говорити о них лем як о запозычених з польского языка, бо тото тверджіня дость ослаблюють лексикальны єдиніці сусіднього нам сотацького діалекту (котрый належить уж к словацькым діалектам), в котрім по мягких согласных, як правило, фунґує на місті ѣ гласный „а”, напр.: *с’ару, ч’ілаб, і’ас, кадзіс, салокас* і т. д. Также тот яв може быти наш сполочный (сотацькый і русинський), а не перевзятый з польского.

Кідь страту редукованых гласных в слабых позиціях і їх проявліня на звуки повного (ясного) творіня в сильных позиціях называють посліднім цілославянським фонетичным явом, то рефлексация ѣ на „і” ся стала єдным з найвыразнішых фонетичных явів диференциаций восточнославянських діалектів (говорів), вplyнувшя до значной міры на цілу систему гласных, як і на процес завершіня палатальной корелляції согласных.

Лем „і” з ѣ в говорі взятім за основу нашого варіанта русинського языка ся став єдиним гласным звуком, сїґналізуєчим мнягкость передстоячого согласного. Звук „і” з О і з Е в новозакрытых (новозакрытых) складах, „і” в закінчінях інфінітиву *-мі* і в інших формах і позиціях не сїґналізуєть мнягкость передстоячого согласного, творячого кореллятивну пару подля твердости і мнягкости, яких є в нашім языку девять (9): т’, д’, н’, л’, р’, з’, с’, ц’, дз’.

Выходячі з уведженого можеме сміло выголосити, же фонему (ці звук) ѣ (ять) не треба вводити до русинського алфавіту.

Далший спорный проблем споминаной ґраматіки Д. Сидора є ђ (о з позначков). Найважнішым проблемом є ту факт, же ту была доведна спосна двояка проблематика, а то алтернация позічна (або позіційна) і алтернация історична (або традиційна). Попробую курто высвітлити розділ міджі нима і неможность їх сполєваня.

Уж на кінці 19-го столітя професор Олаф Брех в своїх статях о угоруських діалектах ці говорах (кідь ся не мылю, так їх было доведна пять), але главно в статі „*Угорусское нарѣчіє села Убля Земплинскаго комитата*” пришов на факт, же в наших говорах фунґує тзв. **закон „гармонії складу”**, т. зн., же: 1. гласны середнього піднятя О, Е в позиції перед складом із гласныма високого піднятя І, У ся їх впливом двигають у высловности высше і заперяють ся. Тоды ся высловлюють як заперте (або закрыте) ђ ці ѣ. Тот закон ся розшырив і на позиції: 2. позицію перед мягкими согласными; 3. позицію на склад запертый білабіальным Ў (ѣ); 4. позицію на склад перед уж жуженыма (запертыма) ђ, ѣ, напр.: *болото* – в *болѣт’і, тѣлѣа, дѣл’а, кѣнѣллі* (але – *конопелка*), *молоко* – в *мѣлѣц’і, гора* – *гѣру, скоро* – *скѣру, мѣркѣу, крѣу, цѣркѣу, тѣу, вѣу* і т. д. При звуку „е” тот закон фунґує так само, бо уведжены штирі (4) позиції суть про „е” тыж слабыма позиціями, напр.: *вѣр’ба, купѣц’, мѣр’ва, тѣлѣр’, чѣтѣвр’, берег* – на *бѣрѣз’і, бѣрѣза* – на *бѣрѣза, в зѣрн’і*

– зерно, терен – *térn'* і т. д. То значить, же така высловность жуженого (запертого) „о“, „е“ є завісла од позиції даной фонемы в слові (силенной або слабой), котра ся потім реалізує в бісіді як „о“, „е“ чісте, повне, або як їх звуковий варіант – жужене (заперте) *ô, ê*. З того виходить, же тота проблематика належить до **орфоєпії**, до области высловности, бо є завісла од позиції в слові. Тото не можеме мішати з правописом, з орфографією. Бо до орфографії належать лем алтернації історичны, як выслідок історичных процесів в языку, котры не суть завіслы од позиції в слові в сучаснім языку, напр.: *нести – носити, хопити – хопати, день – дня, сохне – засыхать – сухой – высохне* і т. д.

Такоже подля нас пункт а) (с. 35) в ґраматіці Д. Сидора не є проблематика орфографічна, але орфоєпічна, окрем двох прикладів: „*мост*“ і „*чехов*“. Они ся односять к цалком іншій проблематіці, а то к закону новозакрытых (ново-запертых) складів і з нёго вытікаючої наслідной заміны „о“ на *y → ŷ → i* а даґде і *ы*. Ёго дослідком є факт, же карпатскы русиньскы діалекты ся ділять на тзв. „укаючі“, „ўкаючі“ і „ікаючі“. Тото не є алтернація позічна, але історична. Пункт б) (с. 35) споминаной ґраматіки є тыж проблематика **орфоєпічна**, што можеме твердити і о пунктах в) і г) (с. 35).

Інша є проблематика пункту д), де находиме приклады типу: „*сынѡв, русинѡв, столѡв, грибѡв, чехѡв, словаковѡв, долларѡв; малѡй дѡтинѡй, смачнѡй стравѡй; Подкарпатскѡй Руси*“ – то уж є проблематика новозакрытых складів, котра належить до орфографії.

Лем знову ту не можеме зачленили приклады ґлаголів (часослов) типу: „*ѡдыкати, ѡдыкати, лѡвѡгати, хѡвѡзати ся, кѡвѡтати, пѡй* (в зн. *пѡдь*), *пѡйме, зѡдѡйме, ѡдѡйкне, схѡвѡз*“ (с. 37), бо то є знову проблематика позічного варіанту фонемы [o], ей высловности як звука *ô* в слабой позиції, што треба зачленили к правилам орфоєпії а на ей місті писати букву „о“ (без позначкы).

Позначка к букві *ŷ* (у з двома точками): моя рекомендація курта – подкарпатскы Русины бы ся мали найскорше самы зьєднотити і рішыти, на котрім говорі будуть будувати свою норму, або котрый уж із публікованых нормованых варіантів буде платный, офіціальний, котрый будуть вшыткы признавати як подкарпатський варіант русиньского языка. При тім рішыти дефінітивно, ці в новозапертых складах типу *конь, мост* і т. д. будуть вшыткы еднако хосновати лем еден із знаків: *у, ŷ, i, ô, ŷ, i* або якийсь іншый знак, бо в тім мають велику путаницю.

Ікаючі варіанти русиньского языка з тым проблемы не мають, бо в сяґды в тых позиціях ужывають „i“.

Моя конечна рекомендація є така: **найскорше бы ся мали доїднати подкарпатскы Русины, понукнути своє єднотне рішєня, бо аж потім можеме зачати серьёзно їднати вшыткы партнеры доведна о єднотній ґрафіці**.

Література:

1. Ябур, В. – Панько, Ю.: *Правила русинь-*

ского правопису. Пряшів: Русиньска оброда, 1994.

2. Ябур, В. – Плїшкова, А.: *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки, 2005.

3. Хомяк, М. – Фонтанський, Г.: *ґраматика лемківского языка*. Warszawa : Rutenika, 2004.

4. Алмашій, М. – Керча, І. – Молнар, В. – Попович, С.: *Материньскый язык, писемниця русиньского языка*. Мукачово: Общество им. А. Духновича, 1999.

5. Сидор, Д.: *ґраматика русиньского языка для русинѡв Украйины, центральної Европы и Америки*. Ужгород: Carpathian Rus, 1996 – 2005.

6. Панько, Ю. А. кол.: *Орфоґрафічний словник русиньского языка*. Пряшів: Русиньска оброда, 1994.

7. Алмашій, М. – Поп, Д. – Сидор, Д.: *Русиньско-українсько-руський словарь*. Ужгород: Уд. В. Падыка, 2001.

8. Horoszczak, J.: *Словник лемківско-польскій, польско-лемківскій*. Warszawa : Rutenika, 2004.

9. Rieger, J.: *Slownictwo i nazewnictwo Lemkowskie*. Warszawa : Semper, 1995.

10. Поп, Д.: *Русиньско-українсько-руський словарь*. Ужгород 2007.

11. Керча, І.: *Словник русиньско-руський т. I, II*. Ужгород : Полі Прінт, 2007.

12. Magocsi, P. R., ed.: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.

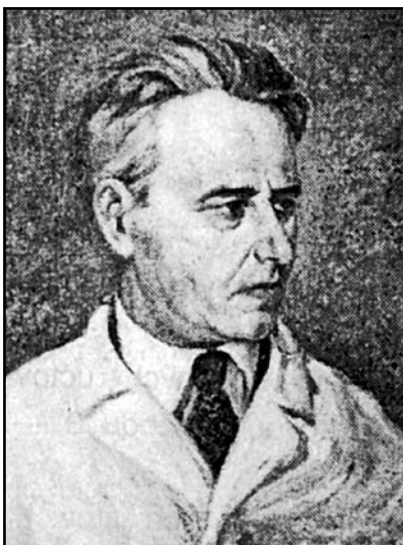
Мґр. Гавриїл БЕСКИД

Вызнамный родак з Пряшова – маляр і рештавратор (Мікулаш ЙОРДАН, 1892 – 1977)

На стороні 83 в публікації к 750. роковинам міста Пряшова Едмунд Глеба пише тото: „*Мікулаш Йордан, родак з Пряшова, маляр і рештавратор. Дієв у Пряшові, окрем штудійных років в Будапешті, Кракові, Варшаві, занимає ся портретным малярством. Першый свій образ назвав Пієта, выставлений в Пряшові в 1913 році. Быв дієцезным малярём грекокатолицького єпископства в Пряшові. Автор крайнкарьских штудій і образів із сільского жытота. Вызнаменаный папским золотым хрестом.*“

З доступных істочників і добовой пресы ся дізнаєме: Ку 100-річницї народжіння Йордана (1992) у Шаріській ґалерії в Пряшові была выставка ціложывотной творчості. М. Йордан мав близке одношіня к реліґії, зато переважна часть ёго работ была з церьковнов проблематикой: робив рельєфы, сохы і рештавровав цінны образы світового характеру. Ёго творчость є споєна з веце як 20 церьквами, переважно на выходнім Словеньску. За свою роботу дістав много высокых нагород, яки лем міг умелець в тій добі дістати. В 1937 пана Піюс XI. му уділив Золотый хрест – *Pro ecclesia et pontifice*

– пізніше ай Орден св. Сілвестра з хрестом і звїзду, як і рыцарський титул.

• Вызнамный маляр Мікулаш Йордан із Пряшова, якого іщі сьме мали ту честь особно познати і котрый занимає ся і сакралнов малярьсков творчостєв.

Як свідчать сучасниці, Мікулаш Йордан був частым гостєм в єпископській резиденції небогого великомученика Павла Петра Ґойдіча, котрый високо цобі цінив ёго реліґіозность і умелецьке майстровство при рештаврованю образів.

М. Йордан ся народив в р. 1892 в Пряшові. Походив з пятёх дітей а ёго отець Бартоломей робив у кахлярьській фабриці в Пряшові, пак ся осамостатнив як кахлярь. Ёго отець походив із старой горнчарьской родины з Бардієва. Якраз ёго ділня дала Мікулашови можность моделувати з глины, помагати му в ґлазурованю орнаментів, што го привело к умелецькому ремеслу. Зачав проявляти свій талант і в сфері музыки і співу, ласка к яким му зістала ай в старшім віку. Тоты, котры го знали, а познав го і автор тых рядків, твердили, же кідь сів за варганы в пряшівскім костелі, было зажитком послухати ёго

імпровізованы прелудії. Кідь важений обчан Пряшова Ладіслав Станкан спознав умелецькый талант молодого Мікулаша, в 1911 р. го представив своему доброму

приятеліви, знамому малярєви, котрый в тім часі жив в Яровніцях, Павла Сінея-Мерсе. Тот го втягнув до малярства. Порадив му пригосити ся на экзамены до Академії витварных наук до Будапешті, котры зробив успішно і був приятый на штудії. В тім часі діяли в Будапешті визначны особиности з Пряшова, як наприклад, Теодор Земплєні і бывшый професор Євангелічної колеґії в Пряшові Едуард Балло. Обидвome з радостєв ся занимали талантованым краяном. Але в р. 1914 вбухла 1. світова война і Йордан наркував до ракуско-угорської армады. Мав велике щастя, бо як вояк в р. 1916 був приділений до властного ательєру, де зачав малєвати, а то не інде, як в просторах канонірьских касарєнь в Пряшові. І так ся стало, же єго роботи ся дістали уж в р. 1917 на харітативну выставку, орґанізовану

на хосен войнових вдов і сирот у Пряшові. Выставка была в будові Грекокатолицького єпіскопства в Пряшові в часі єпіскопа Штефана Новака. Там было выставлєных 240 образів од тогдышніх 50 знамых малярїв, як: П. Бенцур, П. Сіней-Мерсе, але і роботи Й. Терєка, Е. Ракошія і М. Йордана. На хосен жертв войны была зорґанізована і далша выставка в р. 1918, де 500 умельцєвых работ выставлєвало 84 умельцїв, міджі нима были і образы М. Йордана. М. Йордана застигнув і кєнець 1. світовой войны у Пряшові. Подля добовых істочникїв, зачаткы в новій републіці были дость тяжкы. Тяжкосты в господарскім жытові в місті впливали і на маляря. Уменя ся зачало ділити на мадярьске і словєньске. Старша генєрація інкліновала к Будапешту, а молодша вагала, і чекала, што буде. М. Йордан в тім критічнім часі ся сприятелив із о 11 рокїв старшым малярєм Ернєстом Ракошієм (1881 – 1973), родаком із Спїської Новой Всї. В тім часі ся вернув із плену в Росії. Ведно з Йорданом малюють в околиці Пряшова, а в тім часі vznikали і їх взаїмны портрєты. Свої образы продавали лєм нагоднo. В 1921 році М. Йордан і і Е. Ракоші ся представили на выставці в Пряшові в Чорнім орлі. Інтересуючїх ся о выставку на тот час было дость мало, лєм 400 людєй. За грошы, котры роздобыли з першой выставкы, vybrали ся на штудійну дорогу до Кракова і варшавы. Їх образы з того часу были найвєце оцїнєваны. В 1923 році малярї прияли нарочну задачу – малєвати обґоріты у войні вівтарьны образы Карола Бродьского про Євагелічний костєл в Пряшові. Як витварный умельць М. Йордан в р. 1927 ся став членом Єдноты витварных умельцїв Словєньска, а в 1938 р. був приятый до Общєства Казінця в Кошіцях. По 2. світовій войні в р. 1945 ся стає членом общєства малярїв **Своїна** в Кошіцях, а пак членом Союзу словєньских витварных умельцїв. Тяжко порозуміти, же такий активный, віталный і талантованый умельць свою самостатну выставку зорґанізовав аж на схылї свого жывота – в р. 1972 у Пряшові. Ёй участником був і автор тых рядків. Была то достойна репрезєнтачна выставка, к якій був выданыи 60-сторінковий каталоґ з творбы того визначного маляря-рєштавратора. З оцїнков єго творвы выступив тогдышній директор Пряшівської ґалєрії Вільям Мєшша, великий знатєль умельцєвых цїнностей і автор многих статей о пряшівских малярях, які прославили місто своїма творами.

Алексій Фариніч у своїй статі „**Об искусстве Пряшевщины**“, опублікованій на стор. 244 в історічно-літературнім зборнику „Пряшевщина“, пише: „*Николай Йордан заповнює наши церкви, иконостасы великим множеством своих работ. Карпатские села суть наповнены его копиями образів умельцїв світовой славы. Кідь Йордан в малярстві докаже выразити свої емоції, то в єго іконописі мы їх скоро не находиме. Кідь о. Філімон був способный і до геомєтрічної сімєтрії ліній іконопису выходящей церкви вдыхнути жывыи струмїнь надхнїня, Йорданови ся то не все дарить. Єднов з єго найліпших работ є образ **Хрістос-сіяч** у Пряшівскім грекокатолицькім катедралнім храмі св. Іоанна Хрєстителя.*“ Йордан є і автором образу **Стріча старця Сімеона із Сыном Божиым**, котрый ся находить в храмі міджі іконостасом і проповідальницєв.

Ай кідь М. Йордан не був Русинoм, про Русинів зробив много як малярь і рєштавратор, зато собі заслужить, жебы наша русиньска громада знала о єго творах і о єго жытові, котры ся вяжуть з першов половинов 20. стороча.

• Провідалниця з 18. стороча в Грекокатолицькім катедралнім храмі св. Яна Хрєстителя в Пряшові, де є і образ М. Йордана – Хрістос-сіяч.

Рішення розширеного виїздного засідання Сойма Подкарпатських Русинів

(Перечин, 4 августа 2007 року.)

В Перечині 4 августа 2007 р. у малому залі Перечинського районного Дома культури відбулося виїздне засідання Сойма Подкарпатських Русинів.

Були присутні 53 членів Сойма і гостей. Присутній був і представник влади району Бачинський Іван Е.

Обговорені актуальні вопаросы актуальні влпросі у світлі резолюції 9 СКР в Сигеті і прийнято такі рішення:

I. Позиція Сойма до рішення консультативної стрічі-нарады представительуев Сойма Подкарпатських Русинів и Народної рады Русинів Закарпаття:

1. Одобрити рішення консультативної стрічі-нарады, проведеної членом Світової Рады Русинів Михайлом Алмашійом из представниками Сойма Подкарпатських Русинів и Народної Рады Русинів Закарпаття. Приняті його до уваги и планувати в русинських організаціях конкретну практичну роботу на близьку, середню и оддалену перспективу. Виділити в сьому рішенні такі головні моменти:

а) Из цільов організаційного укріплення русинських організацій и перетворення їх у монолітні організації:

- нараз, днешнім числом, 4 августа 2007 року, зафіксувати у таблицях-схемах теперішнє положення наявного членства у вшитких організаціях;

- Сойму перепозирати и проаналізувати роботу руководячого склада русинських організацій области, выповнення ними функціональних повинностей и дати слушні рекомендації до поліпшення роботи (до 1 сентября 2007 р.);

- провести у вшитких районних, городських и обласных організаціях аналітичні збори, дати об'єктивну оцінку и самооцінку роботи у кождому конкретному случаю (до 1 сентября 2007 р.);

- осуществити ротацію руководящих активу путем добротного доповнення активу у відповідности до "штатного розпису" по напрямках роботи.

2. Домінантним напрямом у роботі вшитких русинських організацій определити формування організацій русинської молодежи:

а) кождий місяць інформувати Сойм про результати формування організацій русинської молодежи (до 25 числа кождого місяця);

б) запроважувати в роботу молодежних організацій такі методи и стиль роботи, які є у основных організаціях;

в) из числа старшокласників и студенту створити групи гуманитарного факультета русинистики (однорічні авать дварічні) у форматі сесійних занять у Ужгороді (отв. Думнич Ю., О.Сидор., М.Алмашій), Мукачеві (отв. Бабинець М., Бисага С.), у Сваляві (отв. Лакатош Б. Фотул І.), Перечині (отв. Мегела А., Іваник В.);

г) поставити на порядок дня вопрос про розвиток спорта у русинському молодежному окруженю.

3. Розпочати продуману роботу по підготовці и проведенню слідующего державного переписування населення:

а) створити оргкомітет у числі М. Завадяка, Б. Лакатоша, Ю. Думнича, І. Устича, голова: М. Алмашій),

б) підготувати образки переписних листуев для пробного общественного переписування людей;

в) розпочати розяснювальну роботу межи населеннєм про значення для русинув Перепису (через стрічі из людьми у формі лекцій-концертуев).

II. По вопросу про итогув одкрытия памятника А. Духновичу в Мукачеві:

1. Выразити благодарность обществу А. Духновича, в отділности Сергію Бисагови за активну участь в організації збора средств и поставлення памятника. Голові Мукачевського городського общества им. А. Духновича С. Бисагови спланувати у Мукачеві роботу довкола имени и памятника А. Духновича (покладення косиць, проведення урочистостей, екскурсій для малых школашув до памятника Духновичу, присвоєння имени А. Духновича школам, училищам, установам культури и др.).

III. По вопросу работы русинских недільных школ:

1. В цілому, одобрити роботу русинських недільных школ. Констатувати видимі результати дирекції и учителюев школ; висловити директору Сарканичу В. В. подяку и пожелання здоровля и ентузіазма для подальшої роботи.

2. До 25 августа 2007 року підготувати вшиткі учебно-методичні матеріали для русинських школ:

а) план роботи школы;

б) стабільні учебні програмы;

в) серіозно поставитися до видання новых учебників, прискорити видання учебника-хре-

стоматії русинської литературы;

г) определитися, у яких селах будуть одкрыті нові русинські класы;

д) довести діло до кунця из одкрытьом факультативных занять у державных школах. Нараз скласти и выдати Програмы факультативных занять и передати їх на затверження у Обласный институт позадипломної педагогічної освіти (Сарканич В. В. и методична рада).

IV. Сойму Подкарпатських Русинів взяти недільні школы под свуй патронат.

1. Ефективніше, як было до тепер, осуществляти національно-патріотичное воспитаніє русинської молодежи и вшиткового населення довкола имени А. Духновича и русинської символіки (прапора, герба, геральдики, сфрагістики).

V. По вопросу про проведення в Ужгороді общеславянского зїзда:

1. Поддержати ідею проведення в Ужгороді общеславянского зїзда, вшитким членам Сойма включитися у процес його підготовки и проведения 24-25 октовбра 2007 року (Бурак М., о. Димитрій Сидор, Макара М., Кривський І.);

а) розробити тематику научної конференції (Кривський І. Ю. Макара М. П.);

б) выдати буклет про Ужгород, як „Центр Славянської Єдности”;

в) підготувати и выдати документ: “Русинська націонална ідея як двигатель русинського возрождения у XXI віці” (Прот. Димитрій Сидор, Алмашій Михайло);

г) підготувати культурну програму для участникуев зїзда (концерт, екскурсії, подорож на природу и др.). (Прот. Димитрій Сидор, Алмашій Михайло).

VI. По вопросу межнародної лінгвістичної конференції:

1. Провести лінгвістичну конференцію по

• Група русинських языкознателів, членів Рады русинських недільных школ і учителів русинського языка з Підкарпаття на Україні, котра 13. – 16. септембра 2007 взяла участь на III. Міджінароднім конгресі русинського языка в польскім Кракові. Фото: А.З.

унифікації русинського правопису і визначення граматичної термінології русинського мови; а) залучити до проведення конференції професіоналів-лінгвістів, кращих учителів недільних шкіл;

б) розробити конкретну тематику по спорних позиціях русинського правопису о. Димитрій Сидор, В. Молнар, М. Капраль, М. Алмаши, М. Завадяк);

в) видати орієнтовний варіант русинського правопису і орфографічний словар-мінімум на основі русинської бесіди Подкарпатя;

г) видати збірник наукових доповідей і роздати їх для практичного освоєння учителями шкіл, новинарям (отв. О. Димитрій Сидор, М. Алмаши, М. Шарга).

VII. По вопросу дома А. Духновича в Ужгороді:

1. Сойм подкарпатських русинів констатує положення із Домом об-ва ім.Духновича в Ужгороді як ненормальне: туй не проводиться ніяка робота, безхосенно пустими обставується робочі поміщення-комнати, не є єдиного газды сього історичного дома.

Рекомендується:

а) підготувати документацію про перетворення Дома Духновича у Дом русинської культури області;

б) учредити офіційну дирекцію Дома русинсь-

кої культури;

в) скласти Положення про роботу Дома русинської культури;

г) розмістити офіси ушитких обласних русинських організацій у сьому Домі;

д) офіційно обернутися по сих вопросах до Ужгородської городської ради.

(Сойм подкарпатських Русинів, Народна рада Русинів Закарпатя)

VIII. По вопросу подготовки 3-й Сесії Сойма Подкарпатських Русинів перша половина октобрі 2007 року:

1. По підготовці до 3-ї Сесії Сойма Подкарпатських Русинів:

а) визначити число депутатів од кожної громадської організації і од кожного району Закарпатя у общому числі до 200 чол.;

б) підготувати програмні документи Сесії: Програмний доклад про невідкладні вопросы русинського ренесансу;

в) програма роботи Сойма на далеку перспективу у майширшому охопленні проблем;

г) розробити кошторис витрат на проведення Сесії;

г) підготувати культурну програму для депутатів Сесії;

д) заключити договір про місце проведення Сесії;

е) підготувати і розмножити рішення Сесії ще до початку роботи Сесії.

IX. По вопросу про стан работы Крайового общества Подкарпатських Русинів:

1. Приняти інформацію М. Бобинця до уваги.

2. Из цілїв визначення дійсного стану роботи в русинських організаціях рекомендувати М. Бобинцю провести у ушитких районних і городських організаціях аналітичні збори (у продовження часу із 10 августа до 10 септембра), а пак провести аналітичні слухання про роботу обласної організації Общества Подкарпатських Русинів у Мукачеві 15 септембра 2007 року.

X. По 10 вопросу порядка дня:

1. Головам Перечинської районної організації Подкарпатських Русинів і Перечинському районному обществу ім. А. Духновича завершити до 15 августа перереєстрацію своїх членів, занести на них особові картки і таким образом оновити реальне членство в сих організаціях:

2. А. Мегелі і В. Іваніку активно включитися у підготовку до святкування юбілеїв сіл Перечинського району: Дубринич, Порошково, Ворочово.

3. 23 августа 2007 року провести у с.Туря-Реметах День пам'яті Сіона Сільва – священника, писателя, народного умільця, драматурга, хорового диригента, композитора.

Др. Дмитрій ПОП, Ужгород

Народ од Бога, ци народ нивыдкы

Сього року в Америці в амбасадах центральноєвропейських держав (Словачії, Румунії і т.д.) була презентована книжечка професора П.Р. Магочія „Народ нивыдкы” (з підзаголов „ілюстрована історія карпаторусинів”). Читач уже із першого листика дізнається, ош „по русинськы текст потовмачив і сюжетні коментарі ид ілюстраціям подав Валерій Падяк”. Далша інформація гласить, ош „сесе ілюстроване цвітне видання указало ся нараз у трьх еднаких варіантах – у русинському, англійському і українському языках. Видання ся ладит до того по румунськы, польськы і словацькы”. Таким образом, рахувучи англійський варіант, русини гонни дяковати автору за то, ош скоро цілий світ дізнається, ош у Центральнв Європі, дысь там у карпатському краю, жиє „народ нивыдкы”.

Задум автора був добрий – написати діла русинських шкіл універсальний учебник з краєзнавства, благо, под руками у нього уже была написана по-русинськы „Історія Подкарпатської Руси” – англійський і руський варіанти, і цілий шор нових робіт мадярських і словацьких істориків з даної тематики, котрі лем треба было розумно ухосновати.

„Я – нивыдкы” – уговорив колись америчкий маляр із русинським корінням Енді Варгол, котрий, як твердить пан П. Р. Магочі, „знає казати лем за вто, на што ся моз злакомити зритель, мимо того, ци то была правда, ци нит”. А раз так, то ци варта было сию фразу Варгола, котру вун уповів може і на фіглі, прикапчовати до древно-го словянського русинського народа?

Но назва книжки – тото прерогатива автора. Заострювати увагу читача на сьому не будеме, зато заглибеми ся у аналіз зміста книжки. У першув главі автор намагається пояснити читачови, што тото є Карпатська Русь і де она находиться. Сим вун нагадувати єдного русинського „лінгвіста”, котрий до своїх русинських текстів подає і словарь, бо розуміє, ош його русинський „язык” мало ко буде розуміти. Уже не єден серйозний історик говорив, ош назва Карпатська Русь

– не просто дискусійний вопрос, а ниякий. Но професор – американець, а американці усі глобалісти.

Друга глава называється „Державы и народ”. Тут мож найти дуже інтересні слова про „часть Европы, котра днесь входит у Европський Союз”, де, як каже автор, „коло десять перцентов (переклад В.Падяка – авт.) її населіня, суть бездержавні народы”. Інтересно, ци порозуміли сись знак професора подкарпатські русини? Кідь не порозуміли, дозволиме собі припустити таку розшифровку: пан професор радить вам, дорогі русини, забути і слово „автономія”, і слово „державность”, котрі вы колись мали. Будьте у складі „десять перцентов її (Європы – авт.) населіня”, котрі суть бездержавні народы”. Так ліпіше. Діла автора, і діла Кисва. Но не діла русинів.

За етнографічне діліня русинського народа говорити не будеме, бо автор неє етнографом. Зато і не знає, ош „верховинці” не суть етнографічних груп русинів. Так русини, котрі живуть на руніні, называвуть своїх сородичів, котрі живуть у горах, на Вирьховині. А назвы „лемкы” і „бойкы” простый русин і не чув нигда, автор знає, но не хоче признавати, ош тото є казка українських „ученых”.

Дуже оригінально товмачить автор кимись придуману назву „долинняны”. Я прожив 60 років свого життя недалеко од Мукачева, на руниннв части краю, но нигда не чув, обыня кось назвав „долинняны”. Но чувим, як вирьховинці Воловця і Міжгір'я кажуть за нас „дичкуны” („дичка” – так мы называєме малу дику грушку – авт.), а вирьховинці Ужанської долини кажуть за нас мадяри (так галичани называвуть ушитких подкарпатських русинів). І вже зовсім не удірює ниякої критики теорія пана професора про появу под Карпатами словян – наших предків. Пан П. Р. Магочі оперує числами XI-XII віки. Тут видко його повну солідарність із українськими „учеными”. Но русини – слов'яни. А слов'яни появилися в Карпатському регіоні у час Великого переселення народів – у IV-V вв. Мадярський хроніст Анонім, описувучи приход племен угрів у Тисо-Дунайську низину (угры ишли

• Обалка рецензованой публікації „Народ нивыдкы: ілюстрована історія карпаторусинів” проф. Павла Роберта Магочія.

в Тисо-Дунайську низину у 896 р. через Вирицький перехід – **Руські Ворота** (*Porta Rusciae* – лат.), каже, ош у районі типиріушного Мукачова угри надійшли на словянське поселення. Теорія П. Р. Магочія хибіє якнайменше на 6-7 віків! І вже зовсім неясно, ко ізольовав подкарпатських русинів «од контактів із другима восточними слав'янами». Од «слав'ян» мож бы дакого ізольовати, но як мож ізольовати галаманом ушитких русинів, та щй й «од контактів» – тут уже треба поламати голову, обы сись набір слов порозуміти.

Не мож порозуміти і таке твердження автора: «*гуцулы* (русинські – авт.) *тримають ся уедно из тыма гуцулами, котрі обсееляють сіверні зворы (?) Карпатського хребта*». Колись у стопроцентно гуцульському селі Богдан мы ся поінтересовали, ци жиняться богданські легіні на гуцулках із антого боку гор. Нас поразив отвіт, який звучав так: «мы русинські гуцулы, и у нас доста красных русинських гуцулок».

У третьй главі книжки автор домак перекреслює свою же теорію появи русинів у Карпатському регіоні, подану выше. Мы уже споминали, ош автор оперує числами XI-XII вікы. Тото было на страниці 26. Мало дале, на страниці 29, автор уже каже так: «*За предков карпатських русинів уважавут славянські народы, котрі ся зачали обьявлявати, и то малыма группами, у долинах Карпатських гор почас V и VI вв.*» Як розуміти «*малыма группами*», автор не уточняє, бо може не пам'ятать, ош у тоті далекі часы слов'яни жили родами вадь невеликими племенами, а перша межинаціональна слов'янська держава Велика Моравія появилася лем у IX в.

Автор серйозно путаться, коли говорить за поширення ученія Ісуса Христа межй слов'янами. Вўн пише так: «*Ідеї християнства помежи славянські народы Центральной и Восточной (?) Европы яли ся поширивати два учени мисіонеры из Візантської імперії – братья Константин (Кирил) и Мефодій. У 860-х роках прийшли они у Великоморавську державу, зато „карпаторусины“ многи гадають, „же братья раз принесли християнство в Карпатську Русь. Приставут (русини) и на то, же візантські братья заложили епископство у городищі Мукачово вадь зробили вто у 863 р. їх ученики*». Тут ушитко перевернуто із ног на голову. Діло в тому, што рўноапостольных сятых братўв Константина и Мефодія направив у Велику Моравію із християнським мисіон константинопольський імператор Михаїл III на просьбу моравського князя Растислава. Соголасився із выбором імператора и патріарх Фотій. И было то у 863-м році. Сись факт зафіксований історіями и не подлежить ревізії. Зато казати, ош русини «*приставут и на то, же візантські братья заложили епископство у городищі Мукачово вадь зробили вто у 863 р. їх ученики*» є повним абсурдом, про котрый не споминать бўлше нико. Мало того, не доказано, ош именно Константин и Мефодій познакомили русинів із християнством, бо наблизіно не доказано, ош они были в нашўм крайі. Скорше за вшитко, русинів познакомили із християнством ученики Константина и Мефодія потому, як їх по смерти Мефодія у 885 р. германські феодалы угнали із Моравії.

Говорячи за мисіонерство Константина и Мефодія у Великўв Моравії, пан П. Р. Магочі годен був зробити прекрасний жест на підтвердження русинства уже в ранньому середньовіччі, бо чиський хроніст Даліміл у своїй хроніці, котра была составлена у період 1282-1314 рр., говорячи за желание чиського князя Боржівоя покреститися (было то у IX в.), пише так:

„Боржіво просить крещения од Сватоплука Моравського И од Мефодія, архієладыки Велеградського. Тот архієладыка Русином будучи Службу Богу по словянськи спўвавучи, У Велеграді крестив Чеха першого.“

Може діла других народўв слова Даліміла про Мефодія-русина не такі и важні, но діла русинів они суть архіважним аргументом у доказованю Києву екзистенції русинів уже до сформованія Київської Руси. Може, пан П. Р. Магочі не знакомый із хроніков Даліміла? Но вышенаведені слова чиської хроніки суть и у нашўв «Історії Подкарпатської Руси».

И момент приходу племен угрўв у Тисо-Дунайську низину у інтерпретації П. Р. Магочія указав, ош автор не то, што не захотўв познакомитися із самима новима роботами історикўв Центральної Европы по данўв проблемі, вўн майже ош не читав и нашу «*Історію Подкарпатської Руси*», бо именно сись проблема там увітлена на основі самых новых научных робўт споминаных історикўв. Може зато П. Р. Магочі говорить, ош «...мадьяры, як лем первый(?) раз перейшли Карпаты, нараз обсадили (чим, деревами?) городище білых хорватов – Гунгвар (днесь Ужгород). Туй они побідили легендарного князя Лаборця...» «*Легендарного князя Лаборця*» и «землі (замок) Гунг» споминать першый раз мадярський хроніст Анонім у XIII в., но у нього нее городища білых хорватов Гунг, и князя Лаборця угри не побідили, бо вўн із нима не войовав. Анонім пише: «...жупан...по імені Лоборц, почав тікати (од угрўв) у напрямку Земплинського замку. Войни...біля однієї річки впіли и повісили його».

Дуже вже автор хотўв бы, обы подкарпатські русини активно контактували із галичинами уже із далекого середньовіччя. Айбо мусиме

го засмутити: контакти тоті были лем спорадичні. Такима они опстали и у наш час, бо не склалося братства галичан із подкарпатськими русинами. Видко, дись у генах наших восточных сусідўв сидить спомин про то, як при коронації мадярського короля Бийлы IV (XIII в.), коли Подкарпатська Русь уже была складовою частьюв Мадярського королевства, галицький князь Данило вўх коня короля за кантар, як васал.

Не мож прияти на віру и слова автора про то, ош «карпаторусины» ся усокотили як окремішньий народ лем дякувучи своїй восточнохристиянськой, або так называной «старой вірі». Хотя и сесе сыграло дуже важну роль. Не задарь у наш час почався просто терор Українии против церковнослов'янського языка. Но восточнослов'янські державні урядники вадь не знавуть, а вадь забыли поговорку, ош запертний плод майсолодкий. Окрем того, подкарпатські русини страшно консервативный народ у вопросі свої русинської назвы, свого языка и обычайўв. Што и помогло їм ужити и жити уже тысячі рокув.

Абсолютно не розобрався автор (авадь не хотўв розобратися?) із бігльцом із Подолії, князьом литовського коріня Теодором Коріатовичом. Уддавучи данину, авадь сплачувучи довги, автор называть князя по-українськи – Федором Корятовичом. П. Р. Магочі пише: «*Корятович – литовський князь із Подолії, котрого мадярський король закликує (?) управляти замком Мукачово и територієв, што облігала замок, де было и дакільки русинських сел. Из часом Корятович як титулований „пан Мукачово“ став ся діла карпаторусинів поважним символом національного лідера*». Правда, у чому лідировав Корятович, автор не каже. Зато мы йому подказуєме, ош у пам'яті русинів «нашим паном» опстався Раковці Ференц II, а не Коріатович. Не годен быти біжинець лідером! А мадярський король Жігмонд не кликав Коріатовича «управляти замком Мукачово и територієв, што облігала замок». Князь сам прибіг до мадярського короля-свого далекого родича, и просив, обы му тот помўт войовати із литовським князьом Вітовтом, котрый удобрав од нього подольські зимлі. Король не мав дяки войовати за чужі зимлі, зато вўн и **дав у ленное (дочасное) володіння** подольському князю Мукачевську и Маковичську димінії.

Дискусійним є и вопрос, ци Коріатович засновав Мукачевський монастирь. Даже такий авторитет у історії Мукачевської єпархії, як покойний игумен монастиря Василій Пронін, ниґда безапелляційно не заявляв, ош именно Корятович засновав монастирь.

Мож ся согласити із автором, ош національнее возрождение русинів активно ишло у 50-х роках XIX в., и што было оно результатом діяльності двох активістўв – священника и культурного діятеля Александра Духновича и політика Адольфа Добрянського. Но не мож ся согласити із тим, ош возрождение завершилося в началі XX в. Процес Ренесанса у русинів завершився в кўнці 60-х рр. – у 1865 році умер Духнович, а Добрянський був фактично при домашньому арешті у Австрії, де и умер. Зато продовжувати и укріплювати Ренесанс у русинів было просто нікому. Не чуніяци, ош послідня четверть XIX и начало XX в. были складні діла русинів – и мадяризация, и школьний закон Аппоні были направлені на утвердження геґемонії мадярської нації. Но не так сталося, як было задумано – русини не утратили желанія мати свою державу, хоть и пострадали немало у світовій войні. У процесях, што проходили у русинських краях у 20-х – 30-х роках, великої складности нее, бо они лишили замітний слід у історії подкарпатських русинів. Не были унижені подкарпатські русини и у період 1939-1944 рр., хоть многи із них попалися на гачок комуністичної агітації и познали студінь Сибіру и «законы» ГУЛАГА, а часть была мобілізована у мадярське воево. Тяже пережили русини т.н. колективизацію и болшевицький режим уцілові. Тут автору не мож заверечи необъективность, хоть и говорить вўн за сись період дуже мало. Дашто преувеличено вўн говорить за «третє націоналне возрождіння (од 1989 года)». Тут уже бўлше желаємого. Бо у своїй інформації 9-му Світовому Конґресу Русинів пан П. Р. Магочі признався, ош Світові Конґресы тратять свою популярность. Правда, не было повіджено, чому.

Свій обзор книжки мы почали із того, ош она была презентована майспершу у Америці у амбасадах центральноєвропейських держав. Єдна із послідных презентацій была у Києві. Там був и знамый український лінґвіст академік НАН Українии пан Василь Німчук, наш земляк. Котрый хоть и говорить, ош «*закоханій в закарпатські діалекти української мови*», но по-русинськи говорить перфектно. Зато и не чудно, ош вўн захотўв написати рецензію не на цілу книжку, котра у Києві не укликала ниякого фурору, а лем на язык книжки. На завершення нашої рецензії хотіло бы ся и нам повісти пару слўв за язык русинського перевода. Як зазначено у книжці, «*по русинськи текст потовмачив Валерій Падяк*». Кобы не сисі послідні слова, то мож бы подумати, ош «*товмачив*» чиядник, котрый ищи лем учится говорити по-русинськи. И кідь книжка претендує на учебник, автору треба было дубрі подумати, кому давати робити русинський перевод. Так што уцілові книжка не отвічать вимогам учебника, зато и не мож і рекомендовати ученикам русинських школ із таким переводом!

На завершення єден вопрос ушитким русинам: є русинський народ од Бога, ци є русинський народ «*нивыдкы*»? Надіємеся учути ваші думки.

Володимир ФЕДИНИШИНЕЦЬ, лауреат Премії за визначне діло про русинський народ, Ужгород

Айно, природа возьме верьх

Скоро або пізно Руснаків-Русинів „ненька“ визнає

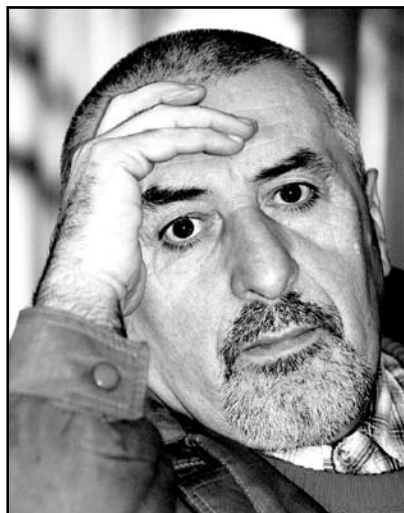
Свіжыми справами з подій перевірю свою теорію і практику русинського-руснацького руху-двигу. Так є. Много думам о судьбі свого народу, ёго історії і культури і ін. Спершу ся мі виділо, же Руснаци – унікатный народ на мапі світа, скоро єдиний із своїма проблемами. Унікатный, то він є унікатный, але своєв судьбов і проблемами ся подобать на други малы народы світа.

Гет од Москвы! Каждый народ хоче быти слободный

Курды, Баскы, Талібы, Шіты, Суніты, Палестинці, Кашмірці, Гімалайці... То суть свого роду Русины. То малы народы, котры притискує векший етнос або добиватель, який не узнає їх самобытность, особитость і умело го тримать в ярмі. Тоты народы мають дуже много сполочных знаків і теоретичных проблемів. Прикладом може послужити Шведсько, часточно і Канада із своїм Квебеком. Але і силны штаты ся боять сепаратизму, які відять у будь-яких дебатах і кроках тамтых лідрів. Але такий рух-здвиг екзистує, я і все глядам будь-яку інформацію зо світа о малых народах, але великих духом, жебы дашто пожычити про Русинів, ліпше їм порозуміти і зорьєнтовати їх.

Кідь ся їднать о збераня інформацій, то є єдно діло; інше – кідь на заваді розвою є шкодлива ідеологія. Скраховала у практиці як соціалістична, так і комуністична ідеологія – вытвор планой політичної думкы. Ай в Шведську теперь згорів модел такзваної соціальной захраны, выхвалёваний шведський модел соціалізму. Што повісти на болячий експеримент у світі?! Куба, Северна Корея, які стукають з недостатків, часточно Вьетнам – тай по рахунках „соціалістичных“ здобытків. Чіна – то інше. Або нагодны бунты в Будапешті аж до заведжіня міморядного режиму, кідь высокій урядник-соціаліста ся збрехав перед родным народом, їмаючи нечестным способом голоса волічів. Якраз восени перед 50 роками Будапешт повів своє слово о соціалістичнім ярмі. Днесь ся Мадяре о тім высловлюють по новім, маючи за приклад кїївску мірну революцію. Не вытримала такзвана соціалістична теорія животну практичку, фалозна она од першой до по-

слідней буквы. Гет од Москвы – як од сполочного гробу народів! Гет од Мавзолею! Ани в думках, а не в реалній практиці. Каждый народ тутжить по слободі.

• Володимир Фединшинець – знамый писатель з Підкарпатя, лауреат обидвох найвызначніших оцінь Русинів: Премії за визначне діло про русинський народ і Премії за русинську літературу.

В каждой ситуації зістати самым собов

Яка главна задача конретного простого Руснака в тій етапі як на Україні, так ай в Польску, Словеньску, Мадярьску, Румуньску, а докінця і в Америці? Не піддати ся асиміляції. Не дати ся за няяку ціну! А ту є каждый крок добрый – аж по фізічну непокору. Не дати ся! Зістати самым собов!

Помалы уж 20 років, як ся зачав русинський рух-здвиг. Владі Украї-

ны і к презідентови розлічны русиньскы організації і общества, окремы лідры і рядовы жытелі писали тісячі писем, одзвівів, резолюцій, жадостей, высвітлінь в ділі наданя автономії, узнаня народности Русин. Але вшыткы урядници з высокости свого непорозуміння проблемів і нехотїня їх рішати, суть тихо. Лемже в тім припаді – быти тихо – то не золото. Скоро або пізно у гіршім заостренні варіанті на тоты епістолы буде треба реаґовати. Тадь шыло з мішка мусить раз вылізти. Конець-кінців, о русиньскім проблемі на Підкарпатю знає і міністерка заграничных діл США пані Кондоліза Райз, а, то значить, ай презідент США Джордж Буш. А што робити, кідь властный презідент – єден, други, третій – глухий к русиньским пожадавкам. Треба буде глядати захрану збоку. Досправды, о русиньскім проблемі знають высoky урядници у тых країнах, де Русины як народ жыють, покраяны умелыма граніцями по другій світовій войні. Але їх там узнавають.

Бог з неба видить, же нашы пожадавкы на захованя властной ідентичности суть природны і законны, в згоді з приятыма ООН нормами і правами. Як корінный народ подля з Гелсинських договорів Русины суть ґаздами на своїй землі і їх противліня ся к окупантам, які выдоюють ядра аж до золотой Карпатської жылы, які не знають ґаздовати, а корінным не доволять быти самы собов, – приводить к похыбностям о демократичнім жывоті в штаті. Але природный розвой поламле неприродны барьєры, айно, природа возьме верьх.

• Русиньска делеґація почас навіщывы омбудсмана України в Кїєві – Ніны Карпачовой (четверта зліва), в котрій были: (зліва) о. Димитрій Сидор, Надія Кушко, Павел Роберт Марочій, Штефан Чепя, Євген Жупан і Валерій Падыж.

Учебны помічники про учителів русиньського/лемківського языка

(Реферат у секції *Русинський язык в едукативній системі окремих штатів* на III. Міжнароднім конгресі русиньського языка, Краков, 15. септембра 2007.)

- I. Наочны (візуальны) помічники
- II. Слуховы помічники
- III. Наочно-слуховы (авдіовізуальны) помічники
- IV. Інтернет
- V. Позыції до опрацювання

Подля програмовой основы языків меншын цілком вчыня єст медже інчыма поліпшування справности слуханя і розуміння, бесідувания, читаня, писаня в рижных комунікаційных ситуаціях і розвиваня заінтересуваня учеників языком як складником культуровой спадковини, а найважнійшым осягніном єст розбуджєня любви до ридного языка, історії і культури.

В реалізації ціли помагают учительови дидактычны матерялы.

I. Основныма дидактычныма матерялами сут **наочны (візуальны)** помічники, в шырышым

значыню мож до них зарахувати підручники (учебники), вышиты друкваны тексты і написы, рисункы на шкільній таблиці.

1. **Підручники (учебники)** – основны нарядя працы учителя і учеників, котры достарчают ученикам інформації з лемківской літературы, культуры і інчых ділін, лучат в собі ґраматичну, словникову, слухову част і рижного роду цвѣчыня вправляня).

2. **ґраматыка лемківського языка** (авторства мігр Мірославы Хомяк і проф. др габ. Генрика Фонтаньского).

3. **Тематычны словничкы** (польско-лемківско-англицкы і англицко-лемківско-польскы) - Школа. Хыжа. Чловек. Природа. Праца (авторства мігр Мірославы Хомяк, мігр Магдалены Ґурской і мігр Веры Сандович-Бонковской).

4. **Словник лемківско-польскій і польско-лемківскій** (авторства інж. Ярослава Горошача).

5. **Методичны порадины (книжкы учителя)** найліпше до каждого підручника або методичный порадины про учителя лемківського (русиньського) языка в основній школі, гімназії і середній школі, бо неє іщы методыкы вчыня лемківського языка ани методыкы лекції лемківського языка.

Пропонуваны части такой універсальной **книжкы учителя** (мігр Мірославы Хомяк і проф. др габ. Януша Гензля):

1) Програмова основа языка меншости (для кл. IV-VI основної школы, в клясах I-III основної школы тематыка як во вчыню зінтегрованым з врахуваньом лемківської культуры, для кляс I-III гімназії і для кляс I-III середньої школы).

2) Програмы вчыня лемківського языка кл. I-III і IV-VI основної школы, кляс I-III гімназії і Програма для середньої школы. Вышиты тоты програмы сут допущены до шкільного ужытку през Міністерство.

3) Пропозиції Предметового систему оціняня (Przedmiotowego systemu oceniania).

4) Пропозиції річных розкладів матерялу.

5) Короткы інформації о дидактычным системі, цілях вчыня і мотивуючых чынниках, буджыню мотивації учеників до науки лемківського языка.

6) Інформация о методах вчыня (клясифі-

кация метод вчыня - змодифікуваний список метод). Пропозиції метод в молодшых і старшых клясах, маючы на увазі факт, же ученикы памятают 10 % з того, што чуют, 20 % з того, што видят, 40 % з того о чым бесідуют і 90 % з того, што робят.

7) Прикладовы конспекты лекций до

• Учителька русиньського/лемківського языка у Польску, авторка і сполуавторка ряду учебників того языка – Мігр. Мірослава Хомяк, котра на III. Міжнароднім конгресі русиньського языка у септемрі 2007 в Кракові нелем выступила з рефератом, але была і оцінена Премією Кріла і Мефодія за розвиток русиньського языка. Фотка: А. З.

выбраних тем з підручників з врахуваньом метод:

а) активізуючых (метода припадків, ситуаційна метода, інсценізація), дидактычны gry (симуляційны, децизийны, психологічны);

б) проблемовых метод (проблемовий виклад, конверсаторийний виклад, клясычна метода проблемова);

в) подаючых метод (інформаційний виклад, поґаданка, оповідання, опис, анеґдота/ концурійка, одчит, прелекція, объясніня);

г) дидактычної дискусії (звязаной з викладом, округлого столу ітд.);

ґ) експонуючых метод (фільм, театральна штука, експозиція, показ получений з пережытьом);

д) програмуваных метод (медже інчыма з компютером);

е) практичных метод (показ, предметовы вправляня (цвѣчыня), творчы цвѣчыня, метода проєктив ітд.).

8) Контрольны тесты.

9) Додатковы матерялы:

а) інсценізації на рижны оказії, напр. Рождество в лемківській народній традиції, коляды (про молодшых і старшых учеників), Веснянкы (про молодшых учеників), Собіткы, Лемківске весіля з текстами і нотами (про старшых учеників), gry і забавы (про молодшых учеників) і тексты сьпіванок;

б) квізы і конкурсы;

в) аналіза і інтерпретація верша (про старшых учеників);

г) літеракцы ґатункы (про старшых учеників);

ґ) фразеолоґічны злучыня з тестами (про старшых учеників);

д) вказивкы до працы з языковым портфоліо (про молодшых і старшых учеників);

е) вказивкы до працы зо словником лемківско-польскым і польско-лемківскым Ярослава Горошача (про старшых учеників);

є) Лемківскы батканкы;

ж) Реляксуючы моменты на лекції.

В декотрых книжках учителя стричат ся **комунікаційны стратегії:**

1. парафраза (бракующе слово треба заступити його описом);

2. еґземпліфікація (треба подати приклад заміст ословія, означыня);

3. субституція (слово треба заступити його синонімом або антонімом);

4. ґенералізація (бракующе слово треба заступити, поцілковым понят्यом);

5. реструктуризація (треба на ново підняти мысль і пробувати ю переформовувати).

В путівнику про учителя польского языка в шестий клясі основної школы до підручника „Oswajam świat...” єст додана част **о проздороний едукации і о домашнім чытаню.**

В дидактычний літератури **наочны (візуальны)** помічники то поєдинчы статычны образы або серії статычных (нерухомых) образів, котрым не товаришит звуковий переказ, а тіж таблиці (ґраматычны, ортоґрафічны, ґрафічны з азбуком), образкы, рисункы, знимкы з кольоровых ґазет, фотоґрафії, сьцінны образы, сляиды, аплікації (элементы, напр.: буквы друкваны, писаны, образкы до припинаня на флянелъовий таблиці, на шкільній таблиці або інчий при помочы магнітисив ітп.). До демонстрації образків, рисунків, схем (речынь) ітд. служат технічны уряджыня – проєктор ітп.

В клясопрацовни лемківського языка:

1. таблиця – кольорова образкова азбука,

2. таблиці – тематычны кольоровы ілюстрації,

3. комплет ґраматычных кольоровых таблиц,

4. комплет портретив лемківскых поетив і писатели,

5. зигаровий диск з рухомыма вказивками,

6. выразовы розсыпанкы,

7. комплет - образкы + буквы + выразы до образків,

8. образкова азбука до копованя, вытинаня і кольоруваня (про молодшых учеників) в книжці учителя;

9. тематычны образкы до копованя, вытинаня і кольоруваня (в книжці учителя).

II. Слуховы помічники – płyta CD або магнетофонова тасьма опрацювана на основі підручничкового матерялу і додана до підручника ученика або додана до книжкы учителя – з текстами до слуханя (фраґменты чытанок, байок, верши, дяльогів), цвѣчыня (вправляня) до поправной вымовы выразив з „и – ы”, „в”, „л”, „л” ітп. зо сьпіванками, музыком до реляксуючых моментив на лекції.

III. Атракційними помічниками в шкільній роботі сут **наочно-слухові (аудіо-візуальні)** – рухомі образи зо звуковим переказом. До той категорії зараховує ся фільми (документальні, дидактичні і інші) на касетах VHS, плитах DVD. Касета відео з короткими фільмами (по 10 минут), напр.: 2-3 рухові забави зо сьпівом для малых діти, цікаві фрагменти з Ватры в Михалові, выступ Кычеры, Малой Кычерки і інших, Памятники Талергофу, Церкви, Бескід Нискій, Музей Никифора в Криници, Музей Лемківской Культуры в Зиндранові, Лемківскій Сектор в Скansenі в Новым Санчы, Традиції і обряды, короткій курс 1-2 лемківских танци ітп.

В звязку з тым, што плиту і касету не даст ся прудко опрацювати до каждого порадинок, помічника про учителя, до през даякій час могла бы быти єдна (касета і плита) для вшитых едукacyjnych етапів.

IV. Найбарже атракційным і мотивуючим учеників до науки єст **Інтернет**, котрий переказує образ в получиню з писаным текстом.

В клясопрацовни лемківского языка:

1. 10 компютерив з русиньском/лемківском кірилицьом, якої до тепер неє.
2. Добром мотивацийом до науки была бы в інтернеті „Сторона лемківских підручників”, на котрий повинны быти дополняючи матеріялы до тем в підручниках, які утратили лекції і домашню роботу учеників.
3. Азбука.
4. Ілюстрації (тепер можна користати лем з польских сторінок).
5. Граматичны таблиці (части мовы і части речыня).
6. Тесты „Сконтролюй ся” до каждого розді-

лу підручника.

7. Языковы gry і забавы.

8. Прикладовы характеристики, пляны, описы, трактатики, рецензии, репортажи, інтервю і інші тексти культуры (про старших учеників).

9. Мультимедияльны языковы забавы для діти.

V. Позиції до опрацюваня:

1. Матуральний інформатор з актуальными екзаминаційными материялами (прикладовы задачи, вымаганя, моделі одповіді, схеми оціняня ітд.). Без такого інформатора, затвердженого през Центральну Екзаминаційну Комісію, лемківскій язык не може ся найти в списі матуральных предметив.

2. Зошты цьвічынь до підручників

Великом помощом для ученика і учителя были бы зошты цьвічынь до каждого підручника з рижнородными языковима цьвічынями (вправянями), які допоможут повторити і зміцнити знанства, а тіж допоможут в справдженю степеня опануваня материялу представленого в підручнику.

3. Істория шкільництва на Лемковині

Придало бы ся опрацювати історію шкільництва на Лемковині наприклад од 16 або 17 віку, коли было оно добри розвинене. На тот факт звернул увагу найзнатнійший історик католицкого костела Болеслав Кумор в дописі „Szkołnictwo w Sądecczyźnie w okresie przedrozbiorowym”: „Każdego badacza uderza tak gęsta sieć szkolnictwa cerkiewnego na Sądecczyźnie w porównaniu do sieci szkół przy parafiach łacińskich przed rokiem 1772”. Чого вчено лемківских діти пару віків тому і пізніше, з яких книжок, які методы стосувано, які были програмы

ітд., а было то юж по опублікуваню „Wielkiej dydaktyki” (Великой дидактики) Яна Амоса Коменського, а потім

„Народной педагогії в пользу училищ і сельских школ” Александра Духновича і прац вельох вчених. Таке опрацюваня буде корисне не лем про учителей, але і будучых учителей – студентив лемківской/русиньской фільмології.

Література:

1. Podstawa programowa kształcenia ogólnego. Język mniejszości narodowej lub grupy etnicznej
- Podstawa programowa języka mniejszości w klasach 4-6
2. Cz. Kupisiewicz: Podstawy dydaktyki ogólniej. Warszawa 1978
3. „Języki Obce w Szkole”: 4/2007, 1/2006, 2/2006, 3/2005, 1/2004, 5/2004
4. Internet: Metody nauczania (Wincenty Okoń, <http://www.lideria.pl>, Cz. Kupisiewicz, T. Nowacki, K. Kruszewski, <http://pl.wikipedia.org/wiki/>)
- Metody nauczania, J. Duda, H. Palicka: Rola środków wizualnych w nauczaniu języków obcych, <http://www.womczest.edu.pl>
- Srodki dydaktyczne zalecane przez Ministra Edukacji Narodowej, <http://www.srodki-dydaktyczne.men.gov.pl>
- Pakiety multimedialne, <http://www.srodki-dydaktyczne.men.gov.pl>
- Europejskie portfolio językowe, <http://jezyki.oswiata.org.pl>
- Edukacja interaktywna, <http://www.wspinet.pl/edukacja/index.html>
5. B. Kumor: Szkołnictwo w Sądecczyźnie w okresie przedrozbiorowym. 1967, t.8 www.rocznik.sacz.pl/bibliografia.htm-68k

Лука СУК

Незатерты образы

*До гнеска ся не затерли
В памяти
Образы з тамтых
Нещестных дни*

Стали сме дуже вчаснійше як в попередні нормальны дни. Няню ставали і лігали в нocy пару раз. Пили зимну воду, без варихи, з відра, беручы го обіруч, які хтіли ся отерзвити, зміцнити і одогнати од себе вшитко, як злий сон. Выглядало якібы чогоси ся обавляли, але з конечности в недовірю і непевности чекали.

Вышол єм з хыжы на двір. На порозі сін привитало ня округле, – здавало ся мі – барз велике, якібы кырваве сонце. Нігда не звертал єм увагы на сходяче сонце, бо нормальным было, же сходило оно, сьвітло і заходило. Того вчасного червцьового рана стало певні прудше, разом з нами, якібы перестрашене і завстыджене. Вернул єм з порога до хыжы і гварю:

- Няню, гнескы сонце барз велике і червене!
- Здає ся ти, дітино, буде гардий ден.
- Абы лем добрий – рекла найстарша сестра, Анна.

Вшиткы уж повставали, навет наймолодша сестричка, шестьолітня Пара-ся...

Аж по долгых, минулых роках як споминал єм си тоту хвилию, здал єм си справу з того, же оног найбарже нещестного, тілко што стаючого дня 29 червця 1947 рока якісе зло нас окружало, зависило ся над нами і чыгат, жебы задати нам невылічальне, забійче вдариня – так, жебы сме ся вєще не піднесли. Його виконаня было перемышлене дуже вчаснійше, заплануване і з премедитацийом, прецизийні завершене в опертю о засаду знущаня ся озброеного над безборонным, зо знасильствуваньом вшитых прав обовязуючих уж втовды в Польщы і на сьвіті.

Баба, няню, старша сестра і старшы братя може і знали або лем пречували, який то буде ден. Не мали певности і до кінця не вірили, же може ся дашто недобре стати. А може то неправда – вмавляли си, – же нас выженут. Крутили ся по хыжы єдно поза друге, не могли найти си місця, бо нашли ся в немочы – матни, все маючы іщы надію, же розмаїты гудкы доходячы до наших селян вкажут ся неправдивыма, же може нашы останні три села лишат. Были так отравлены том поваляючом немочом, як тоты пчолы в улюю, коли згыне

матка, а їх нападут міцны шаршони, або впаюшаючы ся оси і они в остолпіню лем брєчат насторошени, бо не мають силы нич іного зробити.

Вшиткы злудны надії пырнули як банька на воді. За недолгий час сьвітаче до хыжы сонце заступили польскы воякы на конях, з препасаныма карабинами на плечах, бровниками при поясі. В руках мали прутыкы, котрыма підганяли коні.

Мали сме шєсть до несвоіх кони, бо не так давно, лем два роки тому, на тым самым місци донтали нашу землю коні, што тримали їх за шист місяци в наших боісках і досідали гітлерівці...

Няню вышли пред хыжы, а ту розказ:

– Macie opuścić dom, zabrać ze sobą najpotrzebniejsze rzeczy, załadować na wóz i za dwie godziny być gotowym do wyjazdu. Kto będzie się opierał, tego przeknamy siłą.

Вернули няню до хыжы і гварят:

– Мусиме ся, діточки, зберати, не маме іного виходу...

В сусіда Галябурды чути крики і плач, в Трохановских і Воленцака так само, всяди войско. Аж товды перешыл нас велькій страх.

Баба: – Та чом? Та де нас выженут?

Анна: – Што з нами буде? Як будеме жыти кєд своє вшитко лишыме?

Баба: – Боже, не опускай нас!...

Аж тєраз зачал ся плач, лямент нас вшиткых. Няню – хоц то хлоп войсковий, выслужыл штыри роки в Першій Сьвітвой Войні – гварят трясучым ся, бо жаль і неміч по ламлєт, голосом:

– Клякнімє ту, пред образами і просмє Бога, жебы нам дал силы пережыти того нещєстья...

Сьзы великы грали кольорами при ранішнім сонци, качали ся по лиці Вітця і падали на дылины, враз з виразом, котрий кричал о помсту до Неба за чынену нам превелику кривду, за мозолі вшиткых поколінь. ...А ту, попри тым великым нещєстью, ходил по обыстю цілком іщы сьвятий, нияк незагосний жаль – за Маmom, што лишыли Няня молодым вдівцьом, а нас – сиротками....

За якийсь час зас прилетіли воякы на конях, впарували до хыжы з криком:

– Wychodźcie, wychodźcie, już, nie ościagać się, ładować na wóz, nie ma czasu. Wychodźcie, bo użyjemy siły...

Пішли няньо з Митром, зложили віз, драбини і зачали класти на не што найбарже потрібне: якыску скриню до святочном одѣжом, мисник з ґратом, постелі, перины, заголовкы, корытце на хліб, ваганы, лопату, кочергу, плуг, плужні колючка, бороны, ціпы, граблі, вилы, мотыки, сокры, ретязи, косы. Кус компери, кашы, хліба. Вкисили плахту коничу, для худобы і овец. Гвязали за возом коровы, за нима ялівкы і уці. До воза, в ярах, запряжены были тугы быкы, жебы потягли тот найпотрібніший добыток.

Дост часто пред очы мої находит тот, найтраґічніший образ. Як стоїт фура зо малом лем частком добытку найбарже потрібном до напрімивнішого жытя; при нововыбудуванні, новочасній як на тамтот час, кладеній на сруб хыжы, о повекшених розмірах, з піднесеным дахом. В стінах, до каждого поміщяня, по два великы выгляды. Велика стайня з царками на телятка і ягнятка, з підношеныма дылями над резервуаром на гнояницю. Обшырне боїско, плянтро, причолок на сіно, конич і отаву, пелевен на полову і пошлїд. Під пелевном колешня – возовня. Вшыткы части получены разом і открыты новым ґонтом.

З другой стороны подвірця, но і стоячої фуры зо зложеным на ній „мастком” потрібным до розпочатя жытя на выгнаню – находила ся глубоко копана студня, на корбу, гарді задашена, з чыстым, оживляючым водом. Кус дальше стояли в шорі новопоставлены кутці на уці, пацята, куры, качкы і гуси. За нима, кусчок выжше, на горбку, стояла якбы друга хыжа. Был то задашений великій сцюс, зложений з тесаного дерева – шваль, на нову хыжу для Анны, на сплаток, віно. Доокола будинків засаджених было десятком оочовых дерев. Над забудуванями, од полудньовой стороны красні зеленіли, квитли луку, а дальше за нима Горбы – засіяны нашы поля, а ішчы выжше – гора Чершла, порослена грубым лісом, а в ним 4 гектары нашого ліса. Старчѣт пізирти на того богатство што оставало і видно го было голым оком, як тіж на того невидочне, што оставало в поміщянях: молоцкарня, млиноквяк, сусікы на поді, скрині і шафарні в іздебці, млинец, ступа, шлюбанок, стильці, столы, парунадцет кубиків дощок зо заміром шалюваня хыжы і дуже дрібничных річи – і порівнати того з том жменьком на возі, жебы одчути гірчыцю кривды.

Штораз барже обнимала она душы, вливала ся в серця ґаздів, родин, што під багнетом, з приволоїня „людовой” власти, лишали рідне гніздо. З невтихаючым болем, з неустанным звыданом: ЧОГО?! ЗА ШТО?!.. Сновиґала ся смиренна скарга: Боже! Чого-с нас опустил, чого позваляш нас кривдити? Што сме завинили? Де мы ся подіме? Што з нами буде?... Пукали з жалю, болю серця людскы, мліли люде на порогах своїх хыж, а проливаны сызы значили стежки, дороги, на котры скеруваний был през польске войско выгнанчій віз.

Плакали нашы 88-річны баба, і мы вшыткы внуку, а няньо з застараным виразом невинного сказанця на скупленым лиці опасували ретязком віз, жебы ся ім того што на напоздорынды взяли не розтратило по дорозі.

Пред вирушынном в дорогу няньо гварят до нас:

– Діти, наберте воды зо студні, напийте ся, жебы сте не забыли ей смаку. Влійте до банкы і возте на дорогу.

Сонце піднесло ся дост высоко, зачало міцніше приґрівати, а мы яли опушати наше рідне гніздо, предвічне місце, приспособлене до нового... ліпшого часу, удосконалене, з выпереджаючым мыслію родичів – забезпечыня діти і своей старости.

За выгоном одділяючым наш подворец од сусіднього мешкал Поляк Мотыка. Засл ґаздівку по Лемку, котрий за агітаціом російскых агентів был переселений на Україну. Сусід Мотыка мал дівчако – Марисю, в моім віку. Бавили сме ся разом так зажылі, же не хтіл ем іти домо спати. В того найтраґічніше для нас передполудне сусідова родина не выходила з хыжы. През краікы вікна і зза угла кукали, спокійні вызерали як мы ся вариме в тым зрыхтуваным для нас кропі. Як одтинают ся нашы корія, як корчуся Лемків племя.

Два ци три дни прудше коло обыйсты сусіда Мотыкы і нашого сысця зо швальми мало місце дост дивне і незрозуміле здариня. Вечерило ся уж. Штос-хтоси зачало міцно вицати, вывискувати тырвожны звуки. Вылетіли сме вшыткы з хыжы і наслухували одкаль то чути такє дивне вицаня. В тым самым моменті на Чершли появил ся оген – полонім стрылял штотаз выжше догоры. Вицаня втихло а в лісі палило ся якбы єдно дерево, од споду по вершок. Оген зачал поволи приґасати, а же робило штотаз темніше, вернули сме дохыж.

За каждый раз, коли в dorosлых роках ем о тым думал, все-м доходил до єдного внеску, же был то знак інспіруваний, даний нашым польскым сусідам (бо было их уж товды в селі веце), же надышол для них добрий час, жебы были в готовности, спосібны помочы войску; на нас же мал тот „знак” нагнати боязы, страх.

Зйісты з подвірця, доло выгоном, до рікы і камінцями на керу дорогы коло Хылячкы, тырвало дост долго. Быдлѣта не знали ходити на вязаню за возом, не хтіли іти, запєрели ся, уці цілий час бєчали. Треба было живину єдному тягати за мотуз з переду, другій мусіл підганяти. Зачала ся несамовита мордєґа, а ішчы што кус здоґадувало ся нам што сме забыли взяти.

– Няню! – кричѣт Анна – Не взяли сме Святых образив, за дзеркалом остави пінязі. – Митре, верний ся! В іздебці остави тіж мої хусткы і новы керпці...

Митро тримал звязаны коровы і не міг їх пустити. Анна сама ся вернула. Прудко летіла найкоротшом дорогом – през ріку, в місци де прала прайникком лахы, през лущку під хыжом, беріжок і попід вікна до сін. Зачудувала ся, бо дєвери до сін і хыжы были уж поотвераны, а сама їй замыкала. Засува на під тіж была одсунена.

То сусід Мотыка уж престал зза угла вызерати, лем зачал одраз на нашым

ґаздувати. Певні зауважыл Анну през вікно, як вертат, та втук по драбині на під, бо там го было чути. Не вытримал ани піл години, зараз взял ся до господарюваня чуждым.

През долги роки, і гнес тіж, чытам, слухам выповіди поважных люди, влады ріжного щабля, котры твердят, же по Лемках нич не остало, сама руїна, нибы вшытко было знищенє, здевастуване. Звьідую: През кого?! Треба было вшытко загосподарювати од нова. Звьідую: Чого?! Преці Лемкы лишыли вшытко заґаздуване. Были вложены, пристосуваны, зґраны з горами, природом, знали ся на своей роботі в трудных варунках, любили вшытко што посідали. Чого остави выгнаны?! Днес ся прекоує нас, же не треба уж роздранувати старых ран, лем інтеґрувати ся, в домислі – польонізувати.

На кері, на ліпшій дорозі затримали сме ся, кус оддыхнути, поправити на возі што ся скєружыло, жебы зменчати мозольний труд в дальшій дорозі. Чекали сме на тету Сандру, же може надыдуть.

– Ванцю, верний ся там за Трохановского, може буде їх видно, лет прудко і вертай.

Ванцю полетіл, але такой в тым самым часі надлетіли во-якы і кричат:

– Nie zatrzymywać się, ruszać dalej, dołączyć do kolumny! Szybcej!

Од стороны Зеляркы чути было зближаючы ся голоса, крик люди, рык быдлѣт. То ґаздове з Переліск, спід Бырльова, Червти, Сохова. Не припоминам си коли і як нашли сме ся межде возами, котрых шор уставил ся з переду, пред нами і за нами. Помалы, в крику і плачу діти, в жєстах розпачы старых люди, в смутку і задумі других, в рыку і бєку звырины, в хмарах пороху і штотаз векшій спекоті миняли сме і пращали православну Церков. Остатній раз задзвонили дзвоны. Люде зачали на голос плакати, клячали на землі, кстили ся, молили з піднесеныма руками. Звук дзвонів і крикы вояків:

– Wstać! Szybcej, szybciej, nie ociągać się – гучали в ухах.

Так минули сме клєбанію, школу, цмонтір і станули сме на порозі села, на Болцарках. Во Фльюринці, Кінцьлові было уж так дуже возів, худобы і люди, же не было видно ани початки, ани кінця. В обезвласновільніню і упідліню дотєрли сме на стацию в ґрибові.

Было уж далеко по полудни. Спар велика. Сонце пражыло. Пращало тых, хыбаль уж остатніх Лемків барз горячо, ляло своіма променями теплоту на знурених, вычерпаних, страпених до остатка, але покладаючых в Бога надію, бо деси глубоко в душы, в підсьвідомости, з примусу хоронія най-вєкшого дару яком є жытя, секундовыма хвилинами родила ся надія, же Бог доцяп нас не опустит, не даст нам загынѣти. Чути было урываны бесіды меж сусідами, знаємыма, приятелями: – Бозі надія – так ся потужували.

Єдине Сонце не опушало тоту збиту гурму, а по правді – горстку спонєвераных, уцтивых, спокійных, никому не ваджучых, покірных люди. Оно перше теплотом пращало, а такой єдным оком квантами вливало енерґію в вычерпаны людскы істоты – додавало сил, а другим своім оком з бєзконєчной высоты уж виділо тоту примушену Лемкам поні-мєцку землю, но і трудности і наступны несподіванкы, якы ждали на выгнанців в дорозі і в місци призначєня.

Ціла природа гірска на свій достойний спосіб пращала своїх голубників. Было так тихо, спокійні, жадного вітрика, листок на дереві ся не рушал, ако бы вшытко замерло, скаменіло на видок тягнуучої ся чергы возів, рычущых быдлѣт, бєчущых овец і кіз, форкаючых кони і засмученых люди, обляных стіканьом по лиці потом змішаным з гіркыма слєзами, а вшытко того было опочитє в кокон дорожнього пороху, якіх не дозволял свобідні оддыхати полным грудю.

Природа оддавала чест своей верхніні, яку творят люде жыючы з ньом і належачы до ней од тысячы років. Лемкы любили і шанували природу, мали для ней велику пошану за дары якими часто обдаровувала їх і утримувала при істїнію. Природа была визначником способу жытя, як бы інспірувала і вымушала захованя ся люди, в скрутных ситуаціях ґартувала їх, вырабляла характер, вчыла пошаны і покоры.

Та смиреніє, яке гнес пережывали Лемкы в зноу і понижыню, в безправным, брутальным выгнаню не было залежне од природы. Было оно залежне од люди, наших сусідів, котры заховували ся в нєлюдскій спосіб. Найперше уложили в таємници докладний плян, корыстаючы зо сталіновского поперѣта і в таємници перед сыѣтом, з позиції силы тязкого войсково-убєцкого черевіка доконували вар-варского выгнаня, без права обороны, без можливости выповіджєня ся і децидуваня о своей доли.

Завершыл ся акт, котрого тенденция превивала ся неперестанні в політиці Польщы од вік-віка. Нарешті повело ся очыстити войсково-адміністративном, державном силом вражливий терен з безборонных, обезвласновільнєных лю-ди, осачєных зо вшыткых сторін неприяжныма силами, з ворожым наставлєньом до них, з безпідставным приліплєньом ім етикеты бандєровців, бандытів та ічnych неприяжных окріслєні, выкривляючых наше добре імено, нашы неоскєвернены народовы черты.

І так доїзджали нашы выгнанці не підозриваючы, же їх так міцно оплюгавили, оклєветали і до остатка не могли си одповісти (а жыючы до днес не можуть) на бєз кінця вертаючє звьіданя: Чого? За што? Чом лишамє рідне гніздо, чого нас женут як найгіршых преступців? За чыї ґріхы терпимє, преці не зробили сме нич злого. Мы невинны. Чого робят видовиско для своей людности стояючій при дорозі, на стежках, при хыжах і часто выповідаючій ріжны прикрьі епітєты під нашим адресом, з виразом задоволєнія і акцептатції на тварях, же pozbyli się wściekłych Rusinów.

Доїзджали сме до пляцу товаровой стациі в ґрибові. Люди, худобы, возів было так дуже, що тоту велику гурму не спосіб было помістити на визначєным пляцку, на котрий польскы воякы керували окремы возы. Гідні родин

кочувало поза стаційним пляцом.

Вояки што кус приходили з новыма розказами по свого постерунку і оголошували новы наказы:

– Trzeba zgłaszać się do wyznaczonego posterunku, tam zapisać co zabieracie ze sobą.

– Nie wolno rozchodzić się ani oddalać się z miasta, bo będziemy strzelać.

Люде глядали своїх близких з родини, знаёмых селянів, з мыслю добесідувати ся о спільній помочі при заладку на вагоны і о спільным бытуваню в вагонах підчас ізды – подорожы, што пізнійше вказало ся неможливым зо взгляду на цільове розлучаия родин, селян, з наказу верхніх власти не допушчана до жадного організування ся. Як стануло пару хлопів до бесіды, зараз приходил вояк і наказував:

– Rozejść się, trzymać się i pilnować swoich wozów, żeby coś nie zginęło.

Старали ся барз о нас і о наше добро што выдатні ся вка-зало в дальшій дорозі – як вытігали мужиків з транспорту і в звырячий спосіб мучили в Осьвенцімі, Явожні, Кракові і інде.

Вшыткы кочуючы на ґрибівськым пляцу, Богу духа винны люде цілий час были в напаятю, боязни і підсвідомій непевности о пережытя той особливої ночы під голым небом, непевности о заранішній ден, каждый наступний і цілу будучність. Особливі невiсты в ріжнім віку, досвідчаючи той окропечной траґедії, не мали сил стримати гірких слез, бо они самы текли з очі.

Зачали течы в рідній хыжы, на рідным віковим пляцу, в рідным селі. Текли през цілу выселенчу дорозу, з векмым насильным зас на новых понімецьких місцях і течут ішы до гнес. Слезы души, бо выряджены кривды, так перфідным способом, не дадут ся забыти, а бiль не дає ся загоїти.

Мужчынам – ґаздам тіж трискали серця з безграничного жалю і смутку, бо рано ішы стояли на вписаных порозі і мали вшытку што было ім потрібне до нормального жытя, а вечером не мают уж нич. Доробок цілых поколінь остал там – під Зелярком, Банисками, за Убічу, під Чершльом, Кізім Ребром, Кычером...

Там де-с пришол на тот чудовий наш світ, де-с першы крокы ставял, де-с навчыл ся трьома пальцями кстити, щиро в Святій Церковці молити і Бога величати, де-с дозерал чередок гусят, теляток, овечок, де-с над річком поливал – выбілял пасы полотна, там де-с збытувал, катулял ся горбка на долинку і де безкрає небо прикликувало тя до порядку, де-с збивал на каменях босы пальці, де-с робил шперы на ріці, купал ся в банюрі, імал плюскаючи ся рыбки, котры змысні вымыкали ся ти з рук, де-с зберал пахнучы яґоды на

смычки, і малины, і черниці, і ґрибы в лісі, де-с розпознавал стежки, доріжки выдотпаны през твоіх дідів і прадідів, де-с знал річки, потічки, студенкы, но і сусідів загороды, поля, лісы, до котрых єс потім ходил пасти быцькы і ялівкы, де-с гукал, сьївал, гопкал і танцувал, де-с ту-жал і мудріл, там, де-с чул ся і был собом, а не слугом, де-с ся любил і працювал, де-с в зимі на нартах гулял з горба на горб, де-с способил свою душу на сьїв птахів, на шум лісів, на красоту царин, лук, біліючих весном садів, де-с зберал осіно і ялівкы, де-с жыл вільно і свобідні, дыхал полною грудю черствым ранком при росі і на вечер – як змучыня мдзюрит очы...

Часто в трапезі і в роскошах нераз провадил єс своє спокійне, скромне, богобійне жытя, дякувал Богу за ласкы, нибы непомстержены – а якже великы, неоцінены, чудовы... Але преконуєш ся о них аж – а може уж в першы дни выгнана, як почув єс, же не маш нич, вызули тя зо шыт-кого...

Сонце дiткнуло уж горы, за котру все ся ховало. Част выгнанців розсталу-вана была вздолж колеїовых торів. Мамы тримали ся близько возів, тутили свої дрібны дітчыкы до поділка а маленкы до груди. Хлопи – ґаздове забезпечали худобі поживліня, напавали. Выполнили што кус то новы наказы. Думали, з кым бы ся было спакувати на вагоны, котры незната коли придут.

Уж на остаточным порозі, рано, зачала ся наша інтеґрация. На вертяче каждого, при кожій нагоді, повтаряюче ся зьвіданя – Чом? Яким правом мя (нас) выгнали? – чуло ся просту, остру одповід:

– Zapomnij o wszystkim, już tu nie wrócisz!

Ци мож так велике зло, такы нещестя, людскы траґедії так легко забыти?

Робило ся штораз темнійше і зимнійше. Позволено розпалити огні, при котрых матери прибували вколосати премучены, престрашены і голодны дітчыкы. Клади їх до возів на солому, перинком вкрывали, до купкы стуляли. Самы – ріжні – на стоячы дримали, хвилями сідили і чували, стерегли. Сон не приходил. Выгнала го розпочата гнес нужда, гірка Лемківська Доля.

По двох днях підохали товаровы вагоны на торы, в поближу котрых сме кочували. Видок брудных, засмічених деревяных ваґонів, зо засуваныма з двох сторін воротами, без жадного задашыня творило прикре вражыня і възбуджало тырвогу в душах выгнанців. Іхаме в незнане; не знаме як долго, што буде – як буде ляло, як охорониме капку забраного добытку, нашы дрібны дітчыкы, старых і хворых люди?! Нашы перешлідники ся тым не переймували, реалізували своє, а нас трактували на рівни з худобом.

(Закінчїня в дальшм числі.)

Проф. Др. Михал КАПРАЛЬ, к. н., Нiредьґазька высша школа

ДНЕСНЯ ЯЗЫКОВА СИТУАЦІЯ В МАДЯРЩИНІ

(Реферат у секції **Актуалны проблемы русинських кодифікованых варіантів** на III.

Мiджінароднім конгресі русинського языка, Краков, 14. септембра 2007.)

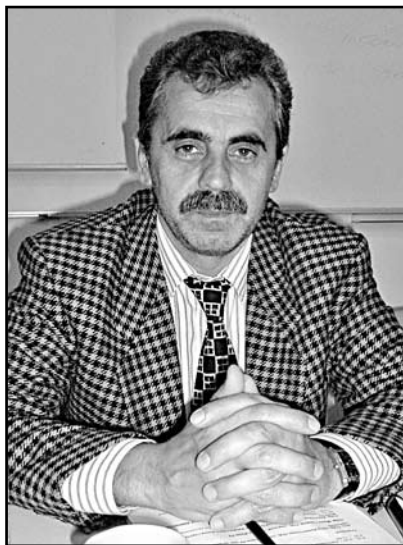
Мадярська держава много вікув была про Русинув Отчизнов. И не майгуршов, повім од себе, кiдь поровнати з тым, што Русины стратили по 1919 році. Доста попозерати на масштабы народностной асиміляції, пораховати тоты бiды, што были пережиті сьым народом у XX сторочі.

Айбо я бы хотів ту хоть лем накурто припомнянути поєдні факты, што ся тычут языковой політики и языкового будованя якраз у Мадярщині вже у 20 сторочі.

Ищи на зачатку двадцятых годов прошлого стороча, коли булша часть школованых Русинув дішкурвала, чий язык нам штімує май ліпше – великоруський вадь малоруський (resp. украинський) мадярський історик (з філологiями у Пудкарпатю на тот час не было серенчі) Антоній Годинка указав, як ся має рішыти сесь «проклятый», як го прузвали пуднійше, языковий вопрос. На своу родному южномарамороському діалекті спершу зладив словарь¹, пак написав у популярній формі истинну, строго документовану правду за минулость Русинув², первый межи Русинами прочитав научный доклад на межинародной конференції на русинському языкови, котрый всеціло базовав ся на містнуй живуй бесіді Русинув Пудкарпатя³. Се вже была не ёго бiда, ож Русины дажк лем учили и порозуміли свого пророка нескоро, ой нескоро...

Пак по наверненю Пудкарпатя зясь ґу Мадярщині у 1939-44 годах ужек на державному уровні кодифіковали русинський литературный язык як окремый и четвертый восточнославянський, вшеляко пуд-

поровали як науку за Русинув, так и творчость містної інтелігенції у вшыткых її проявах. Результаты тых войновых годов, на

• Проф. Др. Михал Капраль, к. н. із Нiредьґазькой высшой школы, котрому было доручено взяти ся за нелегке діло кодифікації русинського літературного языка в Мадярську. Фотка. А. З.

мою скромну гадку, мож кваліфіковати як «золотый вік» русинської культури.

Днешный русинський ренесанс повстав

у Мадярщині, як и всяды инде, вже лем на зачатку 90-ых годов XX. стороча по крахови комуністичных режимув у Централній Европі, коли сегіні Русины зачали зясь двигати голову и глядати властну ідентичность. Мож уповісти, ож заново, як и у других державах, зачали од нулы, бо такой дві ґенерації містных обывателюв, хоть і дашто чули уд дідув за Русинув, не доставали ниякого властного вошколованя; была перервана хоть яка-така писемна традиція. Плус до всёго по II. світовуй войні у самуй Мадярщині лишило ся мало самых Русинув. Доста повісти, же одпало Пудкарпатя. На момент заложеня Організації Русинув у Мадярщині, первых публикацій на материнському языкови⁴ у цілуй державі обстали два села на периферії, де булш-менш компактно жыли люде, котрі не были докус асиміловані: Комловшка и Мучонь. Якраз родакы Комловшкы ґабрел Гаттінґер и Юдіта Кішшова – перві авторы и редакторы новодобых мадярських издань. Містный рудный комловшський діалект вны намагали ся воздвигнути до уровня литературного языка. Што само по собі нелегка праца, тым булше што вна, тота праца, потребує як мінімум булше сил, як и самых авторув. Чим дале, тым булше впливавуть ся в сесю роботу и пудкарпатські авторы. И ту явным и вострым кіпом повстає перед нима, як и перед булшох частёв днешніх Русинув Мадярщины (а нима суть родакы Пудкарпатя), перва и природна проблема, комловшський діалект про них є малоприйнятным. Близький уд сотацьким

говорам, з многыма элементамі словацькаго⁵, тым булше, што і вплив літературного словацькаго языка на вуходивших словацьку школу редакторув (у русинській Комловшці за соціалізма фунговала словацька школа!) давав ся знати доста ясно. Уровень языковий, як і фаш-менш об'єктивний языковий став сосполства. Од 1993 года вуходжовав у Будапешті „Русинський Жыво́т. Культурно-сполоченський часопис Русинув у Мадярську“. Возьме-ме си до рук сю новинку и перепозераеме з языкового бока. У первой новинці, што нам трафила до рук, читаеме, наприклад: „Бізую ша, же грекокатоліцка церква, зоз успоряданім того́то балу досі́яне сво́й витичени ціли. Першы́й ціл ша ускую́ч-нил, бо ю́де ша чули барз до́брі, скоро ка́ждый нашол нових цимборох...“⁶ Туй на маленькому фрагменті текста видиме и чудну про булшу часть днешніх Русинув фонетику: сотацькоє *ша* на місті общеславянського *са(я)*; унікальне фонетичное и чисто містное явлення: Комловшчаны, видав пуд мадарськым впливом, не вуговорюють звук [л'] (Позн. – на місті звичного *люде* у новинці маеме звыі про булшость чудное ю́де). Можеме туй уздіти днешню словацьку літературну и діалектну лексику (*успоряда́нім, витичени, ускую́чнил, барз*, пор. словацькі *usporiadaný, vytyčovať, uskutočniť*, діалектне *barz*). Як видиме у сёму тексті, давить на автора и словацька ґраматика и ортоґрафія, пор., наприклад: *нашол – našiel; досі́яне – dosiahne*. Додаме ид тому печатні хыбы, котрі суть и у сёму фрагменті (у послідньому слові *цимборох*). А главное – майбулшый нонсенс про періодику, котра, зазначиме туй, у первой шор мала бы будити націоналну сознательность днешніх Русинув, – домінованя мадарського языка на сторонах русинської новинки (!). Про справедливість мушу уповісти, ож номер за 4 фебруара 1998 года у сёму не був майгуршым, не був, мож повісти, ани тіпичным, бо у нёму такой половка текстув была якым-такым русинськым языком. Частіше новинка вулозірвала, як, наприклад, 25 септембра 1997 года: перва полоса по руськы?!, инші три по мадарськы; 20 януара 1998 года: дві третини первой полосы – по бачвансько-русинськы?!, иншоє усе по мадарськы; 14 августа 1997 года: пув полосы по мадарськы, на трёх з половинок полосах по руськы стата познатого амеріцького ученого Joshua A. Fishmana, котру редактор снабдив и властным текстом, цитує буквално: „В другом цисле покрачуэме“ – туй маеме ищи єдну восточнословацьку фонетичну особенность – нерозлишованя подаґе звукув „ч“ и „ц“, т. є. замість *число* – *цисло*. Як и ищи єден словакізм – *покрачуэме*, пор. слов. *pokračovať*.

Вуходячи з аналізи русинських масмедій 90-ых годов у Мадярщині, курто мож повісти лем єдно: языкова ситуація была катастрофална...

Не наладило ті до кунця и майдорогоє, што ся тыче типоґрафської роботи, періодичное издана „Всєдержавный Русинський Вісник“, котроє зачало вуходити у кунцєви 1999 года у журнальному форматі и было, так ми ся видить, крочайом уперед не лем з формального бока. Булше міста на сторонах центрального русинського періодичного издана достали и родакы з Пудкарпатя, котрі, печатавучи ся у містных новинках, чим дале, тим активніше зачинають вмі-

шовати ся у русинськє языковє будованя у новуй про многых из них утцюзинні – Мадярщині. Сєся тенденція у языковому вопросі ищи булше усилила ся позад кардинальных політичных змін у руководстві Всєдержавного русинського самосправованя у Будапешті 2002 года, котра лем закрипила на формалнум уровні домінованя у русинськєму сосполному жыво́ті Мадярщины родакув из Пудкарпатя, котрі, однак, донесли за собов и тамошні нерішені языкові проблеми. Проблемы сєсі носять як об'єктивний (богатство діалектув, котрі ґу тому ищи и доста силно розличавуть ся межі собов), так и суб'єктивний характер (катастрофалный положай днешніх Русинув в Україні, брак моральных, а утсі – языковых авторитетув, функцію котрых у булш цивілізованых народув исповняють писателі, політики, новинарі и т. д.). Якраз язык періодики у первой шор є тым глядилом, у котрому до́брі видиме вшыткі слабі и муцні (кідь дако найде такі) боки днешньої языковой ситуації у Русинув Мадярщины. Якраз на сьом полю, як ми ся видить, у подалшому мала бы ся формовати його будучность. Надіяти ся на школу у тому состояню, у котрому суть неділіні класы у Комловшці и Мучоню, не мож. До́брі бы было, кібы вны сповнили хоть лем функцію захраненя, „консервованя“ тых позостаткув містных русинських діалектув у мадарськуй провінції. Час про то то не є майгуршый. У економическы з'єдиненуй Европі доста до́брі важать локальні культурні цінности, помагавуть ушытким, ко ся старать за свою аутентичность. У сёму, ми ся видить, и є тот маленький шанс про ренесанс Русинув Мадярщины у майближих роках. Кідь вны, Русины, само собов розуміє ся, годні будуть розвивати властну культуру, и материнський язык на самый перед.

Кідь уже-м заговорив за періодику як глядило днешнєй языковой ситуації в Мадярщині, треба спершу вповісти за журнал „Русинський Світ. Общєствєнна, інформаційна новинка Русинув у Мадярщині“, котрый реґуларно раз на місяць (што само по собі уже до́брі, порувнювачи з тым, што было!) вуходжує у Будапешті з октовбра 2003 года (на август 2007 года вуйшло вже 46 чисел). Нараз уповім, ож по вшыткых параметрах, котрі яло сповняти періодиці всєдержавного уровня, се доста замітний крочай допереду. Радусь, наприклад, то, што послідні годы усі двадцять сторон новинки писані лем по русинськы (по мадарськы вуходжує каждый другый місяць одділна прилога). Дякувучи робутникам редакції за ту велику працю, што и привела ґу днешнім красным результатам, мушу ищи раз напамнити їм, ож од їх подалшого каждоденного труда над каждым словом, каждым шориком у текстох новинки буде у многум зависіти судьба русинського языка в Мадярщині днешь и у майближуй будучности. Што ся тыче якуньных характеристик языка „Русинського Світа“ и єжегодника „Калєндарь-Альманах“ (вуходжовав кадый рук з 2000 года), уповім лем єдно, вун, язык днешньої мадарськуй русинськуй періодики, до́брі илуструє вшыткі тоты слабости, што характеризують зачаток становленя новуй языковой нормы. ґу идеальным стандартом, курто кажучи, ищи далеко. Беручи у руки свіжу новинку, все собі думаву: кідь мы, Русины, будеме писати так, ги малювали чи малюють наші малярі прошлости и днешности (до теперь такой каждое число „Русинського Світа“ богато илустрованоє майліпшыми їх роботами), сміло зможеме уповісти, ож наш материнський, „самый

самєнькый єдинственный нашъ пудкарпатсько-русинський языкъ“, як бы вповів наш днешній моральный наставник и научный лідер минулости Антоній Годинка, є межі иншыма літературныма європейськыма языками ничим не ґуршый и не заопсталый.

Доста парадоксалным упозірує, ож докус иншака ситуація у формованю научного стиля русинського літературного языка, котрый у історії булшости літературных языкув був їх вінцєм, завершовав намаганя передашув національных двигань сформовати и кодифіковати властный літературный язык. Ся парадоксалность не є свідочством даякого „ноу-ґау“ мадарських Русинув. Є доста просто об'яснима, кідь зважати на активну працю мадарських русиністув пуд ведєнєм передчасно спочилого у кунцєви 2005 года Іштвана Удварія, котрый основав и такой дванадцять рокы корманєвав катедров української и русинської філології у Нирєдґазі. Якраз сєсь научник дав спершу надрукотвані прекрасні образцы русинських літературных памнятникув ХVIII. стороча⁷, котрі красно и беззаперечно илуструють фунґованя уже у тогочасных Русинув трёх стилюв літературного языка⁸; споминані выше работы Антонія Годи́нки, а пак подав перші властні научні тексты днешнєсті⁹, ці організовав книжки иншых авторув¹⁰.

Айбо ищи раз мусай признати, ож судьба русинського языка днешь рішає ся на май шырєму полю. По русинськы мавуть ся писати днешні новинки, говорити радіо, функціонувати вшыткі русинські інституції, котрі фунґують у державі. Парадоксално, айбо того ищи не є днешь усяґды. Лем так и тогды у каждоденнуй праці буде ся формовати язык про ушыткых, літературный русинський язык, доступный и понятный про булшость людий, котрі голосять ся Русинами.

Задача днешніх передашув русинського самосправованя номер єден – пудготовити кодифікацію мадарського варіанта русинського літературного языка.

При сёму, ми ся видить, майпервое, сохранили позостатки бесіды обывателюв Комлошкы и Мучоня на лексичнум уровню, годно быти, и даякі їх ґраматичні особєности. Лем у толєрантнум и демократичнум языковум „котлові“, при вухоснованю языковых окремоостей ушыткых Русинув Мадярщины, їх інтелектуального и творчєського потенціала на конце годєн повстати язык, котрый и захранить у будучности малый наруд. Ясно, ож Русины Мадярщины будуть чувствовати вплив сосідув. Мені ся видить, ож якраз сьак, не перенимати готову языкову норму у словацькых Русинув (бо вна, як дако каже, близжа ґу діалектум Комловшкы чи Мучоня), не міряти на ся пудкарпатські варіанты (бо вны рудні суть булшуй части днешных мадарськых Русинув), а формовати свуй окремый варіант русинського літературного языка (при сёму максимально намагати ся глядати путі ґу общєрусинськєму койне, за котрый зачали вести бесіду Русины перед третім языковим конґресом, што днешь одбыває ся ту в славному вароши Кракові¹¹; туй, наприклад, лично я хоснуву „ї“ на позиції давнєго *ятя*, котрый сповняв колись сі ґрафічні функції (указовав на мняґкость подакотрых переднєязычных), и розділный „ѣ“, уніфікуючі вшыткых нас новості, заведєні недавно нашыма словацькыма колеґами).

А се значить, ож спершу отвітити на простєнькі вопросы. Возьмім до рук наші печатані тексты, побзєрайме на них, мерь-

кувучи за каждую букву, каждый печатный знак. Як маємо писати: *русинський* чи *русинский*, *вадь русинський?* *Приглашения* чи *приглашение*? *Мадярський* чи *мадьярської?* *Майбувший* чи *наибольший*? *Жывот*, *ці живот?* *Вісник*, *ці вістник?* і т. д., і т. д. Мусай формувати і свою власну лексику. Хыбыть Русинам, наприклад, сосполна, научна термінологія. И туй Русинам не гріх поглядати дашто по словарях (їх не є так мало, ги дако каже), а даколи не буде чытов и властный неологизм. Русинські писателі, новинарі і філолози не мавуть ся бояти словотворчества. Час ушытко поставити на місто, вуверици усе легше, ги наладити, создати дашто новое, ищи гу тому животосхполное.

Задача мінімум на днешньому етапі, як видиме, — **упорядочення (чи упорядкування) орфографії (ці правописання, вадь правописання?)**. Се **первое** и **май (вадь най)** **важнос**, на **муй (вадь мій/муй)** **взгляд!** Нико из філологів не вповість, як має ся писати, бо на то то не є об'єктивний мірky. Вшыткі лексичні є граматичні варіанти мають еднаку годноту, важно иншое: вуробити **ЄДНАКУ** языкову норму про вшыткых культурных людей, каждый из котрых має доброволно признати сю норму, даколи и одказати ся от свого рудного, материнського, про благо властного народа у цілому.

Позначкы и литература:

¹ Годинка Антоній: *Русинсько-мадярський словарь глаголув. Глаголниця. Сборка всьхъ глаголовъ пудкарпатсько-русин-*

ського языка. Собрать, упорядив и передословіе написаъ с. Тоній Романуъ. С. р. н. [Hodinka Antal]. Ruszin-magyar igetár. Nyíregyháza, 1991. LXX VII, 436 с.

2 Утцюзнина, газдуство и прошлость южнокарпатськихх русинувъ / написау еденъ Сокрыницкый Сирохманъ. [Вр.]: Hornyánszky, é.n. [1922?]. 108 с. Автор: Антоній Годинка.

3. Годинка Антоній: *Отвореный листъ султана Баязита II. о миръ его съ Владиславомъ королемъ угорськимъ и чешськимъ р. 1498.* In: Šišicev zbornik. Zagreb, 1929. 635-639.

4 З 1994 года зачала ся у Будапешті издавати новинка „Русинский Жылот“, вуйшли книги Г. Гатtingера-Клебашко: *Заказана Звезда, Слызы і море*, Юдіты Кішшової: *Звук душі*.

5 За бесіду Кмовловшан є доста файна нау-
чна література, поз., наприклад: Балецкий
Э.: О языковой принадлежности и заселе-
нии села Кмоллоха в Венерии. In: *Studia
Slavica*, II (1956). 345-364; Венгерские за-
имствования в лемковском говоре села
Кмоллоха в Венерии. *Studia Slavica* IV
(1958). 23-46.

6 Кішшова Ю.: Грекокатолицький бал у Казінцбарціки. In: „Русинський Жывот“. 4 фебр. 1998. 4.

Поз.: Кутка Іоаннь: *Катихисіс малый или наука православно-христiанскаѣ сокращеннаѣ. Во благочестіе воспитаніе юношества Діетсіе мункачовскіѣ. Составленнаѣ въ Оунгварѣ. Въ Будинѣ градѣ. Печатано писменъ Крап. Всучулицѣ Пештанскаго...*, 1801. Nyíregyháza, 1997. 204 с. (Репринт): Букварь Азыха

рускаго съ прочіимъ руководіемъ начинающихъ оучитися. Въ Будинѣ Печатано при Кралевскомъ Університетѣ Писмены Славено-Сербскія Типограф. 1799. Nyíregyháza, 1998. 84 с. (Репринт).

8 Капраль Михаил: *Издания Иоанна Кутки в истории русинского литературного языка*. In: *Studia Russica*, XVII. Budapest, 1999. 284-290.

9. Удварі Іштван: *Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії*. In: *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 6, Nyiregyháza, 1999. 127 с. [друге видання 2005]; *Образчики з історії пудкарпатських Русинув. XVIII століття. Изглаголюваня з історії культури и языка*. Ужгород: Удавательства В. Падяка, 2000. 340 с.; *Збирька жерел про студиї русинського писемства I*. Кириличні уббїжники мукачовського епископа Андрїя Бачинського. In: *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 12, Нїредьгаза, 2002. 239 с.

10. Поз.: Керча Ігорь: *Матяш, король Русинув*. In: *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 8, Нїредьгáза, 2001. 160 с.; Капраль Михаил: *Подкарпатское Общество Наук. Публикациї: 1941-1944 /A Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941-1944/*. In: *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 10, Nyiregyháza, 2002. 172 с.; Годинка Антоній: *Час гурше ги вода... Русинські тексти. Спєредслово Іштєана Удєарї*. In: *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 16, Nyiregyháza. 2005. 199 с.

11 Поз.: Плішкова А.: *Зачали ся приправи*. 3. конгресу русинського язика. In: http://www.rusynski/rusyn_jazyk.html.

Проф. Др. Михайло ФЕЙСА, Катедра русиньского языка Новосадьской універзіты
Мґр. Гелена МЕДЄШИ, Общество русиньского языка в Новім Садї

ПРАВОПИСНИ ПРОБЛЕМИ РУСКОГО ЯЗЫКА У ВОЙВОДИНИ

(Реферат на міжнароднім научнім семінарі **Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку**, Пряшів, 27. септембра 2007.)

Руснаци у Войводини, гоч маю три граматики (1923. року - Гавриїла Костельника, 1974. року - Миколи М. Кочиша и 2002. року - Юлијана Рамача) и єден правопис (Миколи М. Кочиша - 1971. року) и далей ше стретают у одредзеним числом правописних проблемох хтори руска национална заєднїца ма потребу у наиходзящим периодзе ришиц. Тоти проблеми у правопису, хтори у сущности представляю одредзени неусоглашености або недоповедзености, мож ґруповац до даскелїх цалоскох:

1. запровадзоване фонологійного або морфологічного принципу;
2. діалектизоване руского язика проваджене зоз цудзяма рішеннями;
3. приступ ґу страсним словом., окреме транскрибованю компютерскей термінології;
4. писанє меновніцких титулох опрез мена;
5. писанє вельких и малих буквох у назвох рошлінох кед вони по формі єднаки з власними менами;
6. писанє назвох улїцох хтори маю свойо лексичне значенє;
7. виписованє назвох фирмох;

8. писанє присловнікох хтори настали од
применовнікох и прикметніцко-присловніц-
кей форми.

- Професор русинського/руського мови в Новосадській університеті в Сербії – Михайло Фейса на III. Міжнароднім конгресі русинського мови нелем виступив із рефератом, але був і зволений до Інтеррегіональної ради русинського мови. Фотка: А. З.

Перша група проблемою виходить зоз медзводношеня морфологічного и фонетичного принципу писаня словох, т. є. од доминованя упліву етимології або ортоепії на ортографію. У Уводним словє Правопису руского языка пише: *“Морфологічний принцип котре маме у основі нашого писаня одредзує же не записыуєме слова так як их вигваряме, але у писаню водзимє рахунку як слово настало”* (Кочіш, 1971, 3). Приклад хтори дава то префиксованє слово *розсипац* (не *росипац*). Як приклади же велі слова пишеме и по фонетичним принципє можу послужити слова *ткацки* и *ткацтво* (не *ткачески*, *ткачество*). Проф. др Александер Д. Дуличенко, медзитим, констатує же: *“морфологічний принцип, котре остава главни, дополнює ше з другима ортографичними принципами. Єден з нїх то и фонетични”*. По тим, фонетични принцип дополнотичи, а не примарни, як напр. у сербским языку.

Так, наприклад, з одного (морфологічного) боку не зазначаємо вєдначованє консонантх по дзвонкосці (та пишемо напр. *бабка*, *кнїжка* ітд.) і префікси затримуємо у їх основней форми (*розсипац*, *предплатиц*), а з другого (фонетичного) боку, йотованє, палатализацию і аблат (превої, апофо-

нию) пишемо так як слова з тима язичними зявєннями чуєме, гоч зме дакеди и свидомі їх етимології. Дилема чи запровадзиц фонологіичні чи морфологіичні принцип у одредзєних случайох спричинює двоєня у вязи зоз писаньом насампредз суфисох, префикса з- (у вариянтох з-, с- и зо-) и подвоєних консонантох (напр. *беззаконни* чи *безакони*, *счарнети* чи *щарнети*, *оддвоїц* чи *одвоїц*). Непрецизована юрисдикция фонетичного, односно морфологічного принципу спричинює обаваня и при писаню: *гласнік* чи *глашнік*, *пекелни* чи *пекельни*, *худобєнки* чи *худобєньки*, *нашлідни* чи *наслідни*, *стороче* чи *сторочє* и др.

Друга група проблемох виросла зоз штучного урамикованя руского язика. Так напр. при Миколови М. Кочишови находзимо вельке число правописних (и лексемних) ришеньох хтори з часом руски язик, т. є. його бєшєдніки не прилапєли и, пошлідково, одруцєли. Намагаючи ше руски язик поддріліц под українски, вон му додзелєл улогу диялектa, хтори у одношеню на литературни (ніби висши), українски язик мал инкорпоровац до себе тото цо хтошка дзєшка, у других соціолінгвістичних умовийох, прилапєл. Спорни случаї ше розришовали зоз такв. "сору-paste" процедуру, односно кєд ше не знало як, отворєло ше правописни словнік українського язика, уєморовало ше ришенє и просто ше го заліпєло до правопису руского язика. Априорно вибрани модел за стандардизованє випродуковал, медзи иншими, и шлідуючи "ришеня": попри *помилованя* и *милосци* у Словніку и нечутє *пощада*; попри *агєнта* и *шпиюна* фантомски ше зявює и *розвиднік*; попри *пахулька* и *пахолька* и *шніжинка*; попри *оцена* - *оцинка*; попри *привидзєня* - *примара*; лєм *травма* (не и *траума*); префєровани *клоун* (хтори ніхто з Руснацох не пове) у одношеню на *кловн*; *обережно* випатра значєйше (гоч є цалком цудзе рускому бєшєднікови) од *осторожно* або *домерковано*, *меркуючи*, з оглядом же му у одредніци предходзи итд. На тот спосєб ше намагало руски язик штучно "збогациц" зоз лексиконом хтори базовани на бєшєди стрєднього Наддніпрявья и околних обласцох (хтора у основи українського литературного язика), а не на рускей/русинскей/лемковскей бєшєди Карпатского ареалу зоз хторєй руски язик природно вицєка. Нормативни ришеня за свою руску/русинску/лемковску вариянту, гоч зме у хторєй єнклави, мушимо ше намагац базовац на понукнуцох (лексичних, фразеологічних, морфологічних, синтаксичних итд.) других русинських вариянтох з Карпатского ареалу. Лєм таки ришеня маю шансу зажиц. Нормативнє искусство Руснацох указало же шлєпє провадзєнє цудзих нормох може буц аж и контрапродуктивнє.

Трєца група проблемох ше дотика правописних вариянтох лексємох у хторих углавним не обачуєме значєйши семантични розлики. Характеристична є за странски слова. Приклади за тоту групу проблемох находзимо и медзи прикладами предходнєй групи (случаї *клоун* чи *кловн*, або *травма* чи *траума*), цо значи же фалшивє урамикованє язика може у значєй мири спричиніц зявйованє дублетох або триплетох. Од пожичкох хтори спричинюю одредзєни правописни обаваня з тєй нагоди спомніме и: *англійски/английски*, *гранит/єраніт*, *мозашк/мозайк*, *космонаут/космонавт*,

шпиюн/шпион, *анєдота/анекдота*, *грам/грам*, *гуліган/хуліган*, *каузални/кавзални*, *наєвни/наєвни*, *піджама/пижама*, *Русия/Россия* и вєлі др. Дзєпоєдни наведзєни пари формовани з директним контактом руского и дотичного странского язика, а дзєпоєдни з индиректним контактом, при чим часто обачуєме и уплїв постредуючого язика. Понєже найчастєйше не уноша виразнєйши розлики у значєню (гоч и воні обачліви напр. у *доктор* и *дохтор*, *кор* и *хор*), мож повєсц же дублєти при нїх рєдундантни, т. є. не неоходни.

• Друга з сполурефєруючих была Мр. Гєлєна Мєдєвї з Новогє Саду в Сєрбїї, котра сє довєгы рокы занимать русинським, або як у Войводїні говорять – руським язиком, котрий там був кодїфікований ішї в 1923 році. Фотка. А. З.

З тим у вязи, не мали проблеми нам предствя компьютерска терминология хтора, провадзаци ход часу, незвичайно експанзивна, як наприклад *иконочка* чи *обращик*, як писац *e-mail*, улоговац *ше*, *уpload* (Upload), *куки* (цо семантично значи зошцимк инше), чи *кукиї* або, прєложєнє – *колачики*? Як прєложиц *meta-tag*, як писац *Back up сайту*, як *хєдєр* и *футєр*, *вєб-сайт* чи *web сайт*, цо зоз *Sendmail сервером*, *Mailing лістину*, цо зоз *Download-ом*, *фадінгом*, *банєром*...

Свидоми комплексносци проблема, лингвиста-нормоватєль, а вон би трєбал буц тот хтори вєжнє до огляду шицки рєлєвантни фактори и "прєсудзи", муши водзиц рахунку и о чашє/часох прїходзєня дотичнєй лексєми, о драги/драгох єї прїходзєня, о єї сфєри хаснованя дакеди и нєшка, як и о єї фреквєнції. Илуструємо уплїв тих факторох зоз даскєліма прикладами. Кєд адаптация утвєрдзєла форму *гайзібан* за нємєцкє слово *Eisenbahn*, вєц нєт причини же би мєдзи тоту форму и норму не бул положєни знак єднакосци. Тиж так, мож шлєбєдно виключиц форму *ковбєй* прєто же форма *каубєй* и обчє прилапєна (правда, прє уплїв сєрбского язика) и блїзша є вигваряню англійского слова *cowboy*. Дублєти англійских слєвох *baseball* и *hooligan* би прє вшє вєкшє упознаванє з оригїналними словами и пошлідково хаснованє тиж трєбали буц "розришєни" як *бєйзбол* и *гуліган* на рахунок *бєзбол* и *хуліган* (и попри тим же тоти други формовани под уплївом язика стрєдку). Адаптация мєдзинародних дифтонгєох як напр. *ai* и *ei* би не шмєла буц унифікована, з оглядом на тото же слова у хторих су заступєни прїходзєли не у истим чашє и не

адаптовани су у истим кругу хасноватєльох; так би остали *автє*, *пєвєз*, *євхаристия* и *Європа*, а не мєняли ше *траума*, *космонаут*, *рєума* и *єурєка*.

Цо ше дотика прїступу гү першим двєм группам, нормоватєль би ше мал углавним унапрямиц на звєдзєнє дублєтох на неоходни минимум. То ше насампредз односно на случаї кєд фігурую три або штири вариянти. Наприклад, нєт трєбєи и за *шлідуюци*, и за *шлідующи* и за *слїдующи* и за *слїдуючи* кєд, маючи у оглядзє висшє повєдзєнє, досц *шлідуючи* и євєнтуално у духовнєй сфєри *слїдуючи*. Тиж так, нєт трєбєи и за *Итальянка*, и за *Талиянка* и за *Италийка* (цо Микєла М. Кочиш прєдклєда у Словніку), кєд досц *Итальянка* и, євєнтуално у бєшєднєй сфєри - *Талиянка*.

Док ше при адаптованю нових странских слєвох нормоватєль унапрямє баржєй гү фонетскому принципу, у (условно наволаним) "зражєню" морфологічного и фонетского принципу при жридлових руских слєвох вон благопрїхилилєйши гү морфологічному принципу, окрємє при нормованю мєста дотикє основи и суфикса/закончєня (напр. *беззаконни*, *сєгвизд* є, цєркв. *отчє*; *гагски*, *єтнологїични*, *трєнєрацї*).

При писаню зложєних присловнікох зоз примєновніком, кєд зложєнє слово постав єдна акцєтована цалосц, направєни крєчай гү писаню вєдно (або голєм охабєни дублєти, з чим допущєнє и писанє вєдно и окрємє, з прєфєрованьом писаня вєдно): *нашлєпо*, *накратко*, *наклєчацє*, *нашєдзєцє*, *долунїц(ом)*, *горєбздєм*, *здєлєка*, *навєлькє*, *наживє*, *напамят* итд.

Присловніки за час дзєкєди зроснути з примєновніком а дзєкєди не, та би их трєбало на прилаплїви спосєб системно ришиц и констатовац як норму: *од кєди* и *одкєди*, *по тєраз* и *потєраз*, *до тєди* и *дотєди*, *до концє* и *доконцє*, *на час* и *начас*, *на дробно* и *надробно*. При злучєньох присловнікох з примєновніком за як главнє правило мож вжцї їх писанє вєдно, алє ше ту трєба ровнац спрам значєня, т.є. писац вєдно зоз значєньом дочасовосци, а окрємє зоз значєньом наменки: *затєраз добрє стоїмє*, алє: *дацє за тєраз*, а *дацє за познєйше*. Мєдзитим, кєд ше рєби о присловніцкєй вязи зоз примєновніком з, напишємо *зряи*, *зєшєні*, *звєчєра*, *зрєна*.

Мєновнічки титули опрєз мєна (кєд ше их похєпює як часц мєна) типу: *Дон Кихот*, *Дон Жуан*, *Хаджи Рувим*, *Фра Дияволє* вшєліяк напишємо з вєлькє буквє, алє цо з мєнами у текстєох зоз сакралним змистєм у профанам хаснованю, напр. *Святи Савє*, *Прєчистє Дївє Мария*, *святї брацє Кирил и Мєфтод*, *святї архангєл Михаил*, *святї отцє Микєлай*, *прєосвящєни владика крижєвски кир*..., *Святє Тройцє*, *Дух святї*, *Цєрквє*..., *Папа*, заменовнік *Вон*, *Иого* итд. кєд ше дума на Господє Богє Нашогє..., маючи на розумє же Цєрквє ма своєй правописни норми.

З яку буквє напишємо назви рошлїнох кєд вонї по формї єднаки з власним мєном: *ивановє жєлє*, *слизи мацєри бєжєй*, *дюрдїца*, *христєв вєнєц*, *лєпа катє*, *бурава катє*, *юдовє пєнєжи* итд. Як напишємо рошлїну у формї присвоєного прикметнїка кєд єй мєно символїчно упутює на одредзєну особу: *адамовє яблєчко*, *давїдовє зарно*, *євєв кєстим*, *мєдьярка* (шлївка), *валєвкє* (яблєку), *далматинєц* (пєс)... Чи шкєлски прєдмєти будзємо писац з вєлькє чи з малу

букву- *Географія/географія, Познаване природи и дружба/познаване природи и дружба, Швет коло нас/швет коло нас?* Як будземе писац мена лікох – *авамігран, фервекс; бомбони "слатка тайна"*, чи як по сербски *слатка тайна*; як напишеме мена автох *рено, пежо, нисан, мицубиши*, цо з *кока-колу* и *швелсом битер лемоном*... Як будземе писац назви улїцох хтори маю своєю семантичне значенє – чи їх назви (значенє) будземе прекладац на наш язык, напр. *Цвећарска, Изворска, Воноградарска, Девојачки бунар* итд. би на нашим языку мали буц *Квецарска, Жридола, Винїцарска, Дзивоцка студня*, але як их вец поштар хтори не позна наш руски язык найдзе? Гу тому проблему би додац назви фирмох як цо *Војводинашуме, Вршачки виногради, Тржница, Модра ластва, Плати чулерак*, назви спортских клубох – *Црвена звезда, Подмладак, Раднички*; мена новинох – *Невен, Време, Дневник, Послови, Frankfurter allgemeine Zeitung*, чи *Франкфуртер алгемайне цайтунг*; кнїжкох хтори не предложени на наш язык... Кед их зохабиме у ориґинале, чи их напишеме з нашим писмом, з нашими буквами, чи так як у сербским языку?

Значна увага пошвечена и писаню зоз смужку (окреме у странских зложених сло- вох кед слово ма два акценти и одредзену

павзу медзи компонентами), як и нормо- ваню хаснованя фонтох и интерпункції (италика/курзива за наслови ділох, а знаки наводзєня за назви статюх, означованє ци- тата у цитату и др.).

Дилеми коло хаснованя астериска (гви- дочки) над такв. коцурским бешедними ва- риянтами, под условийом же их потвердзує карпатски ареал, не требало би буц. Асте- риск, односно надрильованє чувства непра- вилносци з нїм не будзе присутне. То ше тиж так одноши и на такв. керестурске *до Дюру*. А було би аж и нелогїчне тєраз, кед маме можливосци черпац и модификовац дзепе- єдни правописни рїшеня на жридли, єдному *ещи* "пришивац" етикету неґраматичносци. У складзе з тим, дублети типу *котри/хтори, ещи/ище, жовти/жолти, стрєдні/штредні* не мали би буц утаргнати.

За потреби нового правописного словнїка хтори у закончующей фазі, намаганє було начално ше тримац даскелїх напрямкох:

1. кед одредзена форма жива, обща и уклєпена до рускей системи, кед здобула „право гражданства", требала би мац и нор- мативну вредносц;

2. кед єст вариянти-реплики странских словох, гоч при хасновательови постой свѣдомосц о ориґиналу гоч не (цо ше, вшелїяк, не шме одношиц на нормователя), норма

реплики би ше требала унапрямовац гу ориґиналней форми.

Правописни нормованє тоту роботу по- хопел як дополньованє Правопису Миколи М. Кочиша и його хасновлїве присподобно- ванє гу обставином у яких живєме. У самей пририхтующей роботї як фахового поступку надрилела ше потреба векших доробкох, а вец и даяких модификацийох, хасновлївей оцєни, а часто и виправляня скорейшей нор- ми и скорейших оцєнох. Розуми ше же би мало своєю предносци кед би тотї доробки и конєчни формулації могли прейсц през ширшу екїпну або комїсийну розправу, але кед бизме ишли по тей драґи, тот приручнїк – кед же би и дошол до конця – напевно би не вишол ище пар роки, а у нормативистикї подполна согласносц людзох того фаху ре- ально ані не можлїва.

У шицких доробкох и виправкох, од са- мого початку роботї, основне начало було же не добра *тота норма хтора ше коши з язичним чувством* людзох цо добре познаю литературни язык. Прето намаганя ишли за тим же би иноваций не були звонка намага- ньох яки виражєни у красшим явним слове и у култивованим язичним чувствє, дзєкєди ше прєтворюючи и до *обичайней* норми хтору, вшелїяк, треба уважовац не менєй як *писану*.

Мґр. Наталїя ГНАТКО, Основна школа А. Бауєра у Вуковарї, Подручна школа у Петровцях

ПРОБЛЕМИ ВИУЧОВАНЯ МАЦЕРИНСКОГО ЯЗЫКА РУСНАЦОХ У РЕПУБЛИКИ ГОРВАТСКЕЙ

(Реферат у секції *Русиньскый язык в едукачній системі окремых штатів* на III. Мїджінароднім конґресї русиньского языка, Краков, 15. септембра 2007.)

Же би ше точно порозумєло проблеми виучованя мацеринского языка Руснацох у Рєпублики Горватскей, нужно руциц попатунок на обстави и у яких ше Руснаци находзєли у своєй прєшлосци.

Зоз присельованьом на простор нешкайшей Рєпублики Горватскей, Руснаци зоз собу принєсли свой язык, виру и культуру и намагали ше шицко то и затримац. Населєли ше на маєток вуковарского паньства ґрофа Елца. Од початку своего жица у новим краю коло Дунаю, Руснаци вше були парастї. Вредно робєли перше на цудзих польох, а вец своих та их паньство прєто дзєчнє прилапєло. Вєкше число Руснацох населєло ше до валалох Петровци и Миклошевци у хторих и нешка жию и творя вєкшу частц житєльства.

Од присєлєня до нового краю коло Дунаю, Руснаци мали оргєнизовану школу хтора була под патронатом Крижевского владичєства. Були то так волани Конфєсийни школи. Витрапєни руки почали школовац паноцох, учительох, дохторох и велїх учєних людзох. Учитєлє вше прєнашли способ же би руски дзєци, попри урядовєй настави мали и наставу на мацеринским языку. З рока на рок Руснак поставал вше моцнєйши, и материялно и духовно. Зазначєни и таки часи кед ше мацерински язык не виучовал, а у школи ше не бєшєдовало по руски. То, на щєсє, за нами.

Период од сєдємдзєсєтих по дзєвєдзєсєти рок, затримал єден континуїтєт и зазначєл досц успиху у настави виучованя мацеринского языка Руснацох. Виробєни Наставни плани и проґрами, друковани учєбнїки за шицки осєм класи, а обезпєчовало их Дружтво за руски язык у Новим Садзє. По закончєней основнєй школи руски школярє мали наґоду на своїм мацеринским языку прєдлужит школованє у рускей Гимназїи, чи даєднєй другєй штреднєй школи у Руским Керестурє. Осємдзєсєтих рокох, у керестурскей Гимназїи оргєнизованє видвоєнє оддєлєнє сомборскей Педаґогїйнєй

академїї з руским наставним языком. Неодлуга з роботу почала и Катєдра за руски язык у Новим Садзє. Школованє руских учительох мало свою образовну структуру. Учитєлє руского языка хтори наставу викладали у Горватскей, точнєйше у мєстох Петровци, Миклошевци,

Вуковар и Раєво Сєло, у самим старту мали основнє за наставу. О тим ше тєди найвєцєй старали Союз Русинох и Українцох Рєпублики Горватскей, педаґогїйни совїтнїк и сами учїтєлє.

Нє так давно, шицких нас у Рєпублики Горватскей знашла зла судьба – була война. Ми, Руснаци, дзєлєли судьбу народох зоз котрима змє жили. Нашо валали, Петровци и Миклошевци, у хторих жило вєкше число Руснацох, под час отєчєственєй войны

(1991. – 1997.) нашли ше у штредку найчєжших воєних зражєньох. Настава пєстованя руского языка у петровскєй, миклошевскєй и вуковарскєй школи вєцєй ше не отримє.

Пришло и до виганяня людзох.

Почим ше под час войны, у Винковцох нашло досц висєлєних Руснацох, була оргєнизована Мала школа руского языка, хтора зазєбєрвала школярох рижних класох и з рижних мєстох, хтори хвилєково ту жили. О тєй Малєй школи руского языка старала ше Рєпублика Горватска, а наставу викладала учїтєлиця Любїца Сєґєди-Фалц. Так можємє повєсц же настава виучованя руского языка у Петровцох, Миклошевцох и Вуковарє не прєрвана баш

у цалосци, алє у єднєй часци пошла за школярями до нового штредку. У нових условийох стрєтла ше з новима проблемами: нєт наставнєй проґрами и учєбнїкох. На розпокладаню мала схопносц, сцєрпєнє и искуствєи учительох, алє и вєльку дзєку самих школярох, прє хторих є оргєнизована. Шоровосц їх приходзєня улївало моци за дальшу роботу.

• Учїтєлиця русиньского/руського языка у Хорватску и члєнка Свїтової рады Русинєв – Наталїя Гнатко, єдна з реферуючїх на краковскїм конґресї русиньского языка.
Фотка: А. З.

З початком мирней реінтеграції, Руснаци як кед би ознова преходзели исту драгу, як и по присельованню 1834. року до Петровцох и 1850. року до Миклошевцох. Повалляни школи такої ше почало лебо оправця, лебо будовац нови. Так обновена III. основна школа у Вуковаре (того року пременела мено до ОШ Антуна Бауера) и єй Подручна школа Петровци. Школа у Миклошевцох могла ше ище хасновац, та нова вибудована 2006. року. Того, 2007. року будув ше нова школа у Чаковцох. Держава ше остарала же би школи у Вуковаре, Петровцох, Чаковцох и Миклошевцох ознова почали з роботу та гоч и материялно худобнейши, але у пошореним околїску. Мала школа руского языка у Винковцох престала з роботу бо школярох випровадзела дому. Дзекуючи єй иснованню, у марцу 1999. року успишно започала настава виучованя мацеринского языка Руснацох у III основней школи Вуковар, Подручней школи Петровци и Основней школи Чаковци, Подручней школи Миклошевци. Руски оддзелєня успишно формовани, бо наставу ждали и потримали и родичи и школяре, а держава то забезпечела.

Нова держава, нови реформи и премени. Реформа школьного наставяла вельо роботи. Требало виубити нови наставни плани и програми, як порядней так и настави виучованя мацеринского языка Руснацох. Руски оддзелєня од 1. по 8. класу у Петровцох и Миклошевцох починаю робити од самого початку, без операня на помоц Руснацох за Дунайом, чийо зме наставни програми, учебніки и други дидактично-методични материяли могли хасновац у настави под час бувшей Югославії. Гоч без наставней програми и учебнікох, настава руского языка у двох школах була заступлена зоз трома годинами тижньово по ґрупи (два годзини языка и єдна культури). Спада до ґрупи виборних предметох, але ше оцєнює.

У шицких наставних подручох тей настави рушили зме од нічого. Од 1. по 8. класу у петровскей школи школяре були організовані до штирох ґрупох, а у миклошевскей до двох. У обидвох школах по 2002. рок робела єдна учителька руского языка Наталиа Гнатко, хтора за свою роботу, од самого початку плацена од Мистерства образования и спорта Републики Хорватскей.

Значни вименки у настави мацеринского збули ше 2002. року, але проблем недостатка наставней програми и учебнікох не решени.

1. Предмет ше вола **пєстованє руского языка и культури**;

2. Настава ше окончує по Моделу » Ц «, точнїйше зоз 5 годзинами тижньово по ґрупи, а облапя вєцей наставни подручя: – руски язык и литературу (3 годзини),

– история и география Руснацох (1 годзина),

– подобова и музична культура Руснацох (1 годзина).

Модел » Ц « то єден спомедзи трох моделох зоз Закону о образованню националних меншин Републики Хорватскей.

3. Звєкшанє число школярох та и ґрупох од хторих штири чисти оддзелєня

4. Звєкшани наставни кадер. Заняти ище два особи, професорка руского языка и литератури Мария Хома и професорка географії мр. Нада Баїч.

Зоз нову назву предмета и наставними подручяма хтори вон облапя, зявює ше нови проблем. Модел » Ц « поглядєє же би кєжде подручє було заступене зоз одвитующим фаховим кадром, а ми го у Хорватскей хвилюково не маме. Тоти условия очежну доставанє сталного работного места. Питаєме ше и сами же яка то треба буц фахова приготовка учителя руского языка хтори би бул компетентни преподавац тоту наставу по моделу » Ц «?

Наставу мацеринского языка Руснацох у Хорватскей могло би ше пробовац організовац ище у велїх местох дзе жию Руснаци у меншим числє, як на приклад у Вуковаре, Винковцох, Осєку, Заґребє, Райовим Селу... але не маме учительох, та ше ніч не порушє. Понеже Катедри за руски язык иснує у других жємох, не доступни нам условия школованя у тим напрямку. Не знаєме кадри унапрямлєни наших штрєдношколцох и студєнтох кєд би ждали виучовац и студирац наш язык и яка финансииска ситуациа такого студираня. Можебуц би ше могло роздумац о отверанню єдносеместрального курсу руского языка на даєдним од универзитєтох у Хорватскей (на приклад на Филозофским факултет у Осєку бо вон найблїжє Вуковарско-сримскей жупанії у хторей жиє найвєкше число Руснацох), або о черанки студєнтох зоз тим факултетом.

Єдна єдина дохторка наукох и линґвиста, Еуґєниа Барич, народзєна Горняк, нажалє умарла, так же ми Руснаци у Хорватскей не маме високо образовни кадер же би нам помогол у совитованню и ришованню проблемох и почежкох вєзаних за наставу руского языка.

Шицки учительє цєком школского рока требаю мац голєм єдно фахове усовершованє

(форма семинарох, активох). Учителє руского языка у Хорватскей за тєраз то не можу фахово одробиц та ше приключую Активом хорватского языка, або класней настави. **Того року, по перши раз можемо повєсц же зме були на фаховим усовершованю. А цо нарєк?** Тєраз кєд зме ше жишли учительє руского/ русинского / лємкованого языка вихаснуємє нагоду и пробуймє то вєдно ришиц.

Основни проблеми тей настави и далєй остава **недостаток**

наставней програми и учебнікох. Понеже Союз Русинох и Украинцох Републики Хорватскей, од мирней реінтеграції (1998.) не вжал себе за цїль и задаток же би ришел основни проблеми школи, тоту брїгу превжал Актив учительох руского языка и культури, хтори формовани 2003. року у рамикох Дружтва » Руснак «. Тим учительох у составе: Мария Хома, мр. Нада Баїч, Любица Сєґєди-Фалц, Еуґєниа Врабєц и Наталиа Гнатко виубєл першу наставну програму за шицки наставни подручя тей настави и послал ю до Министерства знаносци образования и спорта ище 2005. року. Одвиту ище нєт. Гоч програма хвилюково нє урядова, барз значнє же вона направєна, мамє ю и уж трєци рок хаснуємє у настави. Наздавамє ше же нам доставанє рецензії олегча и ришованє проблему коло учебнікох. У рукопису чєка » Студзєнка «. У цєку рихтанє кнїжки »Наша отюзини« а автора др Р.П. Маґочия, як експериментального учебніка исторії карпатских Русинох, на котрим робя Любица Сєґєди-Фалц, Мария Хома и Наталиа Гнатко.

Од 2006. року до настави увєдзєни ГНОС (хорватски национални образовни стандард). Ознова премєнки у школствє, алє нови способ наставней роботи у подполносци одвитує настави мацеринского языка. Наставни процес по ГНОС-у унапрямєни спрам школяра, на тот способ же би школяр зоз свою самостойну виґледовацку роботу дошол до одрєдзєних знаньох и спознаньох, хаснуючи при тим и други жридла, а нє лєм учебнік. Так ше влонї настава культури Руснацох часто одвивала у руских обисцох, а викладала ю баби и дїдовє школярох, або петровчанє хтори школяром знали потолковац о зачуванєй старини у своїм домє, вєзанєй за культурни скарб Руснацох.

Гоч Актив порушал ришованє основних проблемох тей настави, припознаванє його роботи, як и самого Дружтва » Руснак « з боку державних власцох, чєжко ше пребива прєто же Союз Русинох и

• Мала ґрупа учїтелєк русиньского языка и культурно-освітньих працівникєв-Русинєв у Хорватії: (злїва) Марія Гнатко, Марія Хома, Еуґєниа Врабєц и Любица Сєґєди-Фалц на III. Мїдїнароднім конгрєсі русиньского языка у польскім Краковї 2007 року. Фотка: А. З.

Украинцох РГ ма длугорочну каризму єдинєй институції котра ше по снованє Дружтва » Руснак « старала о Русинох. Берє себе за право зєперац глас о формованню Актива як и о його роботи. На яки способ ше по нєшка Союз Русинох и Украинцох РГ старал о Руснацох може ше найяснїйше дознац зоз його реґистрації у хторєй пише же: » Союз Русинох и Украинцох Републики Хорватскей реґистровани як здружєнє националней меншини «. А хторєй то?!

Шицко начишлєнє нє зєпера ані школярох, ані учительох у реализації настави руского языка. Руски оддєлєня у Петровцох и Миклошевцох иснує и попри спомнутих проблемох посцїгує значни успихи. Старанє о нїх у кєждим поглядзє, од 1999. року по нєшка, водзєли и водза лєм директорє основних школах у хторих ше тота настава одвива, Иван Мадярош и Мария Мадярац як и Актив учительох руского языка од часу кєд є формовани. Того, школского 2007./ 2008. року у петровскей школи мамє 44 школярох приявєних за наставу руского языка. Розпорєдзєни су до шєйц ґрупох, од хторих штири чисти оддєлєня и два комбинації двох класох. У миклошевскей школи мамє 27 школярох розпорєдзєних до трох ґрупох.

Влонї, 2006. року осму класу закончєла перша ґєнерациа по отєчєственєй воїнї, котра мала чєсц и шєсцє ходзиц осєм роки на наставу руского языка. З тєй нагоди порихтали пано на хторим так написали:

„Учили змє руски язык, писали руску азбуку, читали литературни дїла, виґлєдовали культурни скарб руского народу, пєстовали и зачували вєлї традиционални обичаї своїх дїдох, учили историю и спознали власну судьбу, нас, Руснацох.“ VIII Б клас

Наздамє ше же сами ришимє проблеми виучованя мацеринского языка Руснацох у Републики Хорватскей. Кєд нам затрєба помоц, тєраз знамє же ю мамє од кого питац.

Любка СЕГЕДІ-ФАЛЦ

ГРОБ НА КОТРИМ РИДКО КЕДИ ГОРИ ШВИЧКА

(Гу пейцрочніці од шмерци.)

Докторка наук **Еуґенія Баріч**, роджена Горняк, народзела ше **3. марца 1943. року у Шидзе** як треце од пецерих дзецох и єдине котре остало жиц. Прето ю родичи окреме чували, пошвецели ей шицку свою любов и старане.

Пейц роки основней школи закончила у Шидзе, од котрих перши штири на руским язик. Шлїдуюци три класи и ґимназию закончує у Винковцох и то як єдна од найуспішнейших школярох у своєї ґенерації. По законченей ґимназії уписує ґрупу "Югославянски язык и кнїжвносц" на Филозофским факультету у Заґребе. По законченю факультета почина робити як професор у Основней школи Маркушевеца на школи за: "Общи вихов одроснутих".

Перша ей робота виходзи 1971. року под назву: **"Bezlični podaci homophone – homographie der serbo-croatische sprache"**.

Истого року одходзи робити до тедишнього "Zavodu za jezik", нешка то "Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje", дзе робела на сучасним хорватским язик, окреме на твореню словох практичней терминології и лексикоґрафії до полнення Академийного словника хорватского (лебо сербского) языка. Робела на хорватскеї ґраматичи чийо перше видане вишло 1979. а штверте 1990. року. Обрабя часц **"Твореня словох"**, окреме творене дієсловох. Прицагує ю «моция», творене, учитель – учителька, и ту ма роботу: **"Mocijski parnjaci i njihova upotreba"** и **"Ženski mocijski parnjak i funkcionalna komunikacijska kategorija"**. У пририхтованю була ей робота (о.п. ЛЮ. Ф.) **"Творба riječi"** у кнїжки **"Jezični savjetnik"**.

ґенка Баріч, народжена Горняк, маґистровала 1978. року на тему: **"Imeničke složenice na neprefiksne"**

i nesufiksne tvorbe", а кнїжка видана 1980. року. Докторовала 1996.

• Фотоґрафія Др. Еуґенії Баріч, родженої Горняк, із молодих літ.

року на тему: **"Rusinski jezik u procjepu prošlosti i sadašnjosti"** – **Руски язык у розщипеню прешлосци и терашньосци"**.

1983. року наступела на 9. Медзинародним Конґресу у Києве на тему: **"Руски язык ошвицени з призначками заходнославянских и восточнославянских языках"** (дума ше на бешеду бачванско-сримских Руснацох). Було то перши раз же ше на таких сходоох о руским язик бешедовало на руским язик. (Ту мушим дац своєю замерковане: пані ґенка була барз поцешена, той події давала окре-

ну увагу, бо покля зме бешедовали, три раз спомла тот Конґрес.)

Од других роботох добре назначиц тоти: **"Rječnik rusinskog jezika"** – филологія, **"Руска драга Гавриїла Костельника"** – статя "Нова Думка", **"Hrvatska imena s glagolskim prvim djelom"**, **"O problemu polusloženice"** – ведно зоз Д. Милич.

Тоти слова у целосци ґенково. Замодлела сом ю же би дацо поведла о себе, ледво пристала. Уж хора и нательо скромна же о своєї роботі, о своїх роботох – даскельо кнїжки, 30 науково роботи, 8 словніки, 30 фахово роботи, ведно 73 признати роботи – ледво начишлела тоти даскельо. Озда ей по дачим були наймилши. Була сом, а и teraz сом подзековна же од ней маме голем тельо. Бешедовали зме у юнио 1998. року, а ґенка похована **12. фебруара 1999. року у Винковцох**, на теметове Марії Маґдалени, обок своїх родичох.

Од кеди ей умарла мац, на ґенковим гробе ридко кеди гори швичка. Шветло зохабела у своїх седемдзешатрох роботох. За вичносц.

• Грїб Еуґенії Баріч на цїнтерю у Винковцях в Хорватії.

- **На першій сторінці обалкы:** Наш юбілант, русиньскый маляр, родак із Сукова – Андрій ґай. Фотка: Д. Ґузі
- **На другій сторінці обалкы:** Председкыня Общества „Руснак“ у Хорватьску – Любка Сегеді-Фалц на отворині першой выставкы русиньскоязычных книжок по році 1989, котра была в Яґелоньскій бібліотеці од 13. септембра до 12. октобра 2007, представила нову публікацію „Rusinski jezik u procjepu prošlosti i sadašnjosti“ Еуґенії Баріч. Фотка: А. З.
- **На третій сторінці обалкы:** Учителька русиньского языка Марія Канайло зо села Воловец на Підкарпатю указала вшиткым молодым декламаторам на Першім русиньскім декламаторьскім конкурзі А. Духновича в Ужгороді, як треба декламовати поезію в роднім язик.
- **На четвертій сторінці обалкы:** Образ русиньского маляря Андрія ґая – *Почливість женам*, олій, 2000. Фоторепродукція: Д. Ґузі

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы** за помочи Міністерства культуры СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адреці: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29.** Передплатне на рік 120 корун, до сусідных штатів: 350 корун, до ост. штатів 24 америцькых долларів, І. класов – 29 долларів. Шефредактор: **Мґр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПґДр. Кветослава Колорова**, **ПґДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПґДр. Анна Плішкова**, **ПґДр. Реґістратчы** цісла: **MK SR 418/91, MIČ 49 589.** Адреса часопису на інтернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk.** Выдане в новембрі 2007 р.

A. Gaj-00